

84.857/9

ERŐS VILÁG GAZDAGSÁG

MELENYI

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ORÁNYI ÁLLAMTUDOMÁNYI EGYETEM

ELNÖKSÉG

1945. évi oktatási és nevelési terv

GRÓF VAY SÁNDOR MUNKÁI

KILENCEDIK KÖTET ELPUSZTULT URAK

BUDAPEST
ORSZÁGOS MONOGRAFIA TÁRSASÁG

V., Arany János-utca 1
a Magyar Tudományos Akadémia épületében.

GRÓF VAY SÁNDOR

ELPUSZTULT URAK

GERGELY IMRE
HEGEDÜS LÁSZLÓ
ÉS UDVARY GÉZA

RAJZAIVAL

BUDAPEST
ORSZÁGOS MONOGRAFIA TÁRSASÁG
V., Arany János-utca 1
a Magyar Tudományos Akadémia épületében

~~P.O. Hungary.~~
~~1516~~ ~~2C~~

ADAM: 12V 1070

HAJLIKALTSKI 1935

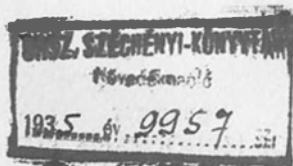
OSZK

Magos Széchényi Könyvtár

84857

LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Elpusztult urak	7
Minok is van pénz ?	19
Tönkretett óletek	31
Bessonyey	41
A táncoló asztal	54
Viktória királynő neplója	64
A farsang hajdán	74
Karácsonyi álom	91
Régi botrányok	103
Május elsője	115
A Bárczayak	122
Régi történet	135
Belisle Paulina	144
A régi úr	155
Régi gazdák, régi cselédek	165
Híres szépségek	184

MŰMELLÉKLETEK.

	Oldal
Elpusztult urak, — <i>Gergely Imre</i> rajza	11
Minek is van pénz ? — <i>Gergely Imre</i> rajza	25
Tönkretett életok, — <i>Gergely Imre</i> rajza	35
Bessenyei, — <i>Udvary Géza</i> rajza	45
A táncoló asztal, — <i>Udvary Géza</i> rajza	57
Viktória királynő naplója, — <i>Udvary Géza</i> rajza	67
A farsang hajdan I., — <i>Gergely Imre</i> rajza	81
A farsang hajdan II., — <i>Gergely Imre</i> rajza	87
Karácsonyi álom, — <i>Gergely Imre</i> rajza	95
Régi botrányok, — <i>Gergely Imre</i> rajza	105
Május elseje, — <i>Udvary Géza</i> rajza	117
A Bárczayak, — <i>Udvary Géza</i> rajza	131
Bolisle Paulina, — <i>Udvary Géza</i> rajza	149
A régi úr, — <i>Gergely Imre</i> rajza	161
Régi gazdák, — <i>Gergely Imre</i> rajza	169
Híros szépségek, — <i>Hegedűs László</i> rajza	195

ELPUSZTULT URAK.

Megfakult a cifra szerszám, oda van a cifra, csengős négyes. Nem szól a hegedű. Híres, neves familiák egymásután pusztulnak, enyésznek el Hunniában.

De ebben a pusztulásban is van valami érdekes, valami sajátos vonás, ami nem hasonlítható semmi más nemzet fiának a pusztulásához. Könnyelműség, nembánomság, jószívűség keveredik össze a magyar nemes urak elpusztulásában.

Híres, nevezetes nemzetsége az országnak a Majthényi. Akad még jómódú is köztük, de bizony sok már a lepasszolt. Ilyen lepasszolt Majthényiről mondtak el a minap egy karakterisztikus esetet.

Valahol Barsban, halmos, erdős tájon lakott ez a nemes úr. Arra Kács vidékén, ahol a szabadságharc egyik csatáját vívták. Jó ember, jó hazafi, jó cimbora volt ez a Majthényi is, mint a többi —

és épen úgy nem tudott a pénzzel bánni, mint a többi.

Szép, kalászos földekre, kolompoló nyájakra csak adott a kövesdi, meg a miskolci zsidó is. A *szomszéd* egyre sűrűbben fordult be a jegenye-nyárfás udvarra. Egyre több beszéde akadt vele a gazdának. Bementek a kancelláriába, be is zárkóztak jól, ne hallja a ház népe, amit beszélnek. Nem is hallott ki a szó; jó vastag fala volt az olyan régi kancelláriának.

Minden úri portán volt ilyen kancellária. Mi a patvarnak, az ördög tudná — mert bizony, mi türés-tagadás, nemes uraimék nem sokat forgatták a pennát.

Nagy alázatosan csoszogott be mindig a zsidó és mikor kijöttek, még akkor is kezében forgatta a *mici-sapkáját*. Csak utóbb tette fel, mikor a tekintetes úr vállveregetéssel búcsúzott el tőle a két kapubálvány közt. Akkoriban nem voltak még kapuk a nemesi kúriákon. Egyre sűrűbben jött a zsidó, egyre sűrűbben tárgyaltak a kancelláriában.

Egy szép napon aztán megtelt a rovás. A jegenye-nyárfás kúriába végképen megtelepült a *szomszéd* úr. De még akkor is respektálta a régi gazdát. Még akkor is kezében forgatta a *mici-sapkáját* és váltig

kérdözte, mivel szolgálhatna a drága, jó tekintetes úrnak. Talán azt a szép szandlófert, amit utoljára hozatott Kölbertől, vagy a *Bársonyt*, a kedvenc hátsparipát csak elvinné talán magával.

Félig szomorúan, félig gúnyosan mosolygott a nemes úr. Hová a pokolba tenné ő a szandlófert, valami városi lakás szűk, udvari szobáiban? Honnan venne abrakot a *Bársony*-nak, amikor azt se igen tudja, hol kerítse meg majd magának a vacsorát, az ebédet? De a mindenfélét kínálgató új földesurat mégsem akarta megsértegetni. Bejárta vele még egyszer az istállókat, a kertet, a régi, kedves szobákat, amelyek mindegyikéhez tapadt valami emléke.

Egyikben megállt aztán. Kopott, almazöld, halavány virágos empire-butorok sorakoztak vékonylábú asztalok előtt. A falon mindenütt aquarellek. Nyalka gárdisták, tubákszín gehrockos, bodros hajú gavallérok. Structollas kalapos dámák. Porrá vált Majthényiak.

Egyik sarokban ott állt a világos-sárgára fényezett, ócska spinét is. Nyitva volt rajta a kotta: Lucia di Lammermoor. Nagyapáink kedves, régi ábrándos operája.

Majthényi megállt egy pillanatra. Megnézte a kopott jószágot, a sárgás elefántcsont-billentyűkt

aztán halkan, nagyon halkan kezdte dúdolni a melódiát: *Te, ki szellemszárnyaiddal* — — A zsidó várt áhitatosan, vajjon mit parancsol majd ebből a szobából a tekintetes ur. A familiáris képeket úgyis utána küldi. Talán azt az alabástrom oszlopokon álló ébenfa órát, vagy az üvegszekrénybe zárt drága sèvres-i porcellánt kéri emlékebe? Egyszerre csak megszólalt a régi gazda:

— No, tudom már mit kérjek magától, szomszéd. Engedje meg, hogy minden esztendőben, az év egy bizonyos napján eljőjsek ebbe a szobába, és eljátszhattam ezt az operát, amelyik itt áll a kottatartón kinyitva.

A szomszéd úr hirtelenében azt hitte, a sok bánat, veszteség elvette a tekintetes úr esztét. De mikor tapasztalta, hogy egészen rendesen, szépen folytatja az átadást, s újra a zongorázást említi, csöndesen bólogatott a fejével.

— Jó, jó... de hiszen abból semmi haszna nincs kedves jó tekintetes uramnak —

A *haszon!* Hát ez volt az a valami, amihez őseink nem értettek. Akik csak mulatni — vagy álmodozni tudtak. Akik alól, maguk sem tudják, hogy mikép fogyott el az ősi föld, hogy lett másé az ősi kúria — amelytől, mikor elváltak, csak egy dalra,

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

egyetlenegy dalra emlékeztek, egyetlenegy dalra vágyódtak még, amely emlékeztette őket ifjúságra, szerelemre, holdsugaras éjszakák elmúlt, odaveszett boldogságára.

Egy dalt óhajtott még csupán Majthényi a múltból, ahogy egy másik gavallér úrfi csak egy rózsára vágyott az ősi kertből. Abból, amelyben Rákóczi híres kancellárja, Ráday Pál sétálgatott egykoron.

Dúsgazdag nemzetség volt Nógrádban a Gyürky. Az öreg Gyürky Pál, krassói főispán, excellenciás úr gyűjtötte a vagyont. Olyan szerző ember volt, aki még a parasztokat is megtanította a takarékosagra. Magyarországon nem voltak még akkor takarékpénztárak. A föld népének a pénzét Gyürky szedte össze és adott nekik érte becsületes hat percentet. Ő aztán forgatta a pénzt, ügyesen, szerencsével, s mikor gyerekei osztottak, igazi kiskirály lett a két Gyürky-fű.

A kisebbik, a Béla gyerek, csupa tudomány, csupa m'vészi hajlam. Gyönyörűen festett, s egyik nagybátyja sokszor mondogatta, ha egy barázdája se volna a fiúnak, megélné a feje, meg az ecsetje után is. Csakhogy a *jó feje* mellett áldott jó szíve is volt a Béla-gyerekeknek. Olyan jó, ami csupa veszedelem ebben a komisz világban. Alig kapta kezére a nagy

vagyont, a temérdek pajtás, cimbora ellepte, mint a darazsak a mézet. Adott kölcsön tele marokkal, girált is könnyű kézzel. Pedig az a huncut giro talán még a kölcsönadásnál is veszedelmesebb ám!

Mulatságot, szép asszonyt is megkíván a fiatal vér. Bizony olvasatlanul fogyott a sok öreg bankó. Gáláns volt a Béla-gyerek szörnyen, s mikor egyik női rokona dicsekedve mutatta neki azt a remek gyémánt nyakéket, amelyet harmincezer pengőért vásárolt neki az ura, logyintett a kezével:

— Schmarn, sokkal különbet vettem én Lórinak a mult héten . . .

Lóri egy híres bécsi szubrette volt, s említésével boszantani is akarta rokonát, aki egyre házasította. Akkor még nem is vette meg az ékszer, de azon mód elhajtatott Granichstettenhez, kifizette a híres gyémántékszer párját és menten elküldte a színésznőnek.

Ennek a Lórinak fejedelmi lakást tartott. Sajátoságos volt a berendezése, amennyiben ugyanannak a háznak két egymás fölötti traktusán lakott Gyürky meg Lóri s a szobáikat, mind külön-külön csigalépcső kötötte össze. A csapóajtókat a parketten vastag keleti szőnyegek takarták el.

Elegánsan, gyöngéden tudta segíteni bajba

került barátait. Egy ízben a nemzeti casinóban ült, mikor hozzálépett egyik ösmerőse. Arról volt híres ez az úr, hogy soha sem volt elegendő pénze és elköltötte volna a Dárius kincsét is. Most is panaszzal kezdte és jajgatott nagy pénztelenségén. A jó Gyürky Béla felugrott a helyéről és proponálta: billiárdozzanak. Partieját ezer forintba. Kitűnő játékos volt Gyürky, partnere is. Hol erre, hol arra hajlott a szerencse.

Eszterházy Miklós, a néhai kedves, jó *Niki gróf* nézte a billiárdozókat. Azt is látta, hogy Gyürky veszíteni akar. Végre sikerült is célját elérnie. Partnerre besöpörte az ezrest. Niki gróf pedig megcsóválta a fejét s komolyan, érzékeny hangon szólt oda Béla úrfiának:

— No pajtás, akinek *ilyen* szíve van, az nem fog boldogulni a világon. De ha minden kötél szakad, állj be hozzám piktornak, megélsz te a fejed, meg az ecseted után is . . .

Niki gróf proféciája betelt. Művészi talentuma lett később a kenyerere Gyürky Bélának. De a palettával kezében is épen olyan úr, olyan gavallér maradt, mint mikor még a casinóban a színes bibliát forgatta. Cimere fényére semmi se vetett árnyékot. Semmi egyezkedést, semmi techtli-mechtli nem fogadott el,

amit a fiskálisok ajánlottak, noha még jogos is lett volna a komisz uzsorásokkal szemben. Fizetett — és mikor kilépett az ősi kastélyból, fütyürészve ment végig a kerten és gomblyukába odatűzött egy rózsát. Egy halvány, illatos Souvenir de Malmaison.. . . . Semmi értékes emléket se fogadott el, pedig neki is följánlott mindent az új földesúr.

Különöset kívánt Hosszufalussy János borsodmegyei nemes úr az új birtokostól. Felső-Ábrányban volt a kúriája, amit a telivér borsodi ember *Abrahám*-nak ejt csak. Ott, a hol a Bükk kezdődik. Erdős, lombos, virágos lankák mentén. Búzatáblák közt virít a pipacs, meg a kékszemű búzavirág. Arra, a harsányi ereszkedő felé.

Aféle nemesi kúria, mint a többi. Háta mögött kert, piszke meg ribizli-bokrokkal, gyümölcsfákkal. A virágágyakban petunia, messze illatozó vanília pelárgonium, körülszegve bolyhos szegfűvel. Az udvaron szép, terebélyes, szomorú kőris állt. Remek példány.

Ez a kőris-fa volt a János úr büszkesége. Mikor már elpusztult és átadott mindent az új úrnak, akinek még az apja megsüvegelte a jeles Hosszufalussy nemzetséget, ez a multak tradícióit tisztelve, alázatosan kérte, vigyen el a tekintetes úr valami emléket.

János úr csak a fejét rázta és mogorván nézett a világba :

— Nem viszek én el semmit, szomszéd. Inkább még hagyok itt valamit.

Nagyot nézett az új gazda. Hiszen még a bor-nyúköteleket is lefoglalták. Vajon mit hagyhatna itt János úr ?

Hosszúfalussy már akkor ott motoszkált a kabátja zsebében és csakhamar elő is húzott egy ilygalmatlan nagy, kampós vasszőget.

— Engedje meg, hogy beléverjem ezt ebbe a körös fába . . .

Igenlőleg bólintott az új úr, de egy kicsit mintha huraódlzott volna a háta . . . Még valami bolondot emlékeztet ez a nekibúsult ember—gondolta magában. S míg a szöveget verte-verte nagy erővel János úr, egyre várta, mikor kerül elő a madzag is. Mert szentül hitte, hogy föl akarja magát akasztani, hogy meg kell válni a birtokától, a kedves fájától.

De bizony ez a drámai momentum nem következett be. Mikor már jó mélyen állt a szög, csak a kampós vége látszott ki a szép, síma fatörzsből, rámutatott a szög fejében vésett szavakra János úr :

— *Ezen a napon halt meg hosszúfalusi Hosszúfalussy János Anno . . .* — következett az aznapi

dátum . . . Ő maga pedig elment *útkaparónak*, recte útbiztosnak és tengődött tovább, nemes Borsod vármegyének a kenyerén. *Tengődött*, mert nem él igazában a magyar nemes úr idegen talajban, nem él igazában, csak az ámbitusos kúriáján, ahová behallik a haza igyekező csorda kolompja, az esteli harangszó.

Régen beforrt a sebe az *ábrahámi* udvar kőrisfájának. Nagy duc támadt körülötte, de arra járó nemes urak néha meg-megtekintik és mosolyogva könyezve olvassák a rozsdás szög írását.

. . . Mintha az egész elpusztult, tönkrement magyar nemesség epitafiuma lenne. Azé a régi nemességé, amelynek oly sok szép, érdekes vonása volt. Szerencsétlensége, melyért keservesen bűnhődött, hogy nem tanították meg számolni, dolgozni.

„MINEK IS VAN PÉNZ...?“

Ma már kevesen érzik, nem is igen értik, mi a boldogságsszomj, s csodálkoznak, ha valaki elpusztul, mert nem bírja elviselni az életet ridegen, fény, csillogás, derű, harmónia nélkül. Anyagi bajok, gondok elviselésére legkevésbé született az író, a művész, aki sok tekintetben élete fogytáig gyerek, vagy legalább is ifjú marad. Ifjú érzésében, gondolkodásában: *Tout de feu ne vieille jamais*, — mondotta Victor Hugó. Így nem ismeri meg soha teljesen a pénz értékét, s még olyan komoly, higgadt poéta is, mint Kölcsey, nem szeret anyagiakkal foglalkozni. Mikor egy ízben álmosdi birtokára vonatkozólag egyet-mást irt lelki barátjának, Kállay Ferencnek, röviden érinti „ezeket a punctumokat“, de szinte sietve dobja oda, mikor végzett: „hál’ Istennek, áttérhetünk másra, vége a pénzről való disponálásnak, mert ez *kellemetlen artikkel* . . .“

Igaz, a *kellemetlen artikkel* többnyire hiányzik

is Bohémiában. Pedig szeretik a pénzt, de csak addig, amig nincs. Amint van, szinte elég az ujjaik között. Egész életén át küzködik a szegény cigánynépség baj, gond, adóssággal, s végezetül vagy a Beranger *Dreu des bons gens*-jában bízik, vagy maga után hagyja jönni az özönvizet. Ritka eset az, mikor cigányország-eli, anyagi gondok miatt vet véget életének. Szerelem, betegség, tedium vitae, minden inkább kezükbe adja a Browning-ot, mint ez a *kellemetlen artikel*. Valószínűleg, mert nagyon megszokják a pénzzel, a pénzért való örökös harcot. A legnagyobb geniek küzdöttek, nyomorogtak. Mozart padlásszobában lakott, Beethoven az alatt komponálta híres *kip-kop* szonátáját, míg a végrehatjó dörömbölt az ajtóján.

Szegény bohémek víg és szomorú históriáiról temérdek sokat lehet mesélni. Szívettepő Csokonai, Petőfi, s az úttörő magyar komédiások nyomorgása. A *Béka-egér harc* klasszikus írója rongyos csizmában járt, s egy időben *greislereit* akart nyitni Debrecenben. Írt is Ongára, jó barátjának, Puky Istvánnak, küldjön neki száz *rhenusi* forintot a bolt kiárendálására.

Az ötvenes évek ifjú, lelkes írógárdája a szó szoros értelmében koplalt. Legnagyobb színésznőink,

Így a felejthetetlen Szathmáryné, sohase gázolt ki a bajból. Volt egy remek, lángszínű selyemruhája. Előben játszotta rendesen a mérges anyósokat. Ez a lángszínű selyem-toilette azonban folyton zálogban volt. Csak az előadások napjára váltotta ki Szathmáryné — kölcsön vett tíz forinttal. Másnap újra bevándorolt a ruha, s akárhányan látták a magyar színpad dicsőségét, amint hóna alatt nagy pöpirgöngyöleggel siet a *Versatz*-ba. Így nevezték a régi pestiek a zálogházat.

Szegény, bájos, geniális Hegyi Aranka! utolsó óráit is megkeserítették a hitelezők, s őt, aki mindenót odaadta, aki annyi könyvet törült, küzdelmeiben, szenvedéseiben nem támogatta senki.

Prielle Cornélia, a magyar színpad legragyogóbb csillaga, fényessége, temetésére vett föl előleget, hogy végső betegségében teljen doktorra, patikára.

Előleg a saját temetésünkre! Micsoda könyvet facsaróan keserű és mégis kacagni való komédia.

Ilyenformán tett a kolozsváriak híres Krasznay Miskája is. Jutalomjátéka alkalmával egyik tisztelője, Czetz Péter, a királyhágón túli főváros *Entreprises*-o — híres fukar ember különben — kétszáz forintos utalványt adott neki s kijelentette, ennyi-nak az erejéig minden percben kész Krasznay teme-

ését rendezni. Furcsa jutalomjátéki ajándék biz ez, olyan nesze semmi, fogd meg jól. Vagy még annál is rosszabb, mert akármennyire nyomta is a gond a jó Miskát, akármennyire is zaklatták sokszor a hitelezők, meghalni mégsem volt kedve. Naponta elnézte az utalványt, vakargatta a fejét s mondogatta a feleségének:

— Mi a patvart ér olyan kétszáz forint, amiért én még csak egyetlenegy liter bort sem ihatok meg a *Kétfarku*-ban. — Így nevezték t. i. azt a kocsmát ahová a színészek járogattak.

És ez a post mortem kétszáz forint irtózatosságon vexálta a jó Miskát. Annál inkább, mert éppen ez időtájt megint nagyon zaklatták és megint rájött a *pillanatnyi pénzzavar*. Végre is nem azért volt ő a híres Krasznay Miska, hogy ne találjon ki utat-módot ennek az utalványnak az értékesítésére.

Beállít egy napon Czetzhez, s elébe teszi a sajátkezű aláírásával ellátott papirost:

— Tudja mit, lelkem, nagy jó uram, instálom, ne várja maga az én halálomat. Guberálja ki még életében azt a két rongyos *lepedőt* . . . Bánja a patvar, mi lesz azután, majd csak kiássák a szememet a hollók szemfödél nélkül is. Avagy nem ír meg már Csokonai Vitéz is:

Aki már vakaságtól nem fél,
Minok annak a szomfődől ?

Czetz uram cleinte szörnyen szítta a fogát.
Dörzsölte a tenyerét és váltig mondogatta :

— De édes Miska, én nem így gondoltam, nem így gondoltam . . és a szép temetés, a' se kutya . . .

Beszélhetett az már. Belékapaszkodott jó Krasznay Miska is. Jutalomjátéka alkalmával megkínogtatta a vén Harpagont, s végre is kivasalta tőle a két darab százas bankót. Czetz végezetül csak annyit kért, adjon most már neki írást Miska, hogy előlegezte a temetését. Annak rendje-módja szerint meg is cselekedte ezt a vidám komédiás, odaírta a nyugtára : Fölvettem a temetésem árát. Krasznay Mihály m. p.

Halál koma azonban nem érti a tréfát. Megtréfálja ő még a legviccesebb poculatort is. Így tett a szegény Miskával is, akinek a kétszáz forint fölvétele után pár hónapra csakugyan rá kellett szállni a Charon csónakára. Persze hogy egy garas sem volt a háznál, aminthogy „véletlenül“ soha sincs aprópénz a magyar író, művész házánál — amikor a szemét lehunyta. A nagy bajban az vigasztalta csak a feleségét — nem kell a temetésre gondolni, megvan a Czetz utalványa. Keresi minden rozoga

fiókban, hiába. Seбай, nem tagadhatja el a vén örmény, hiszen ő is ott volt, amikor adta. Sebbellobbal indult is a boltba, ahol koszorúk, szemfödelek és koporsók közt tébolyogva, fogadta Czetz Péter.

— Aj, aj, Mimi néni, az a szegény Miska, szegény Miska . . . — jajgatott éneklő sajnálkozással az öreg zsugori.

Jajgatott az asszony is, de aztán csak előhozakodott az írással.

— *Volt, volt*, lelkem, Mimi néni. Én adtam, nem is tagadnám el, de hát a Miska még életében fölvette ezt a kétszáz forintot — itt van róla a sajátkezűleg kiállított testimonium. — És oda prezentálta Krasznaynének a dokumentumot. Mindamellet eltemették szépen, ékesen derék Krasznay Miskát — mert hát cifra temetést, esetleg ingyen díszsírhelyet, sőt szobrot is kap magyar író, magyar művész. Követ azt adnak neki, mikor már nincs szüksége kenyérre, amiből mindig csak igen keskeny karéjka jut számára.

Víg história egy híres szép operette-énekesnő, meg a Giczi fiakkeres esete is. A bájos primadonna sokat kocsikázott — de kezdő korában bizony neki is nagyon szűken telt, meg szórakozott is a bohém népség, elfelejtett fizetni. Mikor összegyűlt már

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ennyi húsz forint ára *fuvar*, a derék kolozsvári kocsi-gazda beállított a színpadi királynő lakására. Szívesen, nyájasan fogadták.

— Hát mit keres nálam ilyen kora délelőtt, Giczi bácsi? — kérdezte a primadonna. Hangja azonban csengett a legszebben csengő ezüst csöngöttynél is, a termete, amelyen épen akkor gombolta be prêmes dolmánykáját, megbolondította volna még az anachorétákat is. Giczi csak nézett. Úgy érezte, valami virágos, rózsás ligetben van s előttte áll a tündér, aki óhajtásait tudakolja. Annyira megigézte a női báj, ahogy hozakodott volna elő azokkal a pár hitvány garassal. Szépen megforgatta kezében tartott kalapját s szólt imígyen:

— Hát instálom, olyan remekszép az idő, csak úgy ragyog a tavaszi nap. Azt akarom kérdezni, instálom, nem-e volna kedve kikocsikázni, lent állok a kocsimmal . . .

A kedves, elragadóan szeretetreméltó színdarabbeli vicomte Letorrèire esete ez, akihez mérgesen, durván ront be a hitelező kecske, mikor azonban hallja beszélni, mikor látja, milyen igazán jó, mennyire igazán szegény a kedves nemes úrfi, még két öltözetet és egy selyem-lajbit ígér neki a jövő hétre.

Kolozsváron történt az is, hogy egyik szép drámai művésznő ebédet adott s meghívta hódolóit. Ebéd végeztével aztán az egyik gavallér udvariasan kezét csókolt a háziasszonynak. Később, mikor már lementek az utcára, egyik mérges, epés öreg úr odavetette a gavallérnak :

— Miért nem csókoltál nekem kezét, hiszen a gazda délelőtt tőlem kért száz forintot kölcsön?

Szóról-szóra így volt. Tudniillik a művésznő férje, mikor felesége azzal állt elő, hogy ebédet ad, egyetlen garasnak sem volt ura.

— De az istenért, én már elküldtem a meghívókat . . . Épen jutalomjátékom előtt állunk . . . *Hangulatot* kell csinálni . . .

A bohém-férj erre elszaladt az egyik Maece-náshoz s lett ebéd was gut und theuer. Mert enni, inni jól szeretnek azok a szegény cigányok. Csak az a miénk, amit lenyelünk, — mondogatják bús iróniával.

Ez is Kolozsvárott történt. Az egyik primadonnánál Gajzágó hétezer forint erejéig foglaltatott. Csipke, selyem, rongy, kivált ha hitelben vásárolódnak, nagyon felszaporítja a *Contót*. Délelőtt, még ágyban feküdt a diva, beüzen hát neki Benel Ferenc, a végrehajtó, méltóztassék föl-

kelni. *Ő bé nem teszi a lábát idegen nőszemély ágyas házába.*

Visszaüzen a primadonna, hogy ő meg a Herkó páternek se kel föl délnél előbb, mert nagyon fárasztó szerepe volt az este.

Fogja magát Benel, more patrio visszakocog a Gajzágó boltjába. Elmondja a casust. Mit csináljanak?

— Semmit. Hagyd abba az egészet. Nem akarom, hogy elmaradjanak a komédiások. Az aszszony olyan bolondul szereti a theatrumot, hallván a foglalásról, azt mondta, soha meg nem csókol többet, ha annak az aranyos X-nek ilyen kellemetlenséggel rontom a jó kedvét!

Gajzágóval történt az is, hogy megszólította Krasznay Miskát:

— Te Miska, annyit hívlak ebédre, vacsorára, otthon vagy nálunk, miért nem vásárolsz legalább a boltomban?

Krasznay nagyot nézett, összecsucsorította a száját és megbökte a homlokát:

— Oh, te örmény, hát épen ezért. Merő hálából. Hiszen én nem fizetek soha.

— Nem baj. Elég néha a renomé is. Mert ime, milyen szípen hangzik az, hogy „Krasznay kiváló művészünk is Gajzágó boltjában veszi a nyakra-

valóit“ . . . hogy kössön föl a hóhér ! — ütötte aztán nyájasan hátba.

Az sem utolsó, mikor a szép P. R.-t két imádója is elkísérte a divatárú-kereskedőhöz, ahol volt már vagy nyolcszáz forintnyi tartozása, de azért roppant sürgősen követelte az új toilette-jét.

— Készen van, nagysás asszonyom, de — a régiről nem is szólok — hanem az Isten áldja meg, ezt az egyet fizesse meg. Nem győzőm már a munkásokat sem fizetni.

— Jól van, — felelt a művésznő — csak küldje nyomban velem a ruhát, hazamegyek a pénzért. Zálogban pedig itt hagyom ezt. És rámutatott az egyik lovagra. A másikat karonfogta és elszelelt a boltból.

Várták, várták, — de hiába várták. Sem művésznő, sem pénz, sem posztó.

Stafétát küldtek érte. Azzal jött vissza a kajlaorrú örmény gyerek : Nincs otthon senki. Mit volt mit tenni, a zálog belenyúlt a bugyellárisába és kiszúrta a nyolcvan pengőt, az új ruha árát.

Eltűnedeznek már ezek a régi jó, patriarchális idők is. De elfogyott a jólét is nagy Magyarországon : Rideg lett a világ. A kétszer-kettőhöz nem értő dalos, csapongó madarak, poéta-művészelke azért is nem lelik helyüket benne.

TÖNKRETETT ÉLETEK.

Ha végignézzük a világhistóriát, — de különösen írók, művészek pályafutását, hány olyan árok előtt állhatunk meg szomorúan, amelybe beléveszett, elsülyedt a férfi munkakedve, életereje, minden. A szerelom mindent lenyügöző erejében mennyi nagy, nemes eszme szenvedett már hajótörést. Abba a nagy lázba, amelybe elsenyved, beléhal a lélek. Mikor már nem kell a munka, mikor nem törődünk nagy, világfenntartó eszmékkal, mikor a nagy emberi jogok, nyomorúságok mind eltörpülnek előttünk. Mikor nincs más előttünk, csak egy aszszony. A gyilkos, öldöklő, sorvasztó vágy egy aszszonynak a csókja, ölelése után.

Ott van báró *Balassa* Bálint. A *Virágénekek* lángszavú dalosa. Magyar troubadourok fényes csilága. Lelke belevész egy szerencsétlen szerelembe; úzi, kergeti árkon-bokron át, mint megvérzett va-

dat és szemének omló könyével, szíve vérével írja panaszos strófáit. Végre a harctérre megy és Esztergom ostrománál leli halálát. Élete legszebb szakában, derékon tört ketté pályája. A hibbei elhagyott sirben alvó dalnok életét is asszonyi kéz törte össze.

Kármán, egy sokkal későbbi kor fia, már az *aufklaristák* világában él. Messze a troubadour-kor rajongó álmaitól, mégis összezúzza nagyratörő lelkét az asszonyi kéz. Végzete a „*mia cara seccatura*” — *Markovics* grófné, akit így nevez áradozó, olasz nyelven írott leveleiben. Mikor Kármán megismerkedik a grófnéval, nagy eszmék, tervek forrnak agyában. Reformálni akarja a litteraturát. Aféle ifjú *Magyarországot* akar teremteni. *Pest Alcibiades*-o, így nevezték az érdekes arcú, sötéthajú író, megtetszik Markovicsnének, — eszméi iránt lelkesül, buzdítja, támogatja, rajong az emberért és íróért egyaránt, — aztán egyszerre mindennek vége. A grófné elutazik s Kármán hiába irogatja kétségbeesett leveleit, az egykori bálványtól választ se kap rájuk immár. Az asszony, aki egy óráig se tudott meglenni Kármán nélkül, Bécsben vígan él s rá se gondol többé a lélekben, testben semmivé tett poétára. Por lepi az *Uránia* füzeteit, Kármán nem törődki

többé életének nagy föladatával, hét számra nem ír
 lo egy betűt, végre vad, duhaj multságokba veti
 magát s ezek megadják tönkrement szervezetének
 a kegyelemdőfést. Fáradtan, betegen, hazamegy
 meghalni Losoncra, ahol csakhamar kialszik a XVIII.
 századvég magyar litteraturájának egyik leglángo-
 lóbb fénye. Akkor, mikor hazájának, nemzetének
 legnagyobb szüksége lett volna magasztos eszméinek
 apostolára.

* * *

Musset-nak, Chopin-nak végzetét: a szenvedélyes
 Dudevant Aurorát — *George Sand*-ot — ezért a két
 semmivé tett lánglélekért számtalanszor pellengére
 állították már memoire-írók. Életében, úgy halálá-
 ban is. Örült rajongás — szeszély talán — vagy
 mind a kettő vezette ezt az asszonyt a szelíd, álmo-
 dozó kedélyű Musset, majd Chopin karjaiba. Musset-
 vel Veneziában élte át lázongó, forró regényét. Cho-
 pin-nal részben Párisban, részben Majorcan.

A messze délsziget pálmái tudnának azokról az
 izzó csókokról regélni, melyek ott csattantak el
 holdfényes éjszakákban. Azokról, amelyeknek emléke
 annyi varázsos bájjal csendül vissza a szerencsétlen

muzsikus kéjesen fájó, álmodozó, notturnóiban, mazurkáiban — — — Aztán eldobta mind a kettőt. • Az *Elle et lui* boldogtalan gyöngé *Carol* hercege Chopin. Őt írta le George Sand, amikor emléket akart állítani egykor oly fennen lobogott szerelmének.

Chopint épen úgy, mit Musset-t megtörte a szakítás. A poéta a nagy gyilkos, zöldes fényű absynthoz menekült felejtésért. Útszéli szerelmekbe fojtotta gyötrő keservét. Árnyékként bolyongott Páris kávéházaiban s az egykor oly édesen csendülő lant húrjai megtépetten, zúrhangot adtak csupán. Meghalt ifjan, összetörten. Barátai sírjára ültették aztán a szomorúfüzet, melyet egyik megható versében olyan szépen kért tőlük.

Chopin ellenében még vigaszt sem keresett. Ő tudta, vannak bánatok, amelyekre nincsen gyógyító balzsam. Néha leült még zongorája elé és álmodta a majorcai idyllt. Álmodott a vadrózsával befutott lakról, a boldogságról, az asszonyról, izzó csókokról. Mindenről, ami olyan széppé tette az életet. Ami nélkül élni nem érdemes a világon. . . .

Mikor már haldoklott, kérte környezetét, hívnák el *azt az asszonyt*. — — És az eljött, egészségesen, erőteljesen az összetört, sápadt ember ágyához,

OSTEK

Országos Széchényi Könyvtár

akin már akkor semmi sem maradt meg egykori hódító szépségéből. Kialudt az álmodozó, megvesztegető szemek fénye. A selymes, síma haj elhanyagoltan vette körül halántékát. És Chopin, mikor várta azt, akit szívének utolsó dobbanásával is szeretett, *fésűt kért* és összeigazította a haját. Mert Goethétől kezdve, ebben mind egyforma a férfi. Haját fodoríttatta *Faust* írója, ha asszonyt várt és kicsípi magát a legigénytelenebb irnok, mikor légyottra indul.

Chopin utolsó erejét összeszedve támaszkodott föl vánkosán, midőn *Dudevant marquise* odalépett ágyához és kezét *keztyűsen* nyujtotta egykori szeretőjének. Az imádott *Frédéric*-nek, akinek valamikor apró, csekély indispozícióknál aggodalmasan leste a lélegzetvételt. Annak az embernek, akiért elhagyta Páris zaját, fényét s elvitte messze délre, elhagyatott magányba, gyógyulni — üdülni. Most haldoklott már — idegen környezetben és az egykor rajongó asszonyt Chopin barátai alig bírták rábeszélni, hogy látogassa meg utoljára.

— *Pauvre Frédéric . . . Sajnálom . . .* Ennyit mondott. Aztán megegyyszer odanyujtotta kezét — *keztyűsen*.

Chopin szólni akart, nem tudott. Az egykor szép, síma száj görcsösen rándult össze s még mé-

lyebben vágódott be az ajkak köré a hosszas szenvedések keserű vonala. Csak tartotta kezében az imádott asszony kezét. — A kertben pedig hulltak a rózsalevelek s valami ócska gitáron pengett egy régi francia chanson :

Le temps passe —
L'eau coule,
Le coeur oublie . . .

* * *

Egy vörös hajsátor tűzében égett össze, lobbogott el a nagy szocialista apostolnak, *Lassallénak*, minden energiája. Mikor nem tudott már élni az eszmének — meghalt a nő miatt. A Feuillet-féle *grande passion* volt az, ami semmivé tette. Az a szenvedély, amely minden korlátot lerombol, mindent összetör, s vagy égbe emel, vagy poklokra sujt.

Nem az első — *utolsó szerelme* törte össze Lassallet. *Dönniges* Helénnel, egy bajor diplomata szellemes, extravagáns leányával, Berlinben hozta össze végzete. Rakovitza nevű bojárral járt már jegyben akkor Helén, akinek szépségét egy Lenbach is méltónak tartotta ecsetjére. Lassalle genialitása meghódította a leányt. Áradozó leveleket írt a szocialista vezérnek,

végre megfeledezvén mindenről, elszökött vele. És ez volt Lassalle fátuma. Ő, aki az élet legnagyobb problémáit játszva oldotta meg, mint annyi más, nem tudott olvasni a női Psyche rejtelmeiben. Visszavitte Helént szülőihez, így remélve frigyükhöz a beleegyezést. — Ez a tette elfordította tőle a leány szívét. Gyávaságot látott abban — ami csak emberfeletti áldozat volt pedig a férfi részéről. De femmo varie, fol qui s'y fie — mondotta már IV. Henrik. Helén, aki tegnap még extázisba esett, ha csak Lassalleról beszélt is, huszonnégy óra alatt megváltozott. Nem érzett többé semmit.

És ezután következett Lassalle szerelmének magasabb fokú tébolya. A szociális eszme nem érdekelte többé. Odaveszett minden energiája. Agitátori képessége semmivé lett, dolgozni nem tudott. Lelkének, szívének, agyának egyetlen gondolata Dönniges Helén, annak visszahódítása lett. II. Lajos bajor királyig elment, el Ketteler püspökhöz, fűt-fát megmozgatott, csakhogy találkozhasson még a szép, szívtelen, vöröshajú leánynyal. Azonban Dönniges Helén vad makacsságán megtört minden kísérlet. Az imádat helyét közöny foglalta el. Lassalle utolsó desperációjában provokálta Rakovitzát, akinek golyója kioltotta életét.

A nagy, gyötrő, szenvedélyes szerelem a halálban ért aztán véget s nem az eszme martyrja, de a szenvedély tragikus halottja lőn a nagy ember. Dönniges Helén pedig végigkalandozta Európát. Vörös hajának lobogása sok férfiszívet ejtett még lázba, és emlékeztén később arra, aki úgy imádta, aki meghalt miatta, szép hűvösen, tárgyilagosan megírta híres könyvét: *Meine Beziehungen zu Ferdinand Lassalle*.

Országos Széchényi Könyvtár

BESSENYEY.

Selyemszálú, apró levelét bontogatta a nyirfa, a sárga homokon megcsillant a nap tündöklő sugára, mikor az úrnak 1765-ik esztendejében tavaszi *Congregatoria* gyülekezett nemes urak testőrzőnek ajánlották Bessenyei Zsigmond György nevezetű fiát.

A tavaszi verőfény ott táncolt, enyelgett a komoly férfiak nyusztprémes mentéin, a fehér ingfodrokon és a szívek erősen és melegen dobogtak, hogy a sok gyermekű, nagy gondú *Zsiga komának* segítettek a baján.

Mert Bessenyei Zsigmond uram, valamint a hitvestársa, Hosszay Mária úrasszonyom is, sokat búsultak a Gyurka fiú miatt. Szűk anyagi körülmények kényszerítették, hogy kifogják az iskolából és már négy esztendő óta nem cselekedett egyebet, mint lustálkodott a berceli kúria oszlopos ámbitusain.

„Az *fiu szeg az mi koporsónkba'* . . .“ írja Besse-
nyey Zsigmondné egy, Vay Imre szolgabíróhoz
intézett, nagyon hiányos ortográfiájú levélben. Arra
is kéri: „*ha hoggy valami kép*“ lehetne „*valami
szolgálatba ajálaní*“ és végezetül írja, hogy ha „*a
Vay meg a Kállay Familiák grátiába vészik*“ minden
jókat remél.

Mária asszony reménységei be is teltek. Sza-
bolcs e két hatalmas nemzetsége után indult akkor
az egész nemesség és az ifjú Besseneyt atyafiságos
protectiójuk csakhamar Bécsbe is juttatta.

A rossz erkölceiről meggyeszerzte híres Ber-
celon az ifjú nemes úrfi is egészen elromlott volna
már, azonfelül pedig, mint Vay Istvánnak egy
Bécsből írott leveléből látjuk, az odaérkezett új
gárdista benne nem valami nagy reményt kelt.
„ . . . a' mi tsekélyet Patakon tanula, nem memo-
risálva felejtette, újat pedig nem ösmérve, esze
egészen begyöpösödött.“

Ezt maga Besseney is érezte és mikor művelt,
előkelő körökbe jutott, sokszor pironkodott és bán-
kódott hátramaradottsága miatt.

Szellemi hátrányait azonban eleinte feledteték
némileg: „*artzának és formáinak szépségei*“, ahogy
róla egy régi följegyzés emlékezik. Kazinczy Ferenc

podlig „*Báróczy Sándor élete*“ című munkájában így írja le Bessenyei György külsejét: „ . . . fekete, nemesb artzvonásu, ínas-tzombos Faunhoz hasonlítottatott, nem lehet tehát tsodálni, hogy minden míveletlenség mellett nem tsak számos magas állású udvari Dáma, de még Királynéja kegyelmes Figyelmetességét is magára vonta.“

Tizenkilenc éves volt Bessenyei György, midőn németül, huszonhárom midőn franciául kezdett tanulni és *tizenegy esztendőig szakadatlanul pallérozván Elméjét*, ekkor lépett a nyilvánosság elé *Agis* tragédiájával.

Ettől kezdve olyan irodalmi munkásságot fejtett ki Bessenyei, hogy nem egészen tíz év alatt huszonnégy munka jelent meg tőle nyomtatásban. Irodalmi működésével egyetemben mind fényesebb pozíciója lett a bécsi udvarnál, az akkori főrangú körök tenyerükön hordozták és katonai pályáján is gyorsan emelkedett. . .

Látjuk ezt régi följegyzésekből, melyek szerint 1772-ben, Esterházy Miklós gárda-kapitány, Rohan hercegnek már mint *gárda-hadnagyot* mutatja be, amely rang a rendes sorkatonaságnál az őrnagyi ranggal egyenlő.

Esterházy *az én verselő gárdistám*-nak hívta, és a

hercegnél töltött fényes napok emlékezetére szerzette Bessenyei *Esterházy vígasságok* című kisebb versezetét.

Külföldön is megfordult Bessenyei, s ott is nagy tiszteletnek örvendett. Olaszországi útjáról írva a *Holmi* című folyóiratban, így emlékezik: „*Néked pedig kies Venezia örök emlékezeted szívében elviszem*“, — sőt hosszú évek multán sem felejtí Itáliát, mert a „*Debrecen siralmá*“-ban emlékezve utazására, egy helyen így ír: „*Olaszországban utazván, Veronában a Gubernátornál ebédelttem.*“

Kínos nyavalyája, a calculus lithiasis, egyre jobban kezdette azonban gyötörni az egykori Adonist, és már olaszországi utazása előtt kilépett a gárdából, noha, mint saját följegyzésében mondja: „*csak harmincz esztendőimet töltöttem vala be.*“

Az irodalomtörténetből is ismeretes báró Grace-né volt ebben az időben benső barátnéja és nagy protektora Bessenyei Györgynek, akinek közbenjárásával kihallgatásra ment Mária Teréziához, hosszabb előadásban fejtve ki a királyasszony előtt: „*az protestáns Egyházak magyarországi állapottyait és mineműségét.*“

Hogy ezt hírül vette Beleznay, a generális, nagy oszlopa és támasza az akkori protestantizmus-

Országos Széchényi Könyvtár

nak, fölhevta Bessenyeire a szuperintendenciák figyelmét, s mintegy titkos ágensül ajánlotta.

Az akkor meglehetősen elnyomott helvétiai és ágostai evangélikus vallásuak kaptak az alkalmon.

Hiszen egy ilyen lángeszű hitsorsos sokat tehet érdekükben a trón zsámolyánál — gondolták, — és a négy szuperintendencia azonnal 2000 frt évdíjat rendelt.

Bessenyei, aki mint korának számos nagy embere, sokban Voltaire hatása alatt állt, másként pedig aesthetikai ízlése túlfajtott lévén, hajlott a katholicizmusnak az érzékekre ható pompás szertartásaihoz, sokat tépelődött, de sokat is foglalkozott vallásbeli kérdésekkel.

Hánykolódó kételyeivel többször szíves barátihoz is fordult. Így egy ízben Orczy Lőrincnek, az örsi bölcsnek küldötte meg „A' vallás iránt habozó Írásait.” Orczy csakhamar válaszolt is neki, visszaküldi zékányos irását, és tanácsolja neki, hagyná abba a tépelődést. Azonkívül inti, hogy „hadd el ködös füstjít ama nagy Városnak — melyben nintsen betse a' magyar okosnak” — és hívja az alföldre, örsi tuszkulumába.

A *boldog agg* tanításai valami keveset fogtak Bessenyein. De a katholicizmushoz egyre jobban haj-

lik, különösen pedig olaszországi utazása után. Igaz, hogy 1777 január 30-án a *tzeplédi plébános*hoz írt levelében teljes erejéből védi még a *helvétiai hitet*, de ugyancsak ebben az esztendőben lefordít egy katolikus, sőt határozottan anti-protestáns imádságos könyvet, amely: „*A mi Urunk Jézus Krisztusnak Háláláról való Gondolatok*” címen, Pozsonyban, Landerer Mihály betűivel jelent meg.

Beleznayt és még több hitbuzgó protestáns főurat ez a tény nagyon elszomorította. A superintendentiák pedig annyira elidegenedtek tőle, hogy évi illetményét is megvonták.

Köztudomású, hogy Mária Terézia minden alkalmat megragadott a prosaelyta-szerzésre. Azt is tanítja a história, hogy nemzetiségük és vallásukhoz ragaszkodó főuraink sok zaklatásoknak voltak kitéve *anyánk* uralkodása alatt s hogy az udvari kegyeket keresve, konvertált Hadik, a híres generális, Szirmay László és Bethlen Gábor udvari cellár is. Nagy ritkaság volt akkor egy-egy Teleki József, Beleznay Miklós és Podmaniczky János, akik a fejedelmi gratiát is kockára téve, sziklaszilárdan maradtak hitük és vallásuk mellett.

Hogy Bessenyei György — mint ezt Laczka János „*Bessenyei György élete*” című kéziratban

lévő munkájából olvassuk: „*Minden Jövődclen és Pénz nélkül marada, a kegyes királynő* fejedelmi, sőt női kegyeit is latba vetve, minden módon igyekezett a volt gárdista áttérésén. Bessenyeey, egykori írások bizonyítása szerint, a bécsi *S. Carolus Boromeus* egyházában tette le régi hitét és tserélte föl a *rómaival*.“

Mária Terézia az áttérés után csakhamar a császári udvari könyvtár második őrévé nevezte ki és a „*hitvallás változtatásáért*“ 2000 p. frt *kegyelem-pénzt* rendelt számára.

Mint azonban Podmaniczky János írja, gróf Wartensleben Vilmoshoz intézett levelében: „... *hite-hagyásának gyümölcseit nem igen apreciálhatta* . . .“ mert Mária Terézia 1780 november havában elhalálozván, II. József császár Bessenyeeynek a kegydíját elvonta.

Szívében sok keserőséggel és csalódással, 1782-ben hazament Bercelre édesanyjához, aki akkor már a nagy öregségtől alig tudott mozdulni, és akit fia sorsa nagyon lesujtott.

Amennyire aggkorától azonban kitelt, mindent elkövetett a kegyvesztett fiú érdekében és a berceli református pappal levelet íratott Vay Dániel cs. kir. kamarásnak, hogy *tenne szót* Bessenyeey mellett. Vay járt is II. József császárnál Bessenyeey György

érdekében, kérelmezve, hogy adná vissza kegydíját, de mint Bessenyei Zsigmondnének küldött levelében írja „Ki semmit se vihették. A tsászárnak — ő mondja — illyesekre nem telik, és szerinte nem is érdemli Asszonyom Fia a Gratiát, mert : „*Der ein schlechter Calviner war, wird auch ein schlechter Catholik*“ ips. verb. . . .“

Miután Bessenyei édesanyja 85 esztendőskorában meghalt s ezt a berceli ref. egyház halotti matrikulájában az akkori pap következő megjegyzéssel kíséri: „1789. novembris 20. Tettes. Ns. Nzetes. ilosvai Ilosvay Mária asszony, néhai Tettes. N. N. Bessenői Bessenyei' Sigmond úr özvegye 85 esztendőskorában temettetett 2 Prédikációval,“ — Bessenyei György biharmegyei pusztakovácsi-i jószágára költözött.

A bécsi udvar fényes levegője, tagadhatatlanul nagyműveltségű köre, rendkívül hiányzott az egyszerre magányos életre kárhoztatott Bessenyeinek. Nagyon érzi ezt, kivált eleinte és egyik följegyzésében erről így emlékezik: „Minden néven nevezhető okos Emberi Társalkodástúl megfosztatva, semmiféle Halandókkal nem levelezve, senkit nem látogatva, senkitül sem látogatattva lakozik az Író egy pusztában, a'hol ott könyveivel, gondolataival és a' néma

Természettel tölti idejét: élvén azért tsak, hogy még meg nem halhatott. Magán szánakozva, a' világon nevetve, számlálja napjait". Később, „Az Értelennek keresése" című kéziratából azonban látjuk, hogy némileg vígasztalja magát: „— — minden Embernek el kell valami ne'kül lenni, ha nagy úr is *Kénytelenek vagyunk a sorssal alküra menni.*"

Azért ezt inkább csak papiroson vallotta, mert vágyva vágyott társaság után és örvendezett, ha mint táblabíró a megyei kongregációk alkalmával Nagyváradra mehetett.

Különösen szívesen időzött itt a híres alispán, Beöthy László vendégszerető házánál, akit még a bécsi víg napokból, mint *Kálnoky-Regement*-béli tisztet ösmert.

Szíves barátságot tartott Vay Lászlóval, a jénai tudományos társulat tagjával, aki Bessenyeynek *remetességébe sok dicső új munkát olvasni* kölcsönzött, ugyanannak ez a Vay László „*Német hívség*" című családtörténeti és 1807-ben megjelent munkájában foglalkozva a Bessenyeey családdal, kimutatja eredetét.

A munka hiteles adatai nyomán a költő családja a hevesmegyei Nagy-Bessenyőről ered. A szájhagyomány beszéli, hogy mikor ősi fészükét eladva,

a szabolcsmegyei Bercelre telepedtek, egy gulyát is hoztak volna magukkal, de mire oda érkeztek, az óriás termetű, nagy étvágyú emberek, két ökrön kívül az egészet megették.

Még nagyanyám nagyatyja személyesen ösmerte Csoma Józsefné — Bessenyei Mariskát, aki olyan nagyevő volt, hogy egy alkalommal Vay Györgynél, a nagyváradi akadémia aktuáriusánál, egy ültőhelyében egy pulykát és *tizenkét darab frissen sült lángost* evett meg.

Noha nagyon szeretett a városba járni, *uriszékre* és semmiféle *jobbágyakat nyomó aktusokra* nem ment el Bessenyei, aki utolsó éveit jórészt irodalommal töltötte.

Magányát később legidősebb testvérének, Lászlónak Anna nevű leánya osztotta meg, aki szenvedélyesen szerette a litteraturát s egy 1815-ben, Sárospatakon megjelent füzetben adta ki saját költeményeit.

Az utolsó két évben már rendkívül hozzáférhetetlen volt. Erről tanúskodik, hogy mikor 1809 nyarán, az általa olyan nagyra becsült Beöthy Lászlónak hasonlólag László nevű katona-fia meglátogatta, alig szólt hozzá, semmivel sem kínálta és keserű volt akár a vackor.

Vallási tépelődései is egyre bántották, és csodálatosképen, régi hitének papját, Sági Sámuel, biharmegyei udvarii prédikátort kérette mindigre magához.

Hogy halálát közeledni érezte, több ízben mondta hű ápolójának, Bessenyey Annának :

— Csak semmi cifraság . . . és *semmi Circum-*
cederunt . . .

Miután azonban mint tényleg katolikust helvetiai hitvallás szerint el nem temethették, attyafiai *minden egyházi szertartás nélkül*, pusztakovácsii kertjének egyik almafája alá helyezték örök nyugalomra.

A TÁNCOLÓ ASZTAL.

Minden századnak meg voltak a vívmányai és a *marotteja*.

A vívmányokat tudós könyvek őrzik, a különféle *marotte* pedig megmaradt szájhagyomány folytán.

Hogy mi az a *marotte*, a gallus nyelvvel hadilábon állók kedvéért akár át is fordíthatjuk : *bogár*, de nem az, amelyik a földön, hanem az, amely a fejben motoszkál . . . mentől több ész van egy fejben, annál több *bogár* motoszkál benne. Legalább így mondják ezt a tudós doktorok és megírta egyik munkájában a lelkek nagy boncolója, Lombroso.

A XVIII. századnak az aranycsinálás, meg a *perpetuum mobile* volt a *marotteja*, a XIX. századnak már nagyon sok van. Az emberiség csapong a végletek közt és hol a rémesen pozitív, hol meg a földfeletti dolgokat kutatja.

A XIX. század második felében, az 50-es évek elején általános mánia volt az *asztaltáncoltatás*.

Nemcsak nők, de komoly férfiak is foglalkoztak vele és mint Persigny memoirejaiban elmondja, III. Napoleonnak is volt egy ilyen *táncoló asztala*.

Eugénia császárné spanyol nő volt, vakbuzgó és babonás, ő hozta be az asztaltáncoltatás divatját.

Ugyancsak egy másik, igen érdekes memoire, amely a második császársággal foglalkozik, följegyzí, hogy az 1859-iki hadjáratban, az olasz-francia fegyverek dicsőségét először is a táncoló asztal *kopogta* ki a császárnénak.

Nálunk is általános divat volt az 50-es években az asztaltáncoltatás.

A politika, a közélet pangott és a magyar urak falusi kastélyaikba elvonulva, ráérték mindenfélével ölni az időt.

Egy alkalommal Sárosmegye egyik ősi kastélyában szintén táncoltatták az asztalt. A többek közt azt is mondta a mindent tudó kis portéka, hogy a *régi vár alatt* kincs van elásva.

A régi vár a falu fölött lévő hegyen emelkedett és a kastély tulajdonosának ősei mindaddig ott laktak, mígnem Rákóczi idejében egy nagy tűzvész elpusztította.

Az öreg úr mosolygott, de azért mégis kíváncsi volt a dologra. Két kertészlegényt maga mellé véve, elment a régi várhoz és ásatni kezdetett.

Ásás közben egyszerre csak valami olyan hangot adott a kapa, mint mikor érctárgygyal érintkezik.

És valóban. Néhány pillanat múlva egy óriás vaskondér tünt elő, de bizony üresen tátongó belsővel.

— Rosszul értesült asztal volt! — nevetett a magyar nemes és vígan mondta el az üres fazék históriáját.

Ügyesebb volt egy ilyen táncoló asztal a borsodmegyei Heő-Csabán, egy szintén előkelő gentry-családnál. Nagy társaság gyűlt össze a háziasszony névnapján és miután a vacsora elmúlt és a fiatalság táncra perdült, az öregek bevonultak egy mellékterembe és hozták az akkori összejövetelek piéce de résistance-sz t, a *táncoló asztalt*.

Egymás közt voltak, természetesen politikai kérdéseket intéztek az asztalkához, mert épen akkor vajúdott a 61-iki rövid alkotmány kérdése.

— Leszek-e még egyszer főispán? — k rd  mosolyogva a háziasszony atyja, az  szbecsavarodott,  l kel   r, a megyének egykori főispánja.

Az asztal igent koppantott.

— Rövid idő múlva?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Újra igenlő volt az asztal válasza.

— Lehetetlen az! — sóhajtották a bús magyarok és nem telt belé két hónap, beütött az alkotmány és restaurált újra Borsodmegye.

Voltak aztán még tudósabb asztalok is. Ezek már a földöntúli dolgokról is tudtak felvilágosítást adni és ösmertem egy igen előkelő társadalmi állású úrhölgyet, aki egy ilyen asztal segítségével az öregapja lelkével correspondált és mindig megmondta: kit hív legközelebb magához a családból a *nagy ur*, a hogy a nagyapát nevezték.

Az én gyermekkoromban már elmúlt az asztaltáncoltatás divatja.

Beütött a máig is fennálló alkotmány, a bús hazafiak elmentek a parlamentbe veszekedni, more patrio pártokat alakítottak, s Tisza Kálmán, meg Ghyczy jöttek divatba.

Kevesebbet álmodtak, hitetlenebbek és pozitívebbek lettek az emberek és jött a pénzszerzés mániája, a gründolás kora és utána a krach.

Ezek voltak az én legzsengőbb gyermekkorom első benyomásai. A táncoló asztalról azonban nagyon sokat hallottam és még mindig szerettem volna magam is látni egy ilyen experimentumot.

Valamikor ősszel aztán újra sokat kezdtek

írni a lapok az asztaltáncoltatásról. Több más asztaltáncoltatási scéna mellett azt is megírták, mikor Arany János gyermekei — László és Juliska — édesatyjuk nagykorösi professzoroskodásának idején, hogy táncoltatták az asztalt. Ettől fogva aztán elvéte mindig volt valami az asztaltáncoltatásról, hol ebben, hol abban a lapban és mindenki tud valamit róla. A múlt napok egyikén az Andrássy-úton menve, találkoztam egy ösmerösömmel.

— Hová megy? — kérdé tőlem a kölcsönös üdvözlések után.

Megmondtam, hová indultam, de eltérített szándékomtól.

— Eh, az nem olyan fontos . . . Jőjjön velem, én a sógoromhoz megyek, ott egy *táncoló asztal* van most, úgy is nemrégén beszéltünk erről a témáról, érdekelni fogja, jőjjön, nézze meg.

Végre fogok egy táncoló asztalt látni . . .

Egy darabkáját a régi mystikus, álmodó, naiv múltnak, annak az időnek, mikor még a Röntgen-sugarak kérlelhetlen leleplező készüléke nem fedezhette föl szinte önmagunk előtt is titkolt testi-lelki hiányainkat, fogyatkozásainkat, sebeinket . . . lelki fogyatkozásainkat is, ismétlem, mert hiszen a franciák fővárosában van már egy olyan csoda-doktor,

egy igazi *Miracle* is, aki a testtől időlegesen elválasztott lelket finom zöldpára képében lefényképezni képes.

Ezek a *negyedik dimenzió* fotográfái.

Láttam különben e nemű amerikai fényképeket is, amelyen a gyászoló férj, vagy apa együtt van levéve az elhunyt nővel, gyermekkel, aki a pillanatfölvétel percében megjelent.

Ösmerősöm sógoránál nagy társaság volt együtt. Feszült várakozás és legnagyobb csöndben hozták be a boszorkányos asztalt.

Közönséges ó-divatú asztalka, fénymáza lekopott, itt-ott meg van repedve, de empire-stilű három lába korrekt és ebben is követi Trypos tradícióját, amelyen ülve annak elején bizonyos Pythia nevű asszonyság jósolt a görög gavalléroknak és úrasszonyoknak.

Aztán mellé ültek négyen. A kezeket csöndesen rátették az asztal lapjára, úgy hogy a hüvelyk- és középső, a kis ujjak érintkeztek.

Végre valami sajátyszerű ropogás hallatszott és az asztalka tényleg megindult a kezek érintése alatt. A hívők újjongtak, a hitetlenek a physika törvényei szerint kezdték magyarázni a dolgot, elmondván, hogy ha valamely tárgyra különböző

erők, különböző irányban hatnak, úgy a rezultáló komponensek következtében mozgásba jön az a tárgy.

A társaságból egy fiatal ember, lelkes híve az asztalkának, ekkor a legmélyebb meggyőződés hangján megszólította az asztalkát.

Mindenféle közérdekű dolgot kérdezett, többnyire banalitásokat, mert többen lévén, valami személyes vagy diszkrétebb dolgot senki sem óhajtott tudni.

Az asztal meglehetősen jól működött. Egyszeri kopogása nemet, — kétszeri igent jelentett a kérdéses fiatal ember magyarázatában.

Arra a kérdésre, hogy milyen számú házban van a társaság, harminckilencet ütött lábával.

A számokat ugyanis egyenként kopogja ki. Aztán az ajtószámot kérdezték. Tizenegyet ütött — és valóban mind a két esetben igazat mondott.

A társaság egyik tagja megkérdezte, hogy mennyi pénz van a zsebében.

Hétszer koppantott s az illetőnek tényleg hét forint volt a zsebében.

Arra a kérdésre, van-e túlvilág, mozdulatlan maradt az asztal.

— Bizonyára atheista! — mondotta a társaság egyik tagja.

Egy ifjúnak megmondta, hogy hetvenöt évet fog élni s hogy kimegy Afrikába.

Kérdezgették még aztán össze-vissza, de egy darab idő óta nem mozdult és nem adott senkinek feleletet.

Ha a ballerínáknak vannak szeszélyei, miért ne lehetne a táncoló asztalnak is . . .

Elbúcsúztam ismerősömtől és szíves házigazdától és gondolkozva ballagtam le a váci-körut hosszú útvonalán.

Apró foszlányokban hullt a hó és a metsző, fagyos szél megtépve, bontva a felhőket, végigsöpört a kihalt, néptelen boulevard mentében.

Elgondolkoztam és önkéntelenül is eszembe jutott, hogy milyen boldogok voltak annak a régi naiv kornak a gyermekei, akik földfeletti erőkből, szellemekben, asztaltáncoltatásban tudtak hinni . . . Vagy valóban volnának *földfeletti erők, láthatatlan tényezők*, amelyeket a mi véges elménk és iskolabölcselmünk föl nem ér? Mert hiszen csodás a föld, a természet és oly szépen írja Flammarion Urániájában: „A mindenség tartama végtelen. A földnek vége lesz és majdan sír válik belőle. De lesznek új napok és új földek, új tavaszok és új mosolygások és az élet örökké virulni fog a határtalan végtelen mindenségben . . .”

VIKTÓRIA KIRÁLYNŐ NAPLÓJA.

Néhai Viktória angol királynő ritka érző szívéről, gyöngéd kedélyéről, nemes lelkületéről tesznek bizonyosságot azok a futó jegyzetek, melyeket 1848-tól 1861-ig, élete legboldogabb szakából vetett papírra, midőn korán elvesztett férjével együtt a természet csodálatával eltelve, járta a skót bércek fölséges vidékeit, s érintkezett fesztelenül a föld szegény népével. A királynő engedélyével ez a napló azóta nyomtatásban is megjelent.

Bár a királynő maga is nagy kedvvel szokott részt venni a falusi élet ártatlan mulatságaiban s gondosan följegyzí, ha lord *Breadelbane*-nal egy négyest, vagy lord *Willonghby*-vel egy kontratáncot lejtett el, azért mégis legszebb időtöltései, ha borús, felhős délutánokon, amelyek oly gyakoriak a skót felföldön, miközben künn az őszi zápor zuhog, otthonos, barátságos szobájában felolvassa szeretett

Albertjének Walter Scott „Utolsó troubadour-dalát“, amely a múlt századok vonzó romantikájával, ebben a természeti környezetben, oly költőileg hatott a királynő lelkére.

Nem hiányzik e kedves képből, a boldog családi élet képéből az apróságok üdítő zsvaja sem, mely édes nevetgélést vegyít a fejedelmi házastársak komoly, tiszta vonzalmába. A „jó Bertie“, a mai király, Alice és „Baby“, az akkor még csak öthetes Alfréd herceg, s végre a későbbi Frigyes német császár felesége, kit csak „Viki“-nek szólít a kényeztető anyai gyöngédség, mozgalmassá tesz az idylli élet derűs békéjét.

Nem volt olyan nap, melyen a királyi gyermekek fel ne mondtak volna egy-két német verset édes anyjoknak. Mert Viktória, dacára az angol hagyományok iránti alkotmányos tiszteletének, lelke mélyén igazi német nő maradt, aki híven megőrizte családi nevelése első benyomásait. Naplójegyzeteinek tökéletes angolsága mellett is, ott, ahol a szív közvetlenségével írja le élményeit, mintegy önkéntelen kisiklik tolla alól egy tűzgyökeres német szó: — „*gemütlich*“ — mely mindennél jobban jellemzi azt, hogy ismét és ismét visszacsendül benne gyermekkori emlékeinek egy meghitt bizalmas hangja.

Ős patriarkhalizmus, a nép igazi szeretete, szokásainak, erkölceinek, sőt babonáinak is kegyeletes tisztelete nyilvánult azokban a sorokban, melyeket a királynő életéről naponként följegyez. Mikor újonépült balmorali kastélyába először lép be, egy ócska cipőt hajítanak utána, ami a néphit szerint szerencsét hoz, s mikor inkognito tett földi útjain egy-egy szerény vendéglőben elkölti egyszerű ebédjét, régi angol szokás szerint rendesen asztalbontás után kerülnek csak sorra a palackok a terítőjétől megfosztott asztalon.

Kirándulásain a királynő rendesen szorgalmasan rajzolgatott. Megtörtént ilyenkor, hogy „Viki” bizony elég figyelmetlen volt egy darázsfészekbe telepedni s a kíméletlen teremtések alaposan megszurkálták. A már serdült leánykát aztán Donald Stewart hősi vállalkozása mentette ki a kényelmetlen helyzetből.

Három évvel később már ezekkel a cicomátlan sorokkal jegyzi be az anya keze gyermeke boldogságát naplójába :

„Szeretett Viktóriánkat ma (1855 szeptember 29.) jegyezte el Frigyes Vilmos porosz herceg, ki 14-ike óta van nálunk. Már 20-án közölte velünk pszánékát, de Viktória fiatalága miatt haboztunk,

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

most beszéljen-e vele, vagy várjon visszatéréséig, végre mégis az elsőre határoztuk el magunkat. Midőn ma délután a „Craigna-Ban“-on föllovagoltunk, a herceg egy fehér fagyöngyöt tört le (ami szerencsét jelent), neki adta, s hazamenet, a „Glen-Girnoch“-on közölte vele reményeit és óhajtásait, melyek aztán szerencsésen teljesedésbe is mentek.“

Nem állhatjuk meg, hogy szóról-szóra ne közöljük a naplóból, mint Viktória királynő jóságos szívére szépen jellemzőt, azt a látogatást is, melyet Balmoralban szegényeinél tett egy alkalommal.

„Mivel Albert az egész napot kirándulásra akarta használni Alfréddal, kaptam az alkalmon, hogy a két leánynyal és lady Churchil-lel kimenjek. A falucska boltjába indultam, hogy bevásárlásokat tegyek, egyrészt a szegények számára is ; egy darabig kocsin hajtattam, aztán gyalog mentem föl a Balnecroftba vezető dombon, hol Farguherson asszony lakik, ki néhány szegény kunyhóba vállalkozott elvezetni, hogy megmondja ott, ki vagyok. Mielőtt az első kunyhóba léptünk volna, egy öreg asszonynyal találkoztunk, kiről azt mondja Farguherson asszony, hogy nagyon szegény, már 88 éves és a korábbi pálinkaégető anyja. Meleg alsószoknyát ajándékoztam neki, mire a köny leperdült az öreg arcán, míg

kezeimet rázogatta, az Isten áldását kérte rám. Nagyon megható volt.“

„Az öreg, 83 éves, még egyenesen járó Kitty Kear, kinek kunyhójába léptünk azután, nagy méltósággal fogadott s aztán leült fonni, miután meleg alsó szoknyát adtam neki, így szólt: „Óvja Isten, háza népével együtt, most és mindörökké, vezesse és őrizze minden bajtól!“ Egészen meg volt lepetve, hogy „Viki“ olyan nagy, iránta általában nagyon érdeklődnek. Aztán tovább mentünk, a régi Gordon-féle kunyhóba az öreg özv. Symonsnéhoz, aki nyolcvanéven túl létére, mélyen meggörnyedt alakja mellett, a legcsinosabb, legrózsásabb arcot mutat. Egészen bizalmas volt, mindenünkkel kezét fogott: tudakozódott, hogy ki vagyok, s a legszívélyesebb áldásokkal halmozott el. „Isten áldja meg örömmel, vidámsággal, oltalmazza ezen és a másvilágon.“ Mikor meghallotta, hogy Viki férjhez megy, hozzá is így szólt: „Az Úr vezesse jövőendő életében és tegye boldoggá.“ Nagyon beszédes volt, de mikor kifejeztem előtte reményemet a viszontlátásra, ő is azt felelte, mint Kitty Kear: „mindennap elsőlíthatja Isten a világból.“

„Még három más kunyhót kerestünk fel, a Symonsnéét (a mellette lakó özvegy menyéét), kinek

egy beteg fia van, aztán a patakon túl egy más öregasszonyt s utoljára Blairnél, a muzsikusnál, szóltunk be. Visszamenet még egyszer betértünk, hogy Grant anyját, a legtakarosabbat és tisztábbat mindannyi közt, meglátogassuk. A ruhát és kendőt, mit neki adtam, e szavakkal vette át: „Nagyon kegyes hozzám, több mint jó hozzám, minél öregebb leszek, annál inkább elhalmoz.“ Miután egy ideig beszélgettem vele, azt mondta: „Nagyon örvendek hogy ilyen frissen néz ki“, — aztán Viki távozása miatt könnyes szemekkel jegyezte meg: „Nagyon búsulok miatta s azt hiszem, ő is“. Hozzátette, hogy aligha fogja viszontlátni a hercegnőt; de aztán ki igazította magát: „sajnálom, hogy ezt mondtam, nem rossz értelemben mondtam, meg aztán én mindig azt mondom, amit gondolok, nem azt, ami illik“. A kedves, jó öreg asszony „! kiált föl elbeszélése végén a királynő.

Cselédségéről is a legmelegebb hála szavaival emlékezik meg a királynő, így a pár év előtt elhalt Bröwn nevű öreg szolgájáról, ki 1858 óta rendes kísérője volt a skót felföldön tett útjaiban. 1849-ben lépett a királynő szolgálatába, kinek ponny-jait hajtotta kezdetben, aztán hűsége, gondossága fokról-fokra biztosította előmenetelét, míg végre 1865-ben úr-

nője legkedveltebb komornyikjává lett. Szolgálatait, jó tulajdonságait, a legőszintébb szavakban méltatja a királynő, ép úgy másik kísérőjeét, egy tiroli zergevadászt, aki vele bolyongott, vele evett kirándulásai-
saiban s mindamellet a tola-
kodó elbizakodottság legcsekélyebb jelét sem adta soha, a legtökéletesebb gentleman finomságával és méltóságával végezte há-
látlan tisztjét. De valóban meg-
ható is a királynő elis-
merése e derék, meghitt emberei iránt. Maga írja, hogy nem ritka eset [volt, hogy Brown és Grant, a másik szolga, hosszabb idei gyaloglás után kocsi-
ra ültek, és Viktória királynő saját plaid-jeit adta nyakukba, hogy izzadt testüket a hűléstől óvja.

A szelídlelkű Koburg herceg maga is atyjától örökölte a természet rajongó imádatát. Jókedvű, ötletes, igazi kedélyes nyárspolgár volt ő ezeken a társas kirándulásokon. Egyszer kiterített plaiden ülve vitette át ifjú nejét a nedves rét fűvein, másszor a pázsiton elköltött reggeli után egy papirosszeletre írta fel, hogy ott reggelizett a királyi társaság, s az iratot egy Selters-vizes palackba zárva, a helyszínén elásta. Ő rendesen a Stuartok királyi plaid-jében, a királynő és leányai pedig fekete bársony mell-
fűzőkben s szintén a Stuartok királyi színét mutató szoknyákban és shawl-okban vettek részt a kirándu-

lásokon. Ezeknek egyik vonzóerejét az ősrégi játékok : a kőbe-találás, kalapácsdobás, stb. képezték. De voltak veszedelmesebb szórakozások is, így a hatodfél percig tartó versenyfutás meredek hegyre föl, különböző színű övekkel, fehér ingben. Tizen-nyolcan-tizenkilencen vettek részt a nagy erőfeszítést kívánó versenyen s igen sokan vérköpéssel végezték, így a királyi pár egy fővadásza is, ki soha sem is épült fel teljesen belőle.

1861-ben már Albert herceget halálsejtelmek fogták el. Egy alkalommal a fiatal walesi herceg számára vadaskertet tervezve Glen Muich-ban, tervezetés közben odaszólt hű emberéhez, Granthoz :

— Mielőtt mindez elkészülne, rég halva feküdhetünk !

Kevesebb mint három hó leforgása alatt előérzete szomorú valóságra vált.

„*Utolsó volt*“ — írta reszketeg betűkkel a királynő naplója végére 1861 október 16-án. A hű férjet, a nemes barátot elszólította oldala mellől a halál. De emléke nem halaványult el soha egy percre sem a koronás özvegy szívében.

Â FARSANG HAJDAN.

Híres és valóban vidám volt hajdan az udvar farsangja. Különösen érdekesek voltak a *maskarás* bálók.

Kivált Mária Terézia szerette nagyon az álarcos bálokat s mentől leleményesebb, mentől cifrább maskarába bújt valaki, annál nagyobb kedve telt benne a királyasszonynak.

Az udvari álarcos multságok már hetekkel e'őre foglalkoztatták Mária-Teréziát. A rendezőket mindennap magas színe elé citálta, hogy a legkisebb részletekről is informálják és megkövetelte az álarcosok névjegyzékének a fölterjesztését is.

Mária-Terézia többnyire díszes, kék selyemdominóban jelent meg s olykor még egy-egy me-nüettet is eljárt, mert ezeken az udvari álarcos bálokon szokás volt táncolni is.

József császár idejében találunk ismét említést reduttokról. Mint egy 1790 február elején kelt föl-

Jegyzés írja, a már nagybeteg császár sehova sem ment, de Ferenc főherceg vejével, a württembergi hercegnővel és sógorával, Württemberg herceggel, megjelent minden udvari álarcos mulatságon. Az udvari uraságok nem viseltek álarcot, de gyakran jelentek meg *diszmagyar ruhában*. Így a február 12-iki *redutton* Württemberg herceg generális zöld magyar ruhát, topánkát viselt.

Érdekes, hogy egész 1790-ig a magyar ruhát gyakran mint *jelmezt* használták. Nagy-Gombán, Festetics Lajos bálján, a híres Rescriptumok kihirdetése után jelentették ki először a nemes urak, úrasszonyok, hogy ők nem maskarának vették föl a honi viseleti „módit,” hanem igazi köntösnek, s hogy ezután mindig így fognak tenni.

Nagyon fényes és vidám volt az udvar farsangja II. Leopold idejében, aki sokban örökölte édes anyjának, Mária-Teréziának pompaszeretetét. Ekkor Budának is kijutott a farsangból, mert Sándor főherceg, az ifjú palatinus, saját külön udvart tartott a magyar fővárosban.

Fényes udvari bálakat adtak József nádor idejében is. Különösen díszes volt az, amelyet 1880 januárius 13-án rendeztek a palatinus fiatal felesége, Alexandra Pavlovna nagyhercegasszony tiszteletére.

Háromezer jegyet osztogattak ki „a császári dámáknak s a katonai és polgári tisztségben levő uraknak.” Temérdek bécsi szabó érkezett Budára s azok „csak maskarás ruháknak a készítésében szorgalmazkodtak.” Az udvari színház garderobierjának ötvenöt legénye dolgozott, „mégse tudtak elkészülni a sok külön-különnémű öltözettel.”

A bálban megjelent vagy negyedfélezer személy, köztük a toscanai nagyherceg, a hercegné, Ferdinánd maylandi herceg, mind a kettő feleségestől, s az öt főherceg, a császár testvérei és Albert tescheni herceg. A szünóra alatt, az akkori idők mythológikus izlése szerint, a *muzsák* tisztelegtek és szép versezetet mondtak.

Rendkívül érdekes maskarás bált adott Kolozsvárott a mult század elején az erdélyi főrend. Ha a programmot figyelmesen végigolvassuk, látjuk, hogy az satyra az ország akkori állapotaira. Erre vall a következő két pont : „A Cassánál a kolos'vári Magistratus ül ; de mivel minden ember Maskarában van, ők felöltöztek *culmhegyi haramiák*-nak. A redutt egyik szegletében szégyenkő, mellyen a' Sarkantyú, magyar Köntös és Tántz példának vagynak kitéve. A' más szegletben Erdélynek három Geniusai : *Vanitas, Miseria, Discordia*.” Vannak a programm-

ban trófás megjegyzések : „Lichtputzer : Báró Bánffy Adám, kéményseprőnek öltözve.“— Akkor t. i. még a *Bál-Szála* gyertyáit is *koppantanı* kellett. Majd meg : „Erdély cimere az ajtó fölött. Benne a szászok *hét vára* pityókából kirakva. Az egész címer a két fejű Sasnak alatta elrejtve.“ Cserei és Apor memoirjai komolyan is foglalkoztak ezekkel a szomorú viszonyokkal.

A maskarás multságokat a XVIII. század végén, s a XIX-nek az elején Pesten és Budán is nagyon kedvelték. Az akkori viveurök előtt különösen ösmert hely volt a hatvani kapun túl lévő *Schwarze Redut*. A helyőrség mulatni szerető tagjai, jurátusok, meg a timár- és mészáros céh ifjú tagjai jártak azokba a bállokba. Féktelen, vad tivornyák folytak itt s a multság hajnal felé rendesen véres verekedéssel végződött. Gyakran emberhalál is esett s a katonai pikétnek minden bál alkalmával akadt dolga.

Régi naplókból olvasunk még gróf Fekete Ferenc hírhedt báljairól. A „Hét választó fejedelem“ o célra kibérelt termében rendezte a gróf ezeket az orgiákat, amelyeken a hölgyek nyakig meztláb jelentek meg. Nyomdafestéket nem tűrő, igazi fekete misék voltak azok, amelyeket a vén satyr rendezett s még Bécsből is lejöttek az arisztokrácia férfitagjai

ezekre a három éjjel, három nap tartó bachanáliákra. A leírásokból olvassuk : „holtrészezen, mint az oktan állatok, fetrengtek a bálozók a padlón, mindenféle ocsmány piszokban, pohár- és üvegcserepek közt.“

A múlt század húszas, harmincas éveiben az akkori társaság eliteje nagyon kedvelte a budai országház álorcás báljait. A szereplő asszonyok Beleznay generálisné, Ürményiné, gróf Gyulayné és a többiek, mind megjelentek itt. Különösen szellemes hírben álltak a *budai játékszin* idejében, amikor a magyar actorok is eljártak. Déryné naplójában mindúntalan olvassuk : — „elmentünk a maskarabálra és ott bomladiroztunk.“ Könnyű volt eljutni a budaiaknak, de annál nehezebb a szegény pestieknek, akik a zajló Dunán ladikon kelve át, valóban életüket tették kockára egy-egy ilyen álarcos vigalomért.

Az 1834-iki farsangot 1833 Szilveszter estéjén kezdték. Egykorú jegyzet ugyanis megemlíti, hogy : csendes, szinte tavaszias idő lévén, csapatonként jártak a köszöntő hangászok az előkelőbbek házai elébe, hogy idvezlő muzsikájukat hallassák.

A jegyzetek írója még a divatról is emlékezik és megemlíti, hogy : „sok ifjún ma láttatott a legújabb divatú fekete köpönyeg, rövid gallérral, kék plüsch

lársony előzettel, alatta zöld frakkot, sárga gombokkal és szürke csíkos téli nadrágot viseltek.“

Január 12-én volt az első álarcos bál, a városi rodutt-termekben,. Bunkó János nótáival kezdték meg a mulatságot, de magyar táncot akkor még senki sem táncolt. Ugyanezen a napon a „Hét választók“-nál is volt álarcos bál, amikor is, mint a jegyzet fölemlíti : „. . . a teremnek új díszítése kollektíven hatott a szemre és köszönettel tartozunk Hauer bérlőnek, hogy a gőzös, szürke terem újabb tetszetős alakká metamorphosálta.“ A férfiak többnyire utcai ruhában jelentek meg itt, de a dámák igen szép báli toilettekben. „Csupa legújabb párisi divat, ulemás gaze, selyempatyolat, velencei gaze és kockás gaze láttatott ruháknak. Övesattok helyett az idén vagy cameák, vagy medaillonokkal díszlő zárocskák a módi.“

A budai országházban január 16-án volt elite-álarcos multság. Itt nők azonban igen kevesen voltak. Figyelemre méltónak mondja a napló írója, hogy : „a kivilágítás fényes és általában viaszszal volt ; a bebocsátó jegyek és az étek és ital lajstromok magyarul nyomtatva. A divatra vonatkozólag említi, hogy a hajba fűzött fésük tekenősbéka héjból, sőt ércből is vannak és fejdíszül leginkább használják

az alincia koronát, mely gyengéd árnyéklátú és színű friss rózsákból áll és közepén smaragd gyanánt egy zöld bogaracska fénylik.

A különösen divatos gavallérok¹ zöld bársony frakkot, sárga gombokkal, fehér mellényt, fekete casimirból való pantalonot és klakk helyett fekete bársonykalapot viselnek. Nagy feltűnést keltett, mint valódi Adoniskép, ily ruhában gróf Andrássy György, a junger Herren-bálon, mely a Nemzeti kaszinó termeiben ritka fénynyel tartatott. Ballkönigin gróf Batthyányi Irén volt, aki „szellemi könnyű fordulatokkal lengvén körül a termet, himmlische Erscheinung volt tüll-anglais, ezüsttel hímzett ruhájában. A ritka ruharemek Weisenfels divatos-visclet árosnénál a „Párisinéhoz“, az Űri-utcában készült.“

Húshagyó kedden, a városi táncteremben tartották meg az utolsó bált. Kevesen, alig háromezren jöttek azonban csak össze. Tizenegy órakor trombitáltak, és „elfújták ama híres dal melódiáját: „Isten, tarsd meg Ferencz császárt.“ A bálba belépéskor minden dámának egy szám adatott, melyért a csemegetárban Párisból jött különféle ékességű bonbon-devised osztatott szét.“

Mint naplóíró mondja: „Így lőn vége az 1834-iki rövid farsangnak“ és hozzá teszi, hogy a nyilvános

mulatságokban nem igen vettek részt a pestiek, és inkább táncoltak magányos uraságok báljain.

Az 1836-iki farsang legkimagaslóbb pontja a kaszinói részvényesek bálja volt.

Különösen nagy föltünést keltett a francia kontratánc, melyet tizenkét előkelő pár itt mutatott be nálunk először és amelyet Apponyi Gyula és Festetich György gróf táncoltak elő. Apponyi Gyula gróf táncosnője Festetich Mathild grófnő, a Festetich György grófé pedig Migazzy Kristófné, Szentivány Mathild volt.

Az urak a bálban fekete frakkban, cipőben és átl yukgatott fehér selyemharisnyában jelentek meg. Nagyon sok turbános fejdísz viseltek a hölgyek, a melybe drágaköves tűk, úgynevezett Zitternadel, volt tűzve.

Az 1836-iki farsangot is úgynevezett schwarze redout zárta be.

Igy mulattak a régiek a márciusi napok előtti időkben, mikor a nemzet újjászületésében már kétségtelenül kezdtek hinni a hazafiak.

Széchenyi és az általa vezetett nemzeti ellenzék domináltak a társaságban és a bálakat is fölhasználták a magyar közszellem ébresztésére. A negyvenes évek elején már divatos lett a csárdás, igazi hamísíthatlan tánc a nemzetünknek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Egy kaszinói pikniken táncolták először, amelyet előkelő pesti arisztokrata hölgyek, az akkor hazájában járó, világhírű fiatal zongoraművész tiszteletére rendeztek. Már ekkor mindinkább magyarra kezdett lenni a slendriánból kivetkőző Pest és a negyvenes évek felé itt-ott már magyar szó is hangzott főrangú hölgyeink ajkain. A pesti szalonélet megmagyarosításában elévülhetlen érdemei voltak a két Zichy grófnőnek — Antónia és Karolinának — első gróf Battyányi Lajos, a második gróf Károlyi György neje. E két lelkes honleány előtt még a mágnásgyűlölő Petőfi is kalapot emelt, sőt igazi magyar voltuk annyira föllelkesítette a demokrata poétát, hogy meg is énekelte őket.

A Kossuth által alapított Védegylet még a magyar divatot is kezdte föltámasztani és gácsi posztó dolmányt varrattak az urak, a nők pedig honi ruhát viseltek. Bajosan illett ez a köntös azoknak a finom, légies alakú kis grófnőknek, akiknek nagyanyjuk mesélt arról, hogy 1792-ben, mikor II. Lipótot koronázták, milyen pompás is volt az a magyar mód. Így következett el aztán az 1848-ik év — népek messzevilágító hajnalsillaga.

Leírhatatlanul izgatott hangulatuak voltak azok a márciusi napok 1848-ban!

A zsidó-utcai ellenzéki kör egész délután tömve volt emberekkel. Az újságokat egyik kézből a másikba kapkodták és a Pesti Hírlapon kívül legolvasottabb lap volt a német nyelven, de magyar szellemben szerkesztett Der Ungar.

Magánkörben, utcán, kávéházban, mindenütt csak a pozsonyi eseményekről beszéltek. A Béla és Ferenc Károly gőzhajók érkezését napról-napra óriási tömeg várta. Különösen a jurátusok álltak csoportokba verődve a Dunaparton, lesve a pozsonyi híreket, melyeket aztán azon frissiben beszéltek el a szalonokban, meg este a színházban.

Ezekre a napokra esik az az érdekes magyar demonstráció is, amely Bécsben történt

Március 6-án, a bécsi Sophiensaal bérlője, a magyar származású Prágai, óriási nemzetiszín plakátokon magyar táncvigalmat hirdetett.

Már előtte való napokon nagyon aggasztotta ez a készülő mulatság Lajos főherceget, a kamarilla akkori vezetőjét, valamint a mindenható államkancellárt, Metternichet is. A herceg ki is fejezte nemtetszését báró Jósika Samu erdélyi kancellár, a konzervatív párt egyik támasza előtt — és kérdezte, nem lehetne-e a bált meggátolni?

Jósika, számolva a helyzettel, egyenesen nem-

mel felelt Metternichnek, mire egy szintén jelen volt konzervatív mágnás, Dessewffy Emil, elgondolkozva jegyezte meg :

— Valóban lehetetlen . . . A kedélyek, anélkül is el vannak mérgesedve, és akár németül, akár magyarul — *mégis csak Vulkánon táncolunk mi már . . .*

A hirdetett mulatságot csakugyan megtartották.

A Sophiensaal fényárban uszott. Köröskörül selyemből való nemzetiszínű lobogók, füzérek és közbe-közbe a magyar országgyűlés egy-egy kiváló liberális szónokának az arcképe. A nők mind igyekeztek magyarosan öltözködni. Egymást váltotta a gyöngyös pártá, leeresztett, selyemszalagos hajfonat, arany és ezüstcsipkés nógrádi főkötő, aminőket a fiatal palóc menyecskék viselnek.

Prágai, a bérlő, az érkező hölgyeket virágcsokorral fogadta, melynek leveleire magyar táncrend és a magyar címer volt nyomtatva. A bálra két zenekart szerződtettek. Még pedig tourokra a Straussét, csárdásokra meg a Kovács József zenekarát. Amolyan *polgári hangászkar* volt ez, mint ahogy az ilyen zenetársulatokat még a negyvenes esztendőkből is nevezték. Cigányok akkor nem voltak Bécsben és valódi

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

kuriózum-számba ment, mikor 1814-ben, a kongresszus idején, egy ízben Bihari bandája játszott az udvar előtt.

Az első csárdást alig járta vagy három pár, köztük báró Orczy Béla, aki igazi magyaros bravoural cifrázta. A táncoló párok körül, mint valami ritka látványosságnál — karéjban állt föl a báli közönség és gróf Sándor Móric, a híres lovas, aki boldog volt, ha apósát boszanthatta, egyre bízatta a táncolókat.

— Hogy prüszköl majd az öreg, ha hallja ennek a bálnak a híret holnap reggel — mondta szinte diadalmas mosolylyal Teleki Lászlónak, aki Pozsonyból rándult föl erre a bálra.

A példa ragadós volt. Már a második csárdást tiz párnál több táncolta. Közte olyan bécsi joghallgatók is, akiknek fogalmuk sem volt elődeink daliás táncáról. Kezüik, lábuk mozgott, mint a cséphadaró, homlokukról patakzott a verejték. Igazi munkaszámba ment náluk ez a tánc, de nem hagyták volna abba a világért sem. Mikor Kovács keresztbe tette a vonót és a magyar ifjak a csárdás folytatását követelték, a német diákok hangoztatták legjobban :

— Hot folt ! . . . Hot folt !

Kovács valóban újra kezdte a nótát és most jött a mulatság java.

Az ősz gróf Festetich Miklós, aki eddig komoly öreg urakkal gyönyörködött a tűzvérű fiatalságban, egyszerre csak fölkel helyéről és odaállt a zenekarvezető elé :

— Most pedig az én régi kedves nótámat, azt, hogy :

Három alma meg egy fél ...

Kérettelek, nem jöttél —

— De üveghangon, *dífinyosan* ám !

És mikor Kovács belékezdett a régi jó csárdásba, az öreg, tiszteletreméltó mágnes kiállt a pikétre és úgy eljárta büszke nemzeti táncunkat, hogy a legnagyobb jurátus se különben.

KARÁCSONYI ÁLOM.

Ma is áll még a sziráki kastély, amely letűnt ködös századokban a királyfalvi Róth nemzetséget vallotta urának.

Hazájukhoz, vallásukhoz való hű ragaszkodás jellemezte a Róthokat, s a protestáns üldözések idejéből fenmaradt Róth Györgynek a neve, akit Karaffa törvényszéke elé idéztetve, hogy hitét nem akarta megtagadni, kínpadra vonatott. A kínzások legborzasztóbb nemét, a spanyolcsizmát is kiállta a nemes úr, a nélkül, hogy vallásáról lemondott volna. György testvérének, Ádámnak fia volt Tamás, aki 1736 Boldogasszony havában nőül vévén Vathay Borbálát, dús vagyonnak vetette meg az alapját.

Róth Tamás igazította át a régi erődítményt új alakjában, s pompás angolkerttel is vétette körül sziráki kastélyát.

Róth Tamás és Vathay Borbála negyvenhat évig tartott boldog házasságából két leány-gyermek származott. Mária Anna, aki csupán egy évet élt és Johanna, később Teleki József szent-birodalmi gróf hitvese, korának egyik legkimagaslóbb asszonya.

Ott született a lelkes úrasszony ősei fészkeben Szirákon, amely kastélyról sokkal később — a múlt század harmincas éveinek legelején — így emlékezik Jászay Pál (IV.) gróf Teleki Józsefnek a patvaristája: „— — ezen kedves sziráki kastély déli tornyának három felső szobája teszi szállásomat. Itt a Grófi egész familia és a Róth és a Vathay ágon lévő elődeik vagynak lefestve. A többi között egy szakállas Róth 1621-ből, két címerrel felibe van írva: *Insignia Germanica ac Hungarica Familiae Rothianae de Királyfalva.*“ A Telekiek kezére épen Róth Johanna révén jutott Szirák, valamint temérdek vagyon, készpénz, házak Pesten és Budán, közöttük az a szervita-téri nagy háromemeletes épület is, a mely máig, mint a gróf Teleki familia háza ösmeretes.

Csakhogy hosszú históriája van ennek.

Johannát, mint olyan gazdag ház gyermekét, a leggondosabb nevelésben részesítették szülői. Természetesen, az akkori kor szokásaihoz híven, francia volt ez a nevelés, de érzelmeiben, szívében magyar

maradt a kis Johanna, aki korán kedves és érző szívű gyermekké fejlődött.

Édes anyja, Vathay Borbála úrasszony, személyesen ügyelt fel leánya minden tetteire, lépésére. Barátnője, tanácsadója lett serdülő leányának, aki soha semmit sem hallgatott el előtte, öröme, búja közös volt a jó édesanyjával.

Természetes, hogy alig nőtte ki a gyermekcipőket a kis Johanna, mint méhraj a kert virágait, úgy lepte el a sziráki kastélyt a kérők sokasága.

Mertnemcsak kíváncsianszép, de nyájas, jólelkű, jámbor erkölcsű hajadonná fejlődött Róth Tamásnak a leánya. Nem is szólván nagy vagyonáról, amely — noha őseink idejében altruistább áramlatok uralkodtak — a házasuló ifjagnál mégis nyomott valamit a latban.

Borbála asszony meg a leánya rendesen összeültek esténként s megrostálva a jelentkező úrfiakat, mindig azzal tértek nyugalomra, hogy — *még ez se, még az se az igazi.*

A XVIII. században sűrűn akadt tizenhat, tizenöt, sőt tizennégyestendős menyasszony is nemesi házainkban; ugyancsak csodálkozott hát a szomszéd-ság, hogy a szép, a gazdag Róth Johanna már a huszadik esztendőbe is belépett, de csak nem került még karikagyűrű az újjára.

— *Talán grófot vár a lányod,* — incselkedtek Róth Tamás urammal vásárkor, kongregációkor úri barátai, ami ellen azonban rendesen tiltakozott.

— *Suba a subával, guba a gubával.* Mondotta s ujját fontoskodóan emelte fel. Azt értve ezzel a nem egészen igazság nélkül való közmondással, hogy különböző viszonyok és életsorsban született egyének sohasem törődhetnek teljesen össze.

Történt egyszer karácsony táján, mikor a sziráki kastély öblös kandallója mellett álmodozott Róth Johanna, hogy egyik *belső leány* valami babonáról mesélt neki egyetmást.

— Ha karácsony éjszakáján tükröt tesz a kisaszszony a feje alá, megálmodja ki lesz a jövőendőbelije.

A jól nevelt protestáns hajadon csak mosolygott a babonán, de azért mikor eljött a lefekvés ideje, mégis fogta az ezüstnyelű, kristálylapu kézitükröt és oda rejtette habos, csipkés vánkosa alá.

És szálltak az álom tündérei, álommézet hintettek szelíden lehunytt pilláira. Álmodott Róth Johanna, míg karácsony éjszakáján miriádja a tündöklő csillagoknak szórta fényét le az örvendő világra, s lent a községben felhangzott a kántáló gyerekek hosszan elnyújtott éneklése: *Krisztus urunk áldott születésén . . .*

OSZK

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára

Álmában cifra, aranyos kocsi robogott be a sziráki kastély udvarára. *Gyémánt a küllője, arany a fűrhece* — akárcsak a dajkamesében hallotta kicsi kis gyerekkorában. Négy szénfekete ló húzta a cifra kocsizőket. Csupa virág, libegő-lobogó pántlika a serényők. Az aranyos, selymes gyeplőt meg egy olyan szép gavallér-ifjú tartotta, aminőt a lány még soha életében nem látott.

Beharangoztak régen, mikor Róth Johanna álmából fölébredt s a frissen esett havon szapora léptek nyoma jelezte, hogy mindenki templomba indult már. Isteni tisztelet után, a nemes udvarban ebédjét végezte épen a család, Róth Tamás uram elmondta az asztaláldást, mikor egyszerre csak kocsizörgés verte föl a téli ünnep áhítatos nyugalma.

Pécelről jöttek, a Ráday-familiától, még pedig három kocsival is, csupa fiatalság. Atyafiai, jó pajtásai a péceli uraknak. Az utolsó kocsit négy lobogó sörényű fekete ló vonta, a bakon meg egy nyalka, szép ábrázatu ifjú tartotta a gyeplőt.

— Az *álom* — suttogta halkan Róth Johanna, amint kinézett az ablakon. Lángolóra gyúlt ki arca, majd elsápadt, mert a fekete lovas kocsin ülő ifjában felismerte azt, a kit múlt éjjeli álmában hoztak eléje a karácsonyi babona tündéréi.

Az idegen fiatal gavallért aztán mint gróf Teleki Józsefet mutatták be az ösmerős ifjak és csakhamar megindult a *lotteria*, a *királyka*-játék s más több szelíd karácsonyi mulatozás, ahogy ez divott dédapáink idejében.

Az új jövevény, a gróf úrfi nagyon módos ifjúnak mutatta magát. Sok szép új verset, nótákat tudott — mint társai mondták, akárhányat személyesen szerkesztett — virágos, ékes szavakban beszélt, mint aki Bécset, Pestet lakta váltig — a ruhája meg olyan finoman, nyalkán illett természetére, akár csak ráöntötték volna.

Valahogy hevesebben kezdett verni Johanna leányzónak a szive. Teleki is egyre körülötte taposta a földet, őt választotta párnak minden játékban, és mikor elbúcsúzott, engedelmet kért, hogy eljöhessen még egyszer búcsúzni, mielőtt haza menne Erdély országba.

De bizony alig fakadt ki a kökörcsin a sziráki kertekben, alig zsendült meg a fű, tavaszra kelve messze Erdélyországból is eljött Teleki József gróf.

Róth Tamás nem valami nagyon örült ennek a látogatásnak. Nem mintha nem tartotta volna Telekit jóra való, nagyeszű derék embernek, de csak azért, mert ő már megmaradt régi elvénél:

— *Suba subával, guba gubával.*

Ezt mondogatta váltig, még akkor is, mikor Johanna veresre sírta szép szemét, jó Vathay Borbála nagyasszonyom meg egyre csititgatta az *őregét*, hogy így, meg úgy, jóra hoz mindent a köszörű.

— Az én Johannám úgyse való lenne valami reggeltől estig káromkodó, estétől reggelig duhajkodó *alpári* úrfinak. Az épenséggel ilyen finom, nagy nemzetből való emberhez illik. Érzékeny, gyenge természet. Mint a virágnak, gondos kertész kell annak.

Jó Róth Tamás morgott valamit. Rengeteg füstöt fújt az öblös tajtékipából és a füstfelhő mögül mintha olyasmi hangzott volna ki végre, hogy :

— *Ússe a kő. — Mind bolond az asszony!*

Ez után a kijelentés után következő vasárnapon aztán a sziráki ágostai evang. templom gyülekezete a prédikáció végével is bentmaradt és reszkető hangon olvasta fel a pap : Házasulandók hirdettetnek : Méltóságos széki Teleki László gróf és hitvestársa, Ráday Eszter grófasszony legény fia, veszi magának házastársul nemes királyfalvi Róth Johannát, nemes királyfalvi Róth Tamás és

hitvestársra, vathai Vathay Borbála úraszszony hajadon leányát. . . .

Azután pedig szabtak-varrtak a sziráki kastélyban és készültek mindenképen a nagy napra.

Róth Tamás dörmögött, de feleségének is el-elborult néha a kedélye. Hátha még se illik majd Johanna a mellé a nagy nemből való kényes úr mellé. Hátha csakugyan jobb lett volna magunkszörű nemes ember mellett maradni.

Ha eszébe jutott azonban, mennyit sírt, mennyit rímáncodott drága, egyetlen leánya, mégis megnyugodott, hogy beléegyezett a választásába. Öröm és aggodalom váltakoztak így a jó anya szívében, míg végre eljött az óra, amely Johannájától elszakítva, új pályára bocsátja a szeretett lányt.

Megjött a vőlegény is, s már most is észrevették rajta, hogy magasabban hordja a fejét, mint udvarló korában, hogy kevesebbett törődik a menyasszonya házi népével, sőt egy kicsit mintha éreztetné is a környezettel, hogy ő, a szent-birodalmi gróf úr, tulajdonképeni most *leszáll* közéjük.

Vathay Borbála gondolkozóba esett ezeket látva, s számos anyai intés és jó tanács után így szólt leányához :

— Az emberek élete folyását a végzet .izétni

Ami ránk méretett, el nem kerülhetjük. Szived szerint választottad Telekit, apád se akarta, eleinte én sem. Engem, gyenge asszonyt, megindítottak könnyeid, segítettem később célod elérésében. Egyet azonban jegyezz meg magadnak Johanna, akárhogy forduljon is a sorod, a *szülői házhoz sohase jér panaszra*.

És ezt az egyet meg is jegyezte magának Róth Johanna. Megtartotta a későbbi Teleki Józsefné is.

Pedig régi öregek szájhagyománya szerint nem fonták csupa rózsákból királyfalvi Róth Johanna életét. A szent-birodalmi gróf úr — noha ő hozzá fogytig való szeretettel és hűséggel viseltetett — soha nem tudta ezeket az érzelmeket Johanna családjára is átvinni, aki meg a férje világában érezte magát egyedül és elhagyatva.

De panaszra sohasem nyitotta ajkát, noha édes anyja huszonkét teljes esztendeig élt még azután. Sőt a szent-birodalmi gróf úr számára is talált segítséget: „*nagy és fontos hivatalos elfoglaltságaiban, amelyek nem engednek időt az atyafiságos relatiók ápolására.*“

Fő örömét a jótékonyságban találta ez a ritka nemeslelkű asszony, kivált édes anyja 1784-ben bekövetkezett halála után, aki első lakója lett a

lombos fák és bokrok árnyán emelkedő sírkápol-
nának. Annak, amelyben annyi vágy és remény
nyugodott el későbbi időkben, ahol alussza örök
álmát Teleki László, a 61-iki politikai aera nagy
fia. Régi, márványba vésett fölirat hirdeti az első
lakó nevét, amely versben foglalt epitaphiumot
még Róth Johanna vésette ide :

Állj meg itt utazó s szokj meg jó előre
Léted főcéljához, tekintvén e kőre,
Itt nyugszik, míg föl kel, Vathay Borbála
Az Élet Urának serkentő szavára . . .

RÉGI BOTRÁNYOK.

A verandán ültünk és beszélgettünk csúnya, rideg históriákról: rossz házasságokról. Egy öreg dáma — hosszú tapasztalatai szerint — azt állította, hogy a tavasszal, különösen májusban, de általában nyáron kötött házasságok mind *peche-sek*. Szerencsésebbek az ősziek, de legjobbak a téli egybekelések. Szerinte hajdanában sokkal kevesebb rossz házasság akadt, válásról meg alig esett szó.

Mint az ócska írások kutatója, ennél a punktumnál én is megszólaltam. Szó sincs róla, kevesebb válópörrel tudtak néhai való híres prókátorok, mint a maiak, de bizony, rossz házasság dédapáink idejében is akadt bőségesen. Válópört legfőlőbb azért nem kezdtek dédanyáink, mert rettenetes alárendeltségben nevelkedtek akkor még a lányok s a szülőknek sem mertek szólni családi életük keserűségeiről. A családi titkok is csak úgy szíve-

roghattak ki a pletyka száján, ha valami vendég lesett el valamit a félig zárt ajtón át: A nemesi ház ura előtt reszketve állott meg a feleség, szó nélkül hallgatta végig sűrű káromkodásait s meg sem mozdult, míg férje ki nem tiltotta szobájából. A pipafüstös férfitársaságok kulináris deáksággal beszélő urai közül meg maguktól is konyhába, hová menekültek az asszonyok. Csak a XVIII. században, amely melancholikus és szentimentális volt, akár egy tüdőbeteg, kezdetek a nők fölszabadítására gondolni nálunk.

Beleznay generálisné pesti híres szalonjából indult ki az akció. Majd Kármán, a geniális író, indította meg *Urania*-ját, ezt „a' Szép Nemnek Palérozására tzelozó“ munkát. Kármán maga is egy szép asszonynyal — Markovicsnéval — ismerkedett meg időközben, aki miatta otthagyta az urát. Markovics azonban: a *durva granicsár* — ahogy az asszony Kármánhoz írott leveleiben nevezi — semmiképen sem akart elválni s így *Fanni Hagyományai*-nak írója nem vehette nőül ideálját.

Mindazonáltal akadunk biz' ott válópörök aktáira is szüette leveles ládákban. Ilyen a Forgách contra Révay-féle processzus, amely kerek húsz esztendeig tartott. Régi módi szerint, *kommendálás*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

és szülői akarat szerint ment férjhez Révay Ferenc uramhoz százszorszép *Forgách* Zsuzsánna Szklabinya várában, a fehér vízű Vág mentén, nagyon szomorú életet is folytattak aztán az új házások. Vagy három esztendeig sanyarogtak egymással, mikor valami nagy vígasságra eljött Szklabinyára Bakics Péter is. Atyafia a Révayaknak, örökösen jókedvű ifjú, világlátott is, aki azonnal fölismerte Zsuzsánna asszony boldogtalan mivoltát. Erről meg épen meg is bizonyosodott, mikor alkalommal épen akkor lépett be, amikor Révay Ferenc javában agyabugyálta szépséges hitvesét. Bakics ekkor azt tanácsolta az asszonynak, vonulna zárdába s kezdené meg a válópört. Révay azonban addig könyörgött, míg Zsuzsánna elállt a processzustól, de most már egész nyíltan folytatta viszonyát Bakics Péterrel. Nagy skandalum lett ebből, úgy hogy Révay Holics várába záratta feleségét. Egy borús januáriusi reggelen azonban üresen maradt a kálitka. A szép asszonyt megszöktette hűséges lovagja s utána a szentszéknél mindjárt megindította válópörét *Forgách* Zsuzsánna. A protestáns Révay ellenben a *Diéta* elé vitte sérelmes ügyét. Folyt aztán a pör s nagy kavarodás következett, mint rendszeren ilyen alkalmakkor. Egy ízben, mikor ötven

nemest vitt tanúnak Pozsonyba Forgách Zsuzsánna Révay durvaságait, gonosz voltát bizonyítani, a fél ország odagyűlt, sőt még Bécsből is lejöttek a kíváncsiak. Bakics még külön ötven tanút állított s a vége az lőn, hogy a közvélemény, de a bíróság is, Zsuzsánna mellé állt. Nem volt többé *kikapós menyecske*, de *agyongyötrött angyal* s Bakicsról sem mint léha szöktetőről, de mint a kínzott ártatlanság lovagjáról beszéltek. A törvényes formák hosszadalmasságánál fogva azonban még vagy tizenöt esztendeig folyt a pör, míg csak Révay uram meg nem halt, a processzus azonban — mint a régi krónika mondja — nem háborgatta már azután a Zsuzsánna és Bakics boldogságát, akik Detrekő várában fogytig elvonultan éltek.

Sok táplálékot adott a XVII. századvég botránykrónikájának Rákóczy Erzsébet, Rákóczy László Sárosmegye főispánja leányának a házassága. Az ideálisan szép, poétikus lelkületű leányt gróf Erdődy Györgyhez erőltették a familiában, de az önálló, energikus asszony csakhamar otthagya Erdődyt, Szomolányban rendezkedett be, majd később Tapolcsányba ment át. Itt lovaglással és vadászattal töltötte idejét, miért is kortársai *tapolcsányi Dianá*-nak nevezték el. Lovait annyira szc-

rette, hogy mindenikről külön verset írt. Általában szeretett költeményeket írni s versben vigasztalhatta Esterházy Pál uramat is, akit *szíve szerint való kedvesé-nek* választott. Az Erdődyek felzúdultak Rákóczy Erzsébet ellen s még a hatalmas Kollonich biboroshoz is folyamodtak, vagy parancsolná vissza az asszonyt, vagy csukatná zárdába. Azonban Erzsébet ereiben Rákóczy-vér folyt. Fittyet hányt a dühöngő atyafiságnak, nem ijedt meg a kardinálistól sem, de fogta magát s leköltözött Horvátországba, ahol nem háborgatták többé s ahol Esterházy Pál urammal holtig jó barátságban éle.

Abauj vármegye krónikáiban olvasunk egy nagy főbenjáró pörről, amelyet Szemere Pálné — Putnoky Klára ellen folytattak, aki az urát turócmegei tótokkal ölette meg. Akkori on dit-k után azonban Wesselényi nádor nagyon érdeklődven a szép asszony iránt — ártatlannak nyilvánította és pörét beszüntették.

Sokkal rosszabbul járt egy másik, világraszóló szépségű asszony, akinek szomorúságos históriáját olvashatjuk szabolcs megyei régi írásokban. Nád-fői Krucsay Jánosné — Tolvay Borbála esete ez, akiről sok mindent tudott mesélni a fáma. Lehe-

tett a híresztelésben valami igazság, mert az 1711 szeptember 7-én Thasson tartatott Congregatio elé is jött Borbála asszony ügye, aki négyárkusos levélben fogadta, hogy : *az ő jó urához, hitős férjéhez való hűségét többé meg nem szegi és ellentáll a gonosz incselkedéseinek.* Úgy látszik azonban, fogadását nem tartotta meg, mert férje : „*Jékey Péter, a' nemes Vármegyének bírása és jurátusa, Lasztóczy János által újra beidéztette sok rendbéli paráznsága és istentelen praktikája*“ miatt. Ezúttal kibizonyosodott, hogy amíg ura Rákóczy híveként két ízben Munkácson fogságot szenvedett, addig Borbála asszony Krasznay K. Ferenc iródiákon kívül még : „*Kapitány Letenyey urammal, Józsa Mihály és Szentmariay Zsigmonddal is folytatott gonosz praktikákat.*“ A legnagyobbik praktika azonban a *Prinyi* (Perényi) *urfival* való casus volt. Erről szószerint ezeket mondta az írás : „*amikor méltóságos Károlyi Sándor Generális Uram Kassára menet Krucsay János thassi udvarházánál megszálla és estennet Vendégével való mulatozás után Krucsay uram nagyon lerészegedvén és ennek utánna szokása szerint nagyon mélyen elaludván, ágyasházukból a gyertyának eloltása után a Prinyi urfi szobájába mene Borbála és hosszú időig ott marada—*“. Itt fölhozzák még azt is, hogy

valahányszor Krucsay Debrecenbe vagy Eszlárra ment, „*hűtös felesége boszorkány módjára keresztel hányt utánna és kívánta, hogy soha vissza ne térne* — —“. Ezek miatt aztán Kis-Várdán megtartott megyei gyűlésben *elszentenciázták* Borbála asszonyt, aki hiába írt a börtönből könyörgő instanciát urának és sógorának, az akkori viceispán — Krucsay Mártonnak. „*Patyolat vállai közül, melyek öleléseért a vele praktikáló annyira vágódott, levágta Borbála asszonynak fejét a hóhér és felmutatta a kisvárdi piacon, praktikáló asszonyok elrettentésére ...*“

Kis okok miatt is estek őseink házas életében nagy zenebonák. Ma is áll még Nyir-Bogdányban — új tulajdonosa által átépítetve — az a kúria, amelynek falait Anno Domini 1514 még Jármay András rakatta. Egy tál káposzta valóságos tragédiának lett itt az okozója. A XVIII. században Jármay Erzsébet hozományban kapva Nyir-Bogdányt, férjével, az illustris nagy familiából származó Tahy Ádámmal lakott az ősi kuriában. Megvoltak békességbens csak az ebédek meg a vacsorák okoztak néha csetepátét, mert a gazda nagyon szeretett jól enni s a legkisebb szakácsművészeti hiba dűhbe hozta. Történt egy izben, épen tejfölös, toros káposzta került az asztalra, mikor Ádám úr már az

első falat után vésztjósln ráncolta össze szemöldeit.

— *Ez a káposzta nem elég savanyu* — morogta, azután pedig lecsapta a kanalat úgy, hogy a sávoxyos abroszon szétfreccsent a tejfölös lé, Erzsébet asszonyt ez nagyon megharagította s szokása ellenére visszafeleselt. Szó szót adott, ahogy már az ilyenkor szokás, Ádám úr pedig egyre dühösebb lett s nem maradva a szóbeliségnél, úgy odavágott egy széket Jármy Erzsébethez, hogy menten eltört a dereka. Hiába hozták a felcsert, hiába jóféle kenőcsöket az *apothécá*-ból, belehalt az úrasszony a bajába. Ádám úr meg ott maradt özvegyen két fiacskájával, Antallal és Ignáccal. A hirtelen lobbanó, de másként jószívű nemes urat annyira bántotta felesége halála, hogy fiait egy Janics nevű jobbágyával tolnamegyei pentelei jószágára küldötte, ő meg elzarándokolt Jeruzsálembe vezekleni. Soha többé *uri módon nem éle*, koplalt, szegényesen járt és remeteségben töltve napjait, Körmendben érte utól a halál, ahol el is temették. Érdekes, hogy miután szakálla halála után kinőtt, a csodákban hívő nép szentté akarta avattatni, ebből azonban semmi sem lett. Fiait időközben a jezsuiták édesgették magukhoz, papokká akarva nevelni őket, hogy dús va-

gyonukat megtarthassák. II. József azonban felosztatta a jezsuitákrendházát s a Tahy-fiúk közül egyik, Antal, Jankovich Konstanciát véve nőül, tovább folytatta a nagynevű családot. Ilyesféle gourmanderia miatt, mert neki meg a befőtt nem volt eléggé cukros, kergette el szlavnicai Sándor Tamás a feleségét, nagy gavallérosan azt az írást is elhagogatva, amelyben az asszony az urának 100,000 forintot biztosított.

Híres rossz házaseletet élt várkonyi Amadé Antal, aki valóságos háborúkat vívott felesége, Horváth S. Máriával. Végre is elváltak, mert a férj, nem igen lovagiasan, az asszony több rendbéli holmiját kiadni nem akarta, fegyveres jobbagyokkal rajta ment a bőösi kastélyba s fölpakkoltatva valamennyi tükreit, perzsa szőnyegeit, drágaságait, nagy diadallal magával vitte.

Még rosszabbul élt Antal fia, Amadé László — úgy első, mint második feleségével. Első nejét Orczy Zsuzsannát, egyre zaklatta, hogy atyjától pénzt kérjen, mert az Esterházy herceg pozsonyi udvarában, Bécsben, nevelkedett Amadénak soha sem volt elég a költség. Második neje „a jámbor és rendes személy“ Wetzl Paulina még többet szenvedett. Ha betegen feküdt, akárhányszor „macs-

kamuzsikát rendeztetett ablakai alatt, máskor meg *ugy elverte, hogy orrán-száján eleredt a vér.*“ Az ifjúság derűs napjaiban nagy gavallér, híres udvarló Amadé László később már köszvényével vesződve egyre zsörtölődött, malcontents lett és egyáltalán nem tette kellemessé az otthont, amelytől Paulina asszony végre is megválni kényszerült.

A rossz házasság terén azonban talán a legnagyobb rekordot párdányi gróf Buttler János érte el, akit apósa, az utolsó gróf Dőry, pisztollyal kényszerített az oltár elé, noha leányához semmi köze sem volt s ez az udvari pappal folytatott viszonyt. Buttler azonnal megindította a válópört, amely azonban teljes harminchat esztendeig tartott s csak a gróf halálával ért véget.

Amint ezt pompásan megírta *Mikszáth Kálmán* gyönyörű regényében, melynek címe: *Különös házasság.*

Mindezekből pedig világosan kitűnik, hogy minden időben egyformák voltak az emberek, egyformák a szenvedélyeik, egyformán küzdelmes, ostoba és végigélésre nem érdemes az élet.

MÁJUS ELSEJE.

A harmincas, de még a negyvenes években is május elsején, aki csak bírta magát, kora hajnalban fölkel és elhagyta a várost. Ki a zöldbe ! Ez volt a néhai jó nyárspolgárfamiliák jelszava ezen a napon és még ha csípős idő volt is, vagy szitált az eső, de hogy töltötte volna május elsejét négy fal között.

Ha másként nem lehetett, beült valami jóféle budai kis kocsimába, ott mulatott verkli vagy gitároszó mellett estig. Természetesen, ha ragyogó, fényes volt május elseje, akkor valóságos népvándorlás indult meg már a hajnali órákban és a budai hegy-ségben hangyaként mozgott a városi porfellegből megszabadult közönség.

Azokban az időkben még a főrangú világ és az előkelő nemesi osztály is nagyban megünnepelte a május elsejét. Ezen a napon nyílt meg többnyire a budai *Horváth-kert*, amelynek reünioi rendkívül

látogatottak voltak a negyvenes években. *Morelli* híres zenekara játszott ott, aki az volt a régi Pestnek, ami Lanner, meg később Strausz, Bécsnek. Ott rendezték a táncokat Kún Józsi, Almássy Zsiga, a Brudern testvérek, az akkori társaság matadorjai és megforgattak bájos táncosnőket, a híres szép Zizányi leányokat, Takácsy Ilonkát meg Ragályi Szerénát.

Nagy divatban volt az is, hogy a szereplő mágnescsaládok pompás fogatokon korán reggel kikocsikáztak a budai *Szép juhászné*-hoz, ahol megnézték a nap fölkelteinek csodás varázsu látványát. A fiatal gavallérok rendszeren zenét is rendeltek ki és ruganyos, puha pázsiton ugyancsak aprózták a csárdást, mely akkor kezdett divatba jönni.

A budai kirándulásokban rendszeren részt vett báró Sennyei Istvánné két szép leányával, Amélievel és Bertával; az Orczy bárónők: a híres szép Lizi, akit Eszterházy László vett nőül; a korán elhunyt Teréz és Georgina. Ezek mind különös magyar nevelésben részesülő főrangú leányok, pompásan járták a csárdást és Forgách Lajos, akkor minden úri mulatság előtáncosa és maitre de plaisir-je, nagyon kiűntette őket.

A főrangú társaság ilyenkor rendszeren egész nap a hegyek közt maradt és ott, a hímes pázsiton köl-

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

tötte el ebédjét. Pezsgős palackok durrogtak, kamáslis inasok bontogatták az étkező kosarak dús tartalmát, játszi kedv, derült kacagás töltötte be a verőfényes levegőt, ebéd után pedig, ma már még a jobb módú iparosok köréből is száműzött társasjátékokat játszották.

A budai hegyeken kívül még a városmajor is divatos volt akkor és május elsejének reggelén úgy tömve volt a fősetány, hogy alig lehetett mozogni.

Különösen emlékezetes volt egy május elsői kirándulás, melyet 1843-ban maga Széchenyi István gróf rendezett, mint a meghívón állt — *Pest és Buda szépeinek*. A kirándulás alkalmával szentelték föl a *Pest* nevű új gőzhajót. Ragyogó idő kedvezett a vízi sétának és a pompás, új hajó fődélzete hasonlított egy úszó virágos kerthez. A hajót a nagy *Sámson*, egy óriás dunai gőzös is kísérte, melynek fődélzetén több száz ember szorongott. Mindkét hajó orrában zenekar foglalt helyet, amely az akkor annyira divatos *hortobágyi csárdás*-t játszott.

Útközben aztán Széchenyi István néhány rövid, lelkes szóval üdvözölte a vendégeket s egy elmés toast után a boros palackot és egy darab kenyeret a folyóba dobva, ősi hajós-szokás szerint eljegyezte *Pest*-et a Dunával.

A negyvenes években az országgyűlések Pozsonyban voltak és a tulajdonképeni elegáns világ, maga József nádor és családja is, ott tartózkodtak a *diéták* idején. Ennélfogva május elsején ott is fényes mulatságokkal ülte meg ezt a napot az arisztokrácia.

1844-ben Kcglevich János grófné, egy gyönyörű szép asszony rendezett pompás bal champetret az úgynevezett pozsonyi mezei malmok egyikében. A jókedv olyan magas fokra hágott, hogy Festetich Géza gróf ötször újrátta meg a csárdást, és három táncosnőt fárasztott ki. Köztük volt a szépségéről híres Szápáry Róza grófné is, aki a tánc után majdnem összeroskadt s kénytelen volt azonnal egy másik pár cipőt hozatni, mert előbbeni cipőjének a szó teljes értelmében úgy *eltáncolta* a talpát, hogy csak selyemharisnyáján járt már.

Maga József nádor is rendesen megtartotta május elsejét. Ha az idő nem volt elég meleg, akkor csak a *Nádor-kertbe* rándult ki családjával, ellenben ha verőfényes nap volt, négylovas pompás batáron Alcsutra ment, vele egész családja, két három fogaton és az udvartartás. A daliás István herceg, akit a testvér város a negyvenes években bálványozott, sokszor Budán maradt, kirándult a hegyekbe, résztvett az atisztokrata fiatalság mulatságaiban. Melan-

koliára hajló természeténél fogva mindazonáltal legkedvesebb időtöltése az volt, ha május elsejét a kevésbé látogatott Svábhegyen, a Norma-fa tájékán bolyongva tölthette, gyönyörködve a megújuló tavasz szűzi pompájában.

A Császár-fürdőnek is igen sok vendége volt rendszeren május elsején, s a *Buda* gőzös szinte roska-
dozott a temérdek kirándulótól.

Május elseje után azonban olyan üres lett a főváros, mintha kisöppörték volna. A főrangú családok mind fürdőre, vagy falusi birtokaikra vonultak, némelyek, így Báró Bánffy Pálék, minden évben nagyobb külföldi utazást tettek. Ritkaság számba ment, ha még júniusban is Pesten volt a társaság, mint ez megtörtént, mikor 1844-ben *Elsler Fanny* táncolt itt a *Gizella* balettban, mint az akkori napló említi: „úgy megbolondította a fiatal — és öreg urakat, hogy Muszelly virágkereskedése a *trézia-városi* rózsá-utcában valóságos ostromnak volt kitéve a lakájok által, úgy hogy utoljára *két forint sájn* volt egy szál rózsá . . .“

A BÁRCZAYAK.

— „Pusztul, vész az ősiség !“ — Ezt szokta mondani rendesen Elemér bruder, mialatt kiül a nagy gesztenyefa alá, kényelmesen elnyújtózkodik vászonból való strand-székén és rágyújt egy jól szelelő, illatos cigáróra.

Pedig ő még nem is sóhajtozhatik valami nagyon ! Rengő-ringó búzatáblák köröskörül, beláthatatlan sík föld, nagy, nagy darabon mind őt vallja urának. A nagy gesztenyefa, amely alatt ül, már a nagyapjának, tekintetes, nemes és vitézlő Szemere Ábrahámnak is nyújtott árnyékot. A bazsalikomot megtalán még dédanyja, Józsa Borbála, ültette a virágágyak szélére. A tréfás, örökké csínytevő Józsa Gyurinak a nővére.

Mintha megállt volna az idő, s az Elemér bruder kedves, pirosfedelű tanyáján még mindig az 1845—46 előtt élének. A március előtti időkben.

Conservativ itt minden — mindenki. Még a cselédek is a régi jó rend szerint valók. Mintha valamennyit a feudalismus korából felejtették volna itt. Szinte jól esik az embernek alázatos tisztességtudásuk. Fogalmuk sincs még semmiféle szocialista tanokról. Űrbesülők, amilyenek voltak Szemere Ábrahám, meg a vejének — Bárczay Györgynek az idejében.

Az interieur is olyan kedvesen ósdi. Biedermayer-, meg empire-korbeli butorok. Szép, régi berakott szekrények, almáriomok, karikás sublódok. A falakon megbarnult keretekben családi képek. Armálisok. Az egyik sarokban pipatorium.

Ott van a sok híres pipa közt az is, amelyet Deák Ferenc ajándékozott egyik roffi Borbélynak — lelkes párthívének. Ott van Józsa Gyurinak kivarrott, cifra, sallangos kostöke. Keglevich Miklós puszi-pajtása, ajándékozta meg vele egy alkalommal György napjára. Ott vannak szép rendben a megsárgult családi irások.

A XIII. század elején virágzott Barch genusból ered a Bárczay familia, s mint az írás mutatja, a címert 1421-ben Zsigmondtól kapta. Comes Inoch de Barcha már 1225-ben ura az abauj megyei Bárcának, amely ma is Bárczay-birtok. Nagy, cikornyás

betűkkel áll az írás felett: Sigismundus Dei Gratia Romanorum Imperator stb.

Szaporátlan faj volt, mint az oroszlán. Azért nagyon szakgatott a nemzedékrendi tábla. A címertkapó László a törzs feje. Érdekes a családi írások közt a följegyzés, hogy Bárczay Péter egri kanonok fogalmazta Mátyás királynak a húszadik decretumát. Ennek a Péternek van egy familiáris levele is, amelyet Budáról Bárcára ír, testvérének, Istvánnak s többek közt ezeket mondja:

„Küldhetnétek valamit Kassáról ide jövő jó alkalmatossággal, valami poma nigrát (kormos alma), mert ezt a mi Urunk nagyon szereti, de magam is megenném.“

A Bárcán levő családi levéltár XXVII. fasciculusában, 14-ik szám alatt egy másik Bárczay Istvánról olvasunk sok figyelemreméltót. Bocskay Ilona volt a felesége, s fiuk, János, kiváló vitéz lett: 1593-ban, Eger alatt elfogták a törökök. Sokáig sínylődött a belgrádi Nyebojsza-toronyban, míg végre megszökött. Nagybátyja, Bocskay István, nagyon szerette, s egy ízben Budára is küldötte követségbe.

Mielőtt Calvin hite elterjedt, a katolikus vallást követte a Bárczay familia is. Érdekes Bár-

czay Lászlónak az adománya, amelylyel széplaki jószágát lelki váltságért az egri káptalanra hagyja. Noha ma valamennyi Bárczay református, az egri Szent-Jánosról nevezett templomban hetenkint mondanak egy nagy misét minden születendő, élő és elhalt Bárczay lelki üdvösségéért. 1525-ben — aztán, Jánosi, sárosi várnagy, fel is támadt Széplaknak Bárczay László által az egri káptalan részére történt örökbevallása ellen, de később be'legyozott. Úgy látszik, az egri papok, akik meghívták, sokat dinomdánomoztatták, borral jól tartották, mert az oklevélre sajátkezűleg írta fel:

Széplakot végképen beittam.

Ebben az időben nagyon hatalmas volt a család. mert még Corvin Mátyástól — 1484-ben — kapott pallos-jogot, sőt olyan donatiós levelet, amelynek erejével a Bárczay-jobbágyok se vámon, se révon nem tartoztak fizetni. Azért is volt temérdek jobbágyuk, mert: mindenki nagy örömmel ajánlotta magát oda. Mohácsnál esett el Bárczay János.

Calvin hitére legelsőnek Bárczay György — 1750-ben tért át. Vele ugyancsak áttért testvéröcscse, Szaniszló is.

Házasság útján fényes nexusokra tesznek szert a Bárczayak. Egyik Rákóczy Magdolnát, Rákóczy

Zsigmond hugát veszi feleségül, s fiuknak, Ferencnek, a fejedelem lesz gyámja. Ez a Ferenc később több fontos követséget viselt, s őt temették utoljára a még 1297-ben épült bárcai templom kriptájába. Fia László, Szemere Györgynek és Bossányi Krisztinának leányát, Klárát, veszi feleségül.

Az ő leányuk Klára, később Kácsándy Józsefné — az író, aki többek közt a „Jó illatú füst, amely az Menyekbe száll“ című elmélkedéseket szerzette. Leányait, Kácsándy Zsuzsannát és Teréziát is „nagy litteratura- és tudomány-szomjúságban“ neveli. Zsuzsanna, Kazinczy Ferenc „kedves lelki társa és barát-néja Szúzi“, aki azonban nem a költő, de gróf Gyulay Ferencé lesz. A késő aggkoráig romantikus, lobbanékony szívű Kazinczy Ferenc, mikor Szúzi megövegyül, elmegy Erdélybe és fölkeresi régi ideálját Maros-Némethin, a pompás kastélyban. Innen hosszú leveleket ír kedves barátja, Dessewffy Józsefnek s „leírhatlan bájúnak“ mondja azt a „szempillantatot“, amelyben a nemes grófnét annyi idő múltával viszontlátta : „én úgy érzem, barátom, az idő nem is múla és semmi sem változa lelkeinkben. Úgy gondolám, míg sétálánk a szomorún sűgő fák alatt, ő a régi Szúzi, én a régi Fránci vagyok . . .“ A regényes hajlamú Kazinczy valósággal újra ifjúvá lesz Maros-

Némethin. Nem törődik „deresen lobogó hajaival“, hanem virágot szed Szűzinek s a „szent berekbe Erinia nevét zokogva kiáltja.“

A másik leányt, Kácsándy Teréziát, gróf Rhédey Lajos vette feleségül: „Actorok és poéták nagy-Mecenása.“ Tetemei ott nyugosznak a nagyváradi Rhédey-kert kupolás kis mauzoleumában. A verses búcsuztatót felette Csokonai Vitéz Mihály mondotta. Ez a búcsuztató azért is nevezetes, mert a boldogtalan Vitéznek magának is halálát okozta. Az amúgy is beteges, kimerült poéta a hosszú búcsúzató alatt a jeges őszi szélben áthűlt és „sorvadásos nyavallyájából soha többé fel nem épült.“ Kácsándy Terézia maga is nagy protectora volt a magyar Tháliának, s „a Váradon megforduló actrixoknak legdrágább köntöseit is oda adá.“

A koronából kinövő apród, kezében a szarvas-szarvval — a Bárczayak címere — György huszárkapitány idejében került először a Heves-vármegyei kúriára. Jó cimborája volt roffi Borbély Gábor Ezredes-Kapitány uramnak, s később ellátogatván vele Tisza-Roffra, megszerette és feleségül vette a hugát, Borbély Juliannát. Gábor úr otthagytá később a katonaságot, elvette Vay Johannát, s megtelepedett az ősi pusztán. Az ő lakodalmára írta

Csokonai a híres versezetet: „Venus diadala Mars felett” — amely megvolt a mi családi írataink között is. György fia — szintén György — Szemere Ludovicát, Szemere Ábrahám és Józsa Borbála leányát vette feleségül, így kaptak aztán a Bárczayak még több jószágot Heves vármegyében, amely máig is a két Bárczay fiú — Elemér és Gyula — kezén van.

Szárazbeő, a Bárczay Elemér tanyája, regényes kis Senki sziget. Még a szépséges, kékszemű aranyhajú Noémi se hiányzik, a felesége — igazi feleségisége, szebb és jobb fele az urának. Csupa viruló ifjúság, egészség, délcegség a szárazbeői magna cúria asszonya. Hajt, lovagol, vadászik, mint valami Széchy Mária, de azért felséges dunsztosokat is tud befőzni, rendben tartja a házat. Speiz, konyha ragyog.

Emellett olyan igénytelen, mintha valami kunyhóból hozták volna, nem pedig canstatti Schillingek évezredes törzséről törték volna le a szépséges rózsaszálat.

Rendkívül érdekes és rendben tartott a Schillingek Családi könyve. Jobbstól kezdve, aki 1019-ben már ott volt a trieri tornán, máig minden családtag meg van nevezve, életesorsa szépen, híven megírva. Az utolsó Családi könyvet Bárczaynének szintén

Magyarországra szakadt testvérbátyja, Frigyes báró állította össze igen szépen, igazi irodalmi stílussal és történeti okmányok hiteles alapján. Sok kedves, ragényes lovagkori történetet olvasunk benne. Ilyen annak a Schilling lovagnak a históriája, aki Máltából egy szerecsen lányt szöktetett meg, aztán elvitte magával Párizsba s végül feleségül vette. Figyelemreméltó Schilling György, máltai priornak és heittersheimi Reichsfürstnek az élete, valamint a Sebestyén lovagé „der Mitregent in Schwaben war“, s akitől — 1485-ben — cousin-ja, Ferdinánd császár, mindig, mindenben tanácsot kér. 1725-ig Cannstatt várában lakott a büszke nemzetség, aztán a wettersbachi kastélyba költöztek.

Innen indult el a hatvanas évek elején Magyarországra az ifjú, nyájas, lelkes Schilling Vilmos báró. Atyafiakat jött látogatni, a Vayak bárói ágát, Zemplénben. A generális — Vay Miklós — ugyanis a badeni nagyhercegségből való Adelsheim Johannát vette feleségül, aki nagyértékű naplójában igen szépen festi a XVIII. század végén s a XIX. század első tizedeiben dívott szokásokat és életet.

Ezekkel aztán Tisza-Roffra is elkerült Antal Vilmos báró, a Borbély Károly és Vay Johanna régi kastélyába. Vay Johanna mindig azt tervezgette,

hogy unokáját, Bethlen Cornélia grófnőt, valamelyik unokaöccsével boronálja össze. Az Ábrinak egyik fiával.

Lehetett válogatni. Ott volt a schneidig Jóska, a geniális Dani, a nefelejcsszemű Miska, meg a szép kis cukkerli huszár, a Lackó. De Ámor nem guberál be mindig úgy, ahogy a házasító tántik szeretnék. Cornélia grófnő egy katonatisztbe, gróf Waldeck Frigyesbe, szeretett bele s a Vay fiúknak is másfelé húzott a szíve. — Ekként lett aztán a régi porta az új indigena Waldeckoké.

Megírta már Jókai az Anckerschmidt lövág históriáját. Épen így történt a Waldeckokkal. Tizenöt-husz esztendő alatt olyan magyarrá lett a család, hogy a trónörökös, Frigyes gróf, noha jól tudott, ha Magyarországon volt, soha életében német szót ki nem ejtett a száján. Nyalka, mokány fiú lett belőle, a hugai meg olyan magyar leányok, hogy Vay Johanna nem kívánhatott magyarabb unokákat. Lelkük szépségével csak testi szépségük vetekedett. Hetedhét országon nem volt párjuk. Olyan szép kék szemet csak a poéták tudtak álmodni, aminő a Waldeck-lányoké volt.

Egyik ilyen szép kék szempár rabul ejtette Schilling Vilmost. A legidősebb Waldeck grófnő,

OSZK

Nemzeti Szabványi Könyvtár

Augusta, lett a felesége. De rövid boldogság volt az övék. A bájos, alig tizenennyolc éves grófnő fia Németországban született ; Viktor Árpádnak kereszteltette ott külföldön is. A fiatal anya csak Roffra vágyott haza. A tiszai füzes zsongása, a délibáb, a gulyák kolompolása, a búbánatos magyar nóta hiányzott neki odakünt. Az úton meghűlt — beteg lett s rövidesen oda tették a karcsú jegyenyényárfák árnyékában szomorkodó sírboltba, amely Vay Johanna hűlt porait is őrzi.

Beheged a szív sebe. — A kis árvának is anya kellett. Schilling Vilmos a második Waldeck grófnőt — Ilmát — vitte most már a wettersbachi kastélyba. Viktor-Árpádot nemsokára kis testvérek környezték, a legutolsó volt Ilma — a Kindus — Elemér bruder bájos felesége. Németországban magyarul nevelte az édesanyja, mintha sejtette volna, hogy magyar ember jön el majd érette. Magyar dajka, szobalány volt mellette s a Forgó bácsi Kis lapja a legkedvesebb olvasmánya . . .

Mikor Elemér bácsi megkérte, úgy mondta, régen szereti s ez nem is lehet másképen ! Száraz-beőről nem vágyakozik sehová, itt az ő paradicsoma, a szép kertben, ház körül, amelynek olyan asszonya, mint voltak az igazi magyar nagyasszonyok. Az

ambituson üldögélve, esténkint, míg kigyűlladnak a pásztortüzek, szól a gúlya kolompja, hallgatja férjének kedves, régi történeteit, régi jó időkről, régi jó emberekről, akiket nem rontott még meg a modernizmus.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

RÉGI TÖRTÉNET.

Esteledett már. Odakünn zuhogott az eső, a szél meg tépte, szaggatta, vad kedvvel szórta széjjel a mandulafa virágát.

Híres tudós Szádeczky Lajos uramnak egynémely scripturáit forgattam, amelyek réhai való gróf Bethlen Lajosnak naplójegyzeteit kommentálják rendkívül érdekesen. A híres Bethlen Laji, nagy viveur és gavallér, csak úgy hevenyében, pár sornyi írással emlékezik meg világgraszoló eseményekről is. Úgy látszik, a mohó, gyors élni vágyás, az örök-asszony szolgálatától nem ért rá eminens tehetségének kifejtésére.

A Minnedienst . . . Hány, de hány jóra való agyvelő vész el ebben. Mennyi tehetség forgácsolódik, pusztul el az asszony után való vágy öökös hajszájában. Boldog Tannhäuser, aki legalább bebújt a Hörselbergbe — s két fehér kar, egy édes, csókos

száj pótolta neki a mindenség összes számárságait. Boldog Bethlen Laji, aki Klein Netti-nek csinált ilyenforma Hörsselberget, a kolozsvári egykori pompás Bethlen kert tusculumában.

Radák Póli gyászos históriájára fordítottam a scriptura lapját.

A XIX. század legelején óriási feltűnést keltett ez az eset Erdélyországban s még versezetet is csinált róla egy alkalmi poéta. Édesapámnál is megvolt ez a versezet. Útszéli poéma volt biz' az, de akkor kapva-kapták az úri családok és olvasás közben pazarul ontották könyeiket a bérces Királyhágón túli úrfiak és kisasszonyok. Az 1804-ik esztendőben nyomtatott versezet így kezdődik :

Szeretett, s ez volt minden vétke,
S ezen hibáját is vérével fizette . . .

A csodaszép Radák Polixena, báró Radák Ádámnak, a kitűnő erdélyi hazafinak, és báró Kemény Druzsiannának volt a leánya. Közel rokonságban állott Bethlen Lajossal, „osztályos atyafia“ is volt, ahogy hajdanta mondták, s a szülők szívesen látták az ilyen „osztályos atyafiak“ frigykötését.

— Legalább nem megy idegen kézre a juss, — mondogatták s bizony néha a szeretetnek kevés része oadt az ilyen egyesülésben.

Radák Pólíka azonban — az akkori erdélyi lányok egyik legbájosabbja — minden „osztályos atyafiság” nélkül is könnyen lángra lobbantotta a heves, forró vérű Laji szívét. Marosvásárhelyt kancellistáskodott akkor a gróf, saját szavai szerint, Bécsből jöven, aként festett, mint „egy tökéletes utcataposó dandy.” A világot járt, nyalka gavallér úrfi is megtetszett Pólikának, s csakhamar mátkáként emlegették őket.

Ez időtájt azonban a József-huszárok egy csinos főhadnagya, báró Zéáu (talán Seeau?) kezdte taposni a földet Radák Pólíka körül, s annyit sugdosott a fülébe a hosszú minétek, kontratáncok alatt, hogy a „le-án’” szíve teljesen elhajla tőlem — írja Bethlen gróf.

A gróf noha fájlalta az esetet, nem akart Polixena boldogságának útjába állani. Huszonkét éves korunkban még könnyen félreállunk, kivált olyan temperamentummal, amilyen a Bethlen Lajosé volt, aki azt tartotta: Gombház, ha leszakad, lesz más! Minden ágon virúl rózsa, csak ki kell érte nyujtani a kezét a nyalka, érdekes gavallérnak!

Radákék, az erős magyar faj, azonban elsősorban idegen volta miatt perhorreszkálták a bárót, meg azért is, hogy szegény volt, mint a templom egere, és teljesen a felesége terhére esett volna, ha

elteszi a cifra uniformist. Póli azonban nem törődött mindezzel. Ábrándos, rajongó szíve egész hevével csüggött ideálján, s addig sírt, kért, könyörgött, makacskodott, míg atyai nagyatyját és fivérét, Radák Istvánt is megnyerte tervének. Sőt „attya-fiát” és egykori mátkáját is bevonta a complottba.

— Meghalok, ha Seeau-é nem lehetek — zokogott a lány és a talpig gavallér Bethlen Lajos nem tudott a szakadó könyzápornak ellentállani.

— Megteszek érdekedben, amit csak lehet, — ígérte Pólikának s be is váltotta szavát.

Radák Istvánval késő éjszaka nyargaltak el Peterdre, báró Seeau kvártélyára. Elmondották neki: minden kész a titkos esküvőre, ők lesznek a tanúk, csak készüljön a főhadnagy. Ők vállalnak minden felelősséget.

Nem is kellett valami sokat vállalni abban a régi boldog időben. A papok azt tették, amit a kegyúr parancsolt. Az anyakönyveket épenséggel nem vették szigorúan, beírtak, amit jónak gondoltak a pátronusok.

Ámde a „lángoló szerelem” most egyszerre „elhűle a német báró szívében.” Azzal védekezett, ő „semmiféle lányért nem cassiroztatja magát” — meg „van is, amiből a lány eltartsa”, semmi áron

sem egyezett bele a titkos esküvőbe, sőt tudni sem akart többé Pólikáról.

Bethlen Lajost ez olyan dűhbe hozta, hogy azonnal „pisztolyra provokálta“ Seeaut. A „dicsőséges hadseregnek bátor fia“ azonban egyszerre mindenféle cautélákkal állt elő. Végre is egy évi szabadságot kért s megszökött az országból.

Immár minden reménysége eltűnt a boldogtalan Radák Pólinak. Miután ezt a hírt vette, szótalanná lett, magába zárkózott és árnyékként járt föl s alá a mikeszászi kastélyban. Egyik rokona és barátnéja, Teleki Anna grófnő — Kemény Simonné, volt épen náluk, aki váltig faggatta s kérte, mondja el, mi a szándéka és bízson meg benne.

Radákék valami atyafilátogatásra készültek. A rendkívül szigorú, erőszakos Radákné ügyet se vetett leánya sírányozására s egyre mondogatta neki, mi mindent pakkoltasson be még az útra. Sok idő után most váltottak először szót, mert a Seeau-ismeretség miatt olyan rossz viszonyban élt anya és lány, hogy hónapszámra se beszéltek egymással.

— Hosszú időre megyünk, sok holmit pakkoltass, — mondotta újra Radák Ádámné.

— Igen bizony, nagyon, nagyon hosszú időre — vetette utána Pólíka jelentőségteljes hangon.

Kemény Simonné megijedt a lány elváltozott hangjától, arcától, hozzárohant s megfogva kezét, remegve kérdezte :

— Pólíka, az isten szent szerelméért, mit akarsz cselekedni, mi a szándékod ? Valld be nékem.

Radák Polixena csak a fejét rázta :

— Neked nem mondhatom el, Anikó, te nagyon gyöngye szívű vagy annak a meghallgatására, de ha Simon itt volna, annak bevallanám.

Most már igazán nem tudta, mi tévő legyen Teleki Anna. Telegráfnak, telefonnak se híre, se hamva még akkor. Hogy citálhassa ő Mikeszászára az urát rögtönösen ?

Pólíka pedig csöndesen pakkolt tovább s valami papiroscsomagot forgatott a kezében, amelyre rá volt írva : Lógypor.

Mint a familiáris tradíciók állítják, Kemény Simon holtig bánta, hogy nem sietett, mikor a felesége levelet küldött utána s csak akkor érkezett meg, amikor már a fátum beteljesedett.

Igy járt különben Bethlen Lajos is. Kerlési kastélyában épen együtt ült két pajtásával, Bethlen Elekkel és Horváth Danival, amikor staféta érkezett és levelet hozott számára. Radák Pólíka írta és tele

volt „nagy hangos, keserves jajszóval.“ Végezetül azt írta a szerencsétlen leány :

„Ha csütörtökön reggel kilentz órákor nem leszel Mikeszászon, élve nem láthatsz. Mérget veszek.“

„— — szerdán délben jött kezembe a levél“ — írja Bethlen Lajos jegyzeteiben, s azt sem tudta, mi tévő legyen. Mikeszásza Kerléstől épen tizennyolc mértföldnyire van, hogy jusson ő el másnap reggel kilenc órára Pólikához. Hozzá Bethlen Elek, meg Horváth Dani még egyre le is beszéllették. „Lányi bolondság“-nak mondták az egész levelet, s azt, hogy Pólíka most hoppon maradván, talán szeretné is visszaédesgetni Lajost.

Ámde a régi fehérszemélyek nem voltak ilyenek, legkevésbé Račák Polixena, akinek makacs, állhatatos természetét ösmerte is egykori mátkája s még jobban vak, örült szenvedélyét a megszökött, hitvány osztrák katona iránt. Hiába csitították, alig cvett, s bárhogy nevelték is pajtásai, délután, három óra tájon, nyergeltetett.

Híres lovas volt Bethlen Lajos, kitűnő paripákat tartott mindig, úgy hogy a bécsi kongresszus alkalmával lovait csupa fejedelmi személyiségek vásárolták meg. Most is, pisztolyokkal, törrel föl-

fegyverkezve, egy különösen sebes járású magyar paripa nyergébe pattant s a *Mezőségen* át, pihenés, etetés nélkül vágatva, éjfélkor testvérénck, Bethlen Gergelynek madarasi udvarházába ért. Nem szólt senkinek, egy falatot sem evett, sem egy csöppet nem ivott, csak egy új lovat nyergeltetvén, száguldott tovább.

Csütörtökön délfelé, tizenegy órakor ért be a mikeszási Radák-udvarba. A szélesebb galopptól orrán-száján ömlött a vér, s a cselédek alig tudták levenni a nyeregből. Későn érkezett. Már akkor egy pohár tejben bevette a légyport a boldogtalan Polixena s örületos kínok közt vergődött. Bethlen, még azon vércsen, berohant egykori mátkájához, aki fuldokolva, görcsösen fogta meg a kezét, majd vállára borult s bánta is, amit cselekedett.

Már akkor kétségbeesve tördelte kezét a ridcg, szigorú anya, Kemény Druziánna is. Lovasok, kocsiok vágattak Kolozsvárra. Enyedre, Medgyesre, doktorokért. De az akkori vasúttalan világban szörnyű nagy messzeség volt az. Míg az orvosok Mikeszászra érkeztek, a szerencsétlen, szép Radák Polixena emberfeletti kínokat szenvedett. Adtak neki aztán ellenmérget. De már nem használt. Majdnem két hétig gyötrődött szegény. A lilomfehér,

puha, szép test minden egyes tagja elvált egymástól s csupán bőre tartotta össze. Körmei lehulltak, kiesett minden foga, selymes, szép szőke haja pedig úgy hullott szét, mint a len, a durva gereben nyomában.

Végre könyörült rajta az enyészet. Bothlen Lajos karjában halt meg, akit a fájdalom szinte holtbeteggé tett.

Annyi könnyű alig hullott koporsóra Erdélyben, mint a Radák Polixenáéra, akit a nemes Rendek és úri familiák nagy részvétele mellett temettek édes atyja mellé, a mikeszászi *vadaskert* kriptájába.

Édesanyja, a szigorú, rideg asszony, nem értette meg Pólika romantikus, kissé extravagáns, impulzív természetét. Nem is tartotta komolynak Seeau iránti szerelmét. De a leánya iszonyú szenvedése és halála annyira megrendítette, hogy bánatában megtévelyledt.

BELISLE PAULINA.

Azok közt a nők közt, a kik Napoleon életében szerepeltek, egészen sajátyszerű volt a szép Belisle Paulin szereplése.

Bonaparte tábornok éppen Afrikába hajózott. Beauharnais Jozefin kendőjét lobogtatta utána a partról és a hős katona szempilláin könnyek reztek. Még mindig szerette ezt az asszonyt. Igaz, hogy nem a mézeshetek őrvongó lázával, hiszen Jozefin majdnem negyvenéves volt már, de a kielégített érzelmei és hiú szive hálájával.

Stäel asszonynak egyszer azt mondta Napoleon :

— Én nagyon szeretem a feleségemet.

És mikor ezt mondta, igazat mondott.

Szerette mint az izlés, az elegancia megtestesülését és ha Jozefin megtartotta volna ígéretét és utána ment volna Egyiptomba, Bonaparte életéből

az alább következő kalandos epizód teljesen ki-maradt volna.

De Jozefin nem tudott Páris nélkül élni. Fényét, zaját odahagyni képtelenségnek tűnt fel előtte. A tábornokban pedig föléledt a régi gyanú. Jozefin milanói kalandjai, viszonya a híressé vált Charles-al följúltak emlékezetében s a nejtől való válás gondolata most ébredt benne legelőször. Ha Napolcon ezeket a kalandokat nem tudta volna meg, éppen olyan hűséges maradt volna Jozefin iránt Egyiptomban is, mint egykor Olaszországban, de így — minek tett volna magán erőszakot?

Miért ne üzte volna el az egyiptomi hadjárat rettenetes unalmait apró viszonyok szövésével, nem tekintette ezt többé hűtlenségnek, legföljebb egy huszonkilenc éves férfi gyöngeségeinek róttá föl, a ki nem képes hónapokig aszkétai életet élni, a nélkül, hogy ez káros hatással ne lenne szervezetére.

Napolcon mulatni akart az afrikai nőekkel, mint annyi katonája tette. Válogathatott bennük, de egyik sem volt ízlésére, különösen kövérségük miatt gyűlölte őket, mert a nagy korzikainak tudvalevőleg csak nyulánk, karcsu hölgyek tetszettek, azonkívül undorodott bőrük kigőzölgésétől is. Bonaparte rend-kívül finnyás volt.

Egy napon elment a „Tivoli Egyptien“-be, a mely a párisi Tivoli-kert mintájára volt berendezve és tulajdonosa egy Kairóba költözött volt katonatiszt — Napoleon egykori iskolatársa volt.

Itt találkozott egy alkalommal egy feltűnően szép, szőke nővel, akinek vakítóan fehér fogai, gyönyörű arcüre volt és Kairóban általában imádták.

Belisle Paulinnak hívták és carcassonnei születésű divatárusnő volt, akit az üzlettulajdonosnőnek 22 éves, csinos vadászhadnagy rokona, Fourés vett nőül.

Éppen mézesheteiket éltek, mikor a férj parancsot kapott a táborba szállásra. Felesége nem akart tőle megválni, felöltözött vadászkatonának és így hajóra szállva, férjével együtt hajózott át Afrikába. Kairóban ismét felötötte női ruháit és a fiatal pár házasesetét példásnak tartották Kairóban.

Trimaise 20-án, azaz december 1-én, új francia számítás szerint a VII-ik évben, nagy ünnepély volt a kairói Esbekiéhen, volt tűzijáték, katonazene és Montgolfier is fölszállt léggömbjével. Fourés asszony is ott volt, és szépségével magára vonta Bonaparte tábornok két hadsegédének, Merlinnek és Eugéno Beauharnaisnak a figyelmét. A két tiszt olyan han-

gosan nyilvánította tetszését, hogy a tábornok is figyelmes lett.

Az ünnepély estjén aztán a Tivoliban találkozott Bonaparte Fourés asszonynyal. Most már közeledett hozzá, néhány bókot is mondott és hosszasan beszélgetett vele.

Ilyen alkalmaknál rendszeren kéznél van a közvetítő.

Itt is akadt elég. Bonapartéval elhitették, hogy a kis hadnagyné nagyon erényes. Most megindultak a levelezések, gazdag ajándékok küldözgetése és jó darabig tartott, míg az egyezés létrejött.

December 17-én parancsot kapott Fourés hadnagy, hogy szállna hajóra, még pedig ezúttal a felesége nélkül. Fontos sürgönyököt bíztak rá, hogy kézbesítse Párisban a direktóriumnak.

Fourés elutazásának estjén aztán Bonaparte tábornok nagy ebédet adott, amelyen még néhány francia hölgy társaságában a kis hadnagyné is részt vett.

Napoleon a szép Paulin mellett ült és elhalmozta bókjaival.

Egyszerre csak, mintha ügyetlenséget követne el, egy vizes palackot úgy döntött föl, hogy a jeges víz ráömlött a szép Paulin toilettejére.

A tábornok vígasztalhatlan volt, bocsánatot kórt és fölszólította, követné belső termeibe, hogy kissé rendbe szedhesse ruháit. A szép asszony elfogadta az ajánlatot és mind a ketten eltűntek. „A látszat meg volt mentve.” Így mondták. A tábornok és a szép asszony azonban kissé nagyon sokáig maradtak távol és a vendégek kételkedni kezdtek az incidens véletlenségén. A kétely azonban teljesen eltűnt, midőn híre terjedt, hogy az Elfis Bey mellett, ahol a tábornok lakott, nagy sietséggel rendeztek be egy palotát a szép asszony számára. Alig költözött oda be Fourés asszony, midőn egyszerre csak a férje hazaérkezett.

A szép Paulin rendkívül megijedt, félve a viharos jelenetektől és botrányoktól, kivitte a tábornok által segélyezve, hogy férjétől elválhasson, amit egy hadbíró csakhamar végre is hajtott. Gyorsan ment akkor a francia táborban a házasság és elválás: C'est à la guerre, comme à la guerre . . .

A válás után Fourés asszony ismét fölvette régi lánykori nevét, amit aztán Kairóban is épen úgy elforgattak, mint otthon Carcassonneban és egyszerűen „*Belilote*”-nak nevezték.

„*Belilote*” óriási fényt üzött, szalonjaiban fogadta a francia hadsereg összes tábornokait és nyil-

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

vánosan, négy lovas hintón kocsizott ki Bonapartéval, míg a tábornok hadsegédei a kocsi mellett lovagoltak.

„*A mi tábornoknének !*“ Csak így hívták a tisztek és a poétikusabbak „Kleopatra“-nak címezgették.

„*Belilote*“ keblén, vékony aranyláncon, kedvese arcképe csüggött. Az a sajátságosan karakterisztikus, síma arc, messzetekintő, elmélázó szemekkel, a homlokba mélyen aláfésült hajjal. Viszonyuk egészen nyilvános jelleggel birt ; Paulin, mint majd minden asszony zseniális emberekkel szemben, szinte tüntetően kompromittálta magát Bonapartéval . . . Különben a dolgot egészen természetesnek találták ! a tábornok nem tűrte, hogy azt, amit ő helyesnek vél, bárki is gúncsolni merje.

Csak Beauharnais Eugéne neheztelt kissé, de azért megmaradt mostoha atyja hadsegédének ; aki napról-napra szerelmesebb lett „*Belilote*“-ba.

A syriai hadjárat alatt Fourés asszony Kairóban maradt és Napoleon a leglángolóbb szerelmes leveleket írta neki.

Midőn a tábornok aztán Abukirben a „*Muiron*“ hajóra szállt, hogy visszatérjen Franciaországba, rendeletet adott ki, hogy a szép asszony mentől előbb utána jőjjön.

Kléber, aki Napoleon után átvette a parancsnokságot, „Belilote“ utazása elé akadályt akadályra gördített, és végre is csak Desgenette befolyásának volt tulajdonítható, hogy a szép asszony hajóra szállt. Rigel, Lallemand és Corancez tudósok is vele utaztak az „Amerika“ nevű gyorsvitorlásan.

Az „Amerikát“ azonban útközben elfogták angol cirkáló hajók és miután becsületszóra ismét elbocsátották és Belilote Párisba érkezett, már mindennek vége volt, azaz Napoleon és Jozefin közt megtörtént a kibékülés.

Aztán jött a 18-ik Brumaire és a tábornokból a köztársaság első embere lett és a köztársaságnak példát kellett mutatni erény és puritán erkölcs dolgában. Napoleon nem fogadta többé Paulint, de utalványozott neki pénzt, amennyit akart.

Az 1811-ik év márciusában még 60,000 frankot kapott Fourés asszony Napoleontól, és egy kastélyt; ez akkor volt, midőn nőül ment egy Ranchoup nevű francia nemeshez, aki nászajándékuul vele a santanderi konzuli méltóságot kapta.

Madame Ranchoup azonban nem követte férjét állomáshelyére. Párisban maradt és apródonkint bejáratos lett a legelegánsabb körökbe is; így barátnői lettek Susy, Girard és Brayer bárónék is. Ebben az

idő tájban „Lord Wentwort” cím alatt egy regényt is írt, amely azonban nem volt valami remekmű.

Festeni is próbált és maradt utána egy saját magáról festett arcképe, amelyen egy árvácskát tart a kezében. Haja az akkori idők „à l'enfant” divatja szerint rövidre van nyírva és egész lényén fiatalos báj ömlik el.

1816-ban második férjétől is elvált és eladva drága párisi berendezését, egy Bellard nevű volt császári testőrezredbeli tiszttel Braziliába ment. Párisban akkor az a hír volt elterjedve, hogy Szent-Ilona szigetére megy, de ez, noha talán valóban tervezte, nem sikerült neki. Kortársai szerint azonban még csak nem is tervezhette, mert gyűlölte a császárt és ennek a gyűlöletének több ízben kifejezést is adott.

Paulin csak 1825-ben tért ismét vissza Párisba és a Rue de la ville l'Evequ-ben vett szerény lakást.

Ekkor ismét egy regényt írt „Egy várúrnő a XII-ik század”-ban címmel. Itt lakott, szabadon ugráló majmok és röpdöső madarak társaságában egészen 1869 március 18-áig, amikor is, 92 éves korában örök álmra hunyta szemeit. Utóbbi időben egyik legjobb barátnője Bonheur Róza volt, a hírneves francia festőművésznő.

Paulin rendkívül szerette a szépművészeteket és gyönyörű képtárát a bloisi múzeumnak hagyományozta.

Halála előtt rövid pár héttel elégette Napoleonnak összes hozzá intézett leveleit, mintha meg akarta volna semmisíteni ennek a szerelemnek még az emlékét is.

Örök kár ez a világtörténelemre, mert a hőst, a hadvezért ezekből is egy más oldalról lehetett volna tanulmányozni és apródonkint állítani össze annak a herosznak a mithikusan nagy alakját, amelynél nagyobbbat alig ösmer a história.

A RÉGI ÚR.

Öreg Recsky Andrásról szállt a mese, szólt a nóta — de fiáról már nem igen esett szó. Pedig érde-
mes egyet-mást elmondani róluk is. Kivált Miklós
fiáról, akit országszerte csak Recsky Micunak ne-
veztek, s aki sokat örökölt atyjának gavallér, úri
tempóiból.

Magyarnak kell lenni, hogy czekeket a tempókat,
virtuskodásokat megértsük. Abból a félvad, nomád
ázsiai törzsből származni, amelynek azonban még a
parasztja sem olyan durva, mint aminőnek láttam
én művelt, úgynevezett nagy nemzetek fiait.

Párizsban történt egy ízben, hogy az omnibuszon
mellettem ülő hölgy lábára rágázolt a conducteur.
Az illető úrnő fájdalmában fölkiáltott, mire a grande
nation lovagias fia, végigmérve az apró lábat, durva
röhögéssel szólt :

— Ha nem akarja, hogy egy-egy kis baj érje,
járjon fogaton !

A brit udvariatlanságról nem is szólok. Londonban is láttam, hogy az omnibusz kalauza, amikor egy hölgy kérte, emelje föl leejtett jegyét, isteni flegmával felelte :

— Do it yourself ! I'm not your servant.

A magyarnak még a betyárja is uritisztelő volt annak idején. Amíg a sok meg nem emésztett külföldi tant még nem prédikálták a földfelosztó szocialista apostolok. Ebből az időből való Recsky Micu egy esete.

Agarászni indult Recsky Micu, mert ezt a speciálisan magyar sportot ő is úgy kedvelte, mint az apja. Hiszen az öreg Recsky András még élni se akart ló meg agár nélkül !

Régen clúszott már a tóbiki pusztá utolsó röge is, de jó cimborái mindig ellátták lóval, agárral az öreg Andrást, hogy áldozzon passziójának. Utóljára a Gencsyeknél tanyázott, amikor egy reggel a kompániával ki akart menni az ugarra. Előhozták a lovát, lábát föl is tette már a kengyelbe, amikor érezte, hogy nem bírja a testét utána emelni. Lovászt híjjon? Nem. Ő neki ne segítsen senki ! Ha már ereje nincs nyeregbe szállani, minek az élet? Fogta magát, visszament a házba, leakasztotta valame-lyik Gencsy-fiú revolverét a falról és míg künt

nyíhagva, toporzékolva vágtattak el a paripák, szűkültek az agarak, ostopattogás, vidám agarászok lármája közt fejbe lőtte magát öreg Recsky András.

Szerette a lovat, az agarat Micu fia is, aki nélkül nem igen esett meg nagyobb agarászat az országban.

Egy napon ismét agarászni indult Recsky Miklós. Jó komájával, Beretvás Lupival igyekezett valamerre Pestvármegyébe és Kocsérnál álltak meg esti pihenőre.

A kocséri csárda bizony nem hasonlít a párizsi Grand Hotel-hoz, de még olyan sincs, mint a maglódi nagy vendégfogadó. Besötétedett már s a hosszú ivóban egy szál faggyúgyertya pislákol csak az asztalon. A csárdás ott bóbiskolt a söntésben, s az urak kiabálására félénk alázatossággal bújt elő :

— Ételt, bort, szénát, zabot ! — kiáltotta el magát Recsky Micu.

Szörnyen vakarta erre a fejét a csárdás, aztán fogszíva jelentette ki, hogy nem adhat semmit, mert mindent lefoglaltak a szegény legények.

— Itt is lesznek nyomban. Jó lesz, ha az urak előbb elhajatnak.

— Mit, hogy mi menjünk odébb ? ! — förmedt fel Recsky.

Nem félt neki az öregapja sem semmiféle betyártól, hiszen kis gyerek korában megszokta már, hogy bejártak Tobikba, s édesanyja szalonnát, kenyeret, pálinkát porciózott számukra. Annyi piztolya, karabélya még talán az egész bandának se lesz, mint amennyit Krúdy Kálmánnal, a híres guerilla-vezérnél látott, aki ott székel a szülőinek a házábanál.

— Itt maradunk. Hozd, amit rendelttem.

Recsky határozott hangja, ellenmondást nem tűrő parancsa imponált a csárdásnak. Nyomban hozta, amit az urak parancsoltak. Pörköltet egy kis *került* bűrgéből, meg valami bicskanyitogató bort. Alig ültek le a frugális lakoma mellé, amikor lódobogás, majd sarkantyús lépések zaja hangzott a csárda udvarán. Lassú, halk szóváltás is kerekedett nyomban.

— Urak vannak az ivóban. Az egyik a Tisza mentéről. A híres Recsky fia! — mondotta a csárdás.

— Majd kimérjük nekik a házhelyet! — felelte hetykén a banda vezére.

Forrt a vér Micuban ennek a beszédnek a hallatára, de csak türtőztette magát. Majd szemébe néz a kényesnek, — gondolta magában s egyet húzott a kegyetlen rossz lőréből.

Épen letette kezéből a flaskót, amikor nagy sarkantyú-pengetve lépett be a betyár. Meg se billentette fején az árvalányhajás kalapot, csak úgy agyarra fogott makrapipája mellől mondott jó estét!

Ez már sok volt Recsky Micunak. Fölpattant a kecskelábú asztal mellől s olyan közel állt a betyárhoz, hogy egy gombostűt se lehetett volna közéjük szúrni.

— Hát aztán hol tanultad az emberséget, hé? — riadt rá mogorván a vezérre. — Így szokás *urnak* köszönni, föltett kalappal, pipával a szájban, mi? . . .

A betyár egyet rántott a vállán. Csakúgy csörgött a sok szíjj meg karika, ahogy odaütődött az övéhez, amely tele volt pisztolylyal.

— Akinek nem tetszik, tegyen róla! — vágott vissza hetykén.

Több se kellett Recsky Micunak. Úgy pofon vágta a hányi-veti legényt, hogy a kalapja egyik sarokba, a makrapipája a másikba repült. Darabokra tört biz az, meg az apró tükör is, ami a kalapja pántlikájába, az árvalányhaj alá volt tűzve. Úgy szedegette össze a csárdás, meg csárdásné.

Az olasz briganti vagy más nemzetbeli csöcselék

most egyenesen nekitámadt volna az úrnak. Nem így a magyar betyár, akinek az apja, öregapja talán még épen a Recskeyeknél jobbágyoskodott. A hetyke legénynek imponált a Micu bátorsága. Szépen, alázatosan, most már pipa nélkül, lehajtott fejjel állt meg előtte :

— Engedelmet instálok, most már látom, hogy gazi úrral van dolgom. Előbb azt hittem, hogy afféle kupeczek vagy zsidók szaglásztak be a tanyánkra.

Az illedelmes hangra Recskey Micu is azonnal megváltoztatta modorát. Bort rendelt a betyároknak, cigány is került valahonnan s hajnalig mulattak együtt nagy nótázás mellett.

Reggel aztán Beretvás Lupi sürgette már a menést, mert majd elkésnek az agarászatról. Még csak le se pihentek, úgy ültek nyeregbe az átmulatott éjszaka után.

Recskey Micu különben megtette egyszer Rakamazon, hogy farsangkor, bál után, átúszta a jeges Tiszát, bement Nyíregyházára, estig mulatott, aztán áthajtatott Kállóba, átöltözött s táncolt reggelig Kállay Ákosnál, valami követválasztási bálon.

Nem koptatta el még azoknak az embereknek az idegeit úgy az élet, mint a mieinket. Talán kevesebb volt a gondjuk, vagy nem törődtek vele s utol-

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

jára hagyták a számadást : Rien ne va plus ! Így tett a fiatalabb Recsky András is. Mikor az utolsó bankót is felváltotta s nem maradt a zsebében több három régi négykrajcárosnál, zsineget hozatott a béresével s felkötötte magát az ajtófélfára.

Háborús időkben, a régi kurucvilágban hősök lettek volna a Recsky-fiúkból. A mi gyatra időnkben csak *virtuskodtak* már ! Ilyen virtusnak tartotta Recsky Micu, ha bement Debrecenbe s valamelyik kávéházból kiverte az egész publikumot. A pajtásai sokszor intették :

— Vigyázz Micu, nincs nálad bot. Mert soha se hordott botot, s ilyenkor vállat vonva vetette oda :

— Szabj, lesz annál, akivel összeakasztok !

A kávéházba belépve aztán csak annyit mondott: *Egyedül szeretek mulatni !* Aki ösmerte, tisztult előle, aki nem tette s akaratoskodni kezdett, azt olyan gyorsan kiszórta a *pallóra*, mint annak a rendje. Mikor aztán teljesen egyedül volt, leült az asztal mellé, maga köré állította a cigányt, s megtörtént, hogy egy nótát teljes huszonnégy óra hosszáig húzatott magának. Addig senkit be nem eresztett s nem engedte a kávéházat se becsukni, se kisöpörni.

Egy alkalommal két pajtásával szétverte az egész nyíregyházi vásárt. De már itt majd meg-

járták. A sok tirpák felbőszült és agyon akarták verni az urakat. Végre is a kirukkolt huszárságnak kellett rendet csinálni.

Recsky Miklós is olyan tragikusan végezte az életét, mint az atyja és testvére. Mikor belátta, hogy a virtuskodások, úri passziók elvitték az ő vagyonát is, agyonlőtte magát.

Talán igaza volt. Az utolsó pisztolydurranást már nem halljuk, de ha hallanánk is, mindig szebb, gavallérosabb zenekíséret ez utolsó útunkra, mint a végrehajtó hiénák dobjának a pergése.

RÉGI GAZDÁK — RÉGI CSELÉDEK.

— — Nem úgy van már, mint volt régen ...
Nincs már kaputlan kúria, az ütközőt is fölverte a
gyom. Szabad tűzhelynek lángja nem világít ki hi-
vogatólag az estébe. Nem hangzik a mozsár egy-
hangú döngése, pitykés lajbiban nem tapos káposz-
tát a pákosztos minden-es-gyerek ; fejét nem köti be
menyecskésen a szakácsné, nehogy haja hulljon a
legénynek a drága komedenciába. Nótázással majd
felverték ilyenkor a sütőházat. Nemkülönben disznó-
öléskor, mikor szinte verbunkosra cifrázta, aprózta
a hurka-kolbász tölteléket az öreg bellér. Hajnalban
kelt ilyenkor a nagyasszony is. Külön zsírsütő slaf-
rokkot tartottak nagyanyáink, nehogy más viselő-
ruhát is átjárjon a bors, gyömbér, meg a magyar
vanília illata. Napestig bíztatták az igyekvőt, kor-
holták a lustát. Pálinka, bor, bőven kijárt. A toros
kását meg akkora tálban tálalták, akár János pap
országában,

Patriarchális világ volt ez. Az uraság a családnak valóságos édesapja volt. Gondoskodott testi-lelki jóvoltáról. Szerelmes párokat összeboronált. Az inasból kulcsár lett, ha bekötötte a fejét az orsón pörgő szobacicusnak. Három-négy generációt is kiszolgált akkor a cseléd. Apáról fiúra maradtak akkor kocsisok, lakájok.

Sembery Endrének, az 1848-iki híres hontmegyei követnek, öreg Jánosát ösmerte a fél ország. Nyalka, fekete legény volt, mikor anno 1844. Szent-Antalba kíserte urát, „a frantzia király kisasszony” fogadtatására. Sembery Imre tartotta a beszédet, mikor Coburg herceg hazahozta Lajos Fülöp leányát. Megjárta János, gazdájával, Párizs városát is. Megtanult „madár nyelv”-en is és hozott magával mindenféle szajnaparti huncutságot. Deresedett már, de azért nyalkán lépkedett, amikor a „kis alkotmány” egyik ifját, Sembery Istvánt, az Imre fiát, szolgálta. Ott maradt mellette, amikor vezérszerepet vitt a fiatal képviselő és feje lett a függetlenségi pártnak. Micsoda murikat látott János a váci-utcai Nationálban, micsoda bálokat Szliácson, Pista úr fürdőkirálykodásának idején. János volt a nagymestere, hogy kell becsempészni a bukétát szép asszonyok ablakán; ő vitte el a Kugler-bonbont,

Még akkor ritkaság számba ment, ha a gavallér egyszerre egy egész font Kugler-bonbonnal kedveskedett. János rendelte meg a cigányt, ha el kellett egy-egy ablak alatt huzatni: Pántlikás kalapom fujdogálja a szél ...

Meghajlott már a dereka, lassan rakosgatta a lábát, mikor végül Sembery István fiát szolgálta. Megbecsülte őt az egész háznép. Fanny és Anna, a ház szép leányai, neki hagyták a legjobb falatokat, a borocska is kijárt; ő összetett kézzel ülhetett volna napestig, de ő meg akarta szolgálni kenyerét. Akármennyi cseléd volt is a háznál, ő terített, azt tartotta, csak ő, senki más nem tud illően felszolgálni az asztal körül és ő ütötte az ebódre hívó tam-tamot.

A familiáris szájhagyomány egész legendakört őrzött meg Penyigei uramról. Vay Józsefnek volt a kammerdienerje és a kalaposkirály is gyakran megszólította. Minden szokását, csínját-bínját tudta a consiliárius úrnak. A hatalmas ember, akinek szava még József császár előtt is ponderált, meg se mukkant, ha Penyigei rá-rászólt:

— Már megint elaludt a méltóságos úr, megint későn érünk a sessióba.

A longákat példás rendben tartotta. A szárak-

ra cifra tüllöket csavargatott; állítólag egyik remekre szívott longán olyan tüll is volt, ami a Mária Lujza főhercegnő báli ruhájáról szakadt le. Ha a gazdája elment hazulról, ő maga is rá-rágyújtott egy-egy pipára. Egyszer Vay József éppen akkor nyitott rá a bugyii kúria ebédlőjébe, mikor javában pöfékelt a palatinustól kapott faragott, drágaköves kupakú pipából. Nagy perduelliót csapott a dédapám.

— Né, még a méltóságos úr pattog. Örüljön, hogy szíttam. Akkora bajuszt kapott már, hogy na. Csak reparáltam.

Vay József elnevette magát és ezt a kázust is elnézte Penyigeinek, mint annyi mást.

Ábris úrfi, mikor legénynyé csaperedett, Penyigei keze alá került. Ő pólyálta be a nyakát a szásrétű batiszt kravátliba, ő fodorította a haját, ő borotválta símára, ő vigyázott, hogy egyetlen ránc se legyen a fekete selyem báli térdnadrágon. A fiatal nemes úr a többi bécsi, pozsonyi főúr példájára franciás livrét varratott az öreg kammerdienernek. Cifra káromkodásokkal öltötte fel Penyigei a frakkot, gombolta be a kamáslit, de szeretett kis gazdája kedvéért csak magára szedte a régi magyar dolmány helyett a bécsi mundért,

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Ímcsokára feljött Pozsonyba az öreg úr is „Te hordhatsz akármilyen maskarát” — mor dúlt fiára — „de ezt a vén számár Penyigoit re bújtasd madár-ruhába.”

Pöllmann is emlékezetet érdemel. Vay Ábra hám excellenciás úr volt már akkor, mikor Johann szo!gálta. Sohasem szólították máskép. Nagy ura kat látott ő a berkeszi kastélyban. Az utolsó nádor vállára ő segítette a köpönyeget, mikor 1847-ben ott járt. Reviczky Ádámnak ő töltögette a pipáját. Deák Ferenc el is tréfált vele. Sűrűn hordta a jó erős fekete kávé t Wessclényi Miklósnak a „kis diétá”-n. Így hívták a Vay Ábrahámnál esténként tartott intim tanácskozásokat.

Ismerte a ház minden ügyét-baját. Űrnőjét, Kazinczy Zsófiát, valósággal imádta. Az áldott szívű asszony általa küldözgette kadét fiainak a titkos se gítseget, ha kifogyott az aprópénzük. Az úrfiaknak is ő volt a megbízottja ; ő szerezte meg a Lackó híres beszélő papagályát is.

Az öreg úr ugyanis örökös versengésben élt kebelbeli jóbarátjával, Reviczky Ádámmal. Még az iskola padján kezdődött ez. Egyik sem akart sem tanulásban, sem fiatalos virtuskodásban a másik mögött maradni. Folytatták ezt mint

ifjak a közpályán, mint meglelt emberek a hazafias célokért való küzdelmekben. Kinek van jobban helyén a szíve, ki tud, ki akar többet adni, tenni a hazáért. De kicsinyes dolgokban sem engedtek egymásnak. Szenvedélyes kertész volt mind a kettő, de nem lehetett Vaynak olyan ritka palántája, amit Reviczky csak azért is meg ne szerzett volna. A negyvenes években élte virágját a főúri szalonok papagály-kultusza. Reviczky Ádámnak egy rendkívül szép, okos ilyen madara volt, amelyiknek ugyancsak jól felvágta a nyelvét. Szörnyen bántotta Vay Ábrahámot, hogy ő nem tudott ennél különbet keríteni. Persze, tudta nagy boszúját a húséges Pöllmann is. De tudott egyebet is, Lackó úrfi nagy bánatát: szörnyen haragszik kegyelmes apám-uram; nagyon összegyűlt az adósság. Hja, drága a katonai élet. A szeme elé sem mer kerülni. Hogy engesztelje ki? Hát mire való Pöllmann? Nem nyugodott addig, míg fel nem kutatott valahol egy három nyelven beszélő remek papagályt. Meg is kapta nagy bajjal. Gyönyörű, aranyfényes sárgaréz kalitkában azzal állított be Sylvester-estéjén az épen fiai adóssága miatt feleségével zsörtölődő apjához a bűnös kis kadét: „Bonum novum annum.“ „Francel, Kaffé.“ „Poveretto.“ Rikácsolt a jól betanított madár. Majd

kacagott, füttyült, csók-csattogást utánozott. Leírhatatlan volt Ábris úr öröme. Elragadtatással borúlt fia nyakába, egy pillanat alatt elfelejtette iménti boszúságát az adósságcsinálás miatt és diadalmasan fordúlt feleségéhez.

— Úgy-e mondtam, Zsófikám, nincs nekem olyan jó fiam, mint a Lackó.

Az ajtó mellett meg ott állott, hol a kezét dörzsölte, hol a szemét törülgette, a jó Pöllmann.

Vigasztalhatatlan volt a hűséges szolgálta, mikor jó úrasszonya meghalt. Hónapokkal a temetés után egyszer tejes kását főztek vacsorára, de ahhoz sonki sem nyúlt. „Meghalt az excellenciás asszony, sonki sem eszik már tejes kását.” Hangos zokogással tette le a pohár-székre úrnője kedvenc ételét.

Ki ne hallott volna Szilassy József koronaőr híres kammerdienerjéről, a hűséges Bodécsről? Még Bod Pál, Szilassy emlékezetes patvaristája is respektálta. Bezzeg nem respektált Bodécs senkit. Még suhanc korában állt be a család szolgálatába. Úgy emelkedett fokról-fokra. Együtt örült, együtt búsult gazdáival. Nem is szolgált soha mást. A házasság ígáját is azért nem vette magára. De nagy is volt tekintélye az egész háznépénél. Ezt néha túl is becsülte. Szörnyen nagyra volt gaz-

dáival. Azt tartotta, kerek e hazában nincs nagyobb úr náluk. Ők parancsolnak az egész országnak, de nekik meg a Bedécs! A koronaőr halála után dehogy is szegődött volna más urasághoz. Fiánál, Szilassy Györgynél, maradt meg csupán.

György urat azonban egy csöppet se respektálta. Fogytig azt a kis fiút látta benne, akit még a térdén lovagoltatott. Tűzbe-vízbe ment volna érte, de ha valami nem volt ínyére, lehurrogta, mint a gyereket. Egyszer megsokalta ezt Szilassy György és ráripakodott :

— Hallja, Bedécs, ez már több az elégnél. Ha így szemtelenkedik, elmehet !

— Úgy ám, csak volna, aki menne.

És nem is ment el Bedécs. Ott halt meg a Szilassyaknál, ahol még hasonló régi butor volt Boriska, meg a nővére, Mari.

Marit leginkább a család fiatal népsége szerette. Igazi *postillon d'amour* volt. Ő hordta az úrfiak diszkrét leveleit, ő neki panaszkodtak el kesservüket. Igazi dada alak, aminő *Anyegin*-ben a *Tatjana* dajkája.

— *Bennem rothad meg!* Ez volt Marinak a mondanéja. S ezzel a biztosítással minden titkot ki is

szíedett a lángoló szívű, szerelmes népségből. Az úrfiak vallottak neki — mert hiszen: *getheilter Schmerz*, stb.

Boriskának a ressortja a komissiózás volt. Ösmert minden előkelő pesti kereskedőt. Sokat még gyermekkorából, Lakyt, a híres ókszerészt, Mössmert stb. simpliciter letegezte. Olyan korlátlan bizalmat helyeztek belé azonban a kereskedők is, hogy egy ízben, épen Lakytól, csak úgy a kötényében, néhány ezer forint ára ezüstöt vitt el gazdáinak — kiválasztás végett.

Elmúltak ezek a cselédtypusok. Alig maradt meg belőlük hírmondónak. Miskolcon, a híres, jeles Doleschall doktornak a Marija szolgálja csak ötvenkét év óta gazdáját. Most már persze a Doleschall unokáját.

Talán meg van még *Miska*, Tisza-Dobon, Andrassy Gyula ösmert tót komornyikja, aki egyszer, vadászat után, így szólt nedves cipőkben járó gazdájához :

— Ajnye, ajnye — már mir járja abba a vizes lábclibe ? Hiaba, nem tudja gondolkozni.

És a premier, aki Európa helyett gondolkozott néha, mosolyogva intett vendégei felé és elment cipőt cserélni.

A régi szabású *ispánoknak* is kiveszett már, vagy legalább is kiveszőfélben van a fajtája.

Télen egyformán szürke, gácsi posztóból való ruhát viseltek, nyáron vitorlavászonból szabatták az öltönyüket. A nadrág akkor is magyar volt, csak a zekének nevezett kabát hajlott kissé a mai bőves szakkóhoz. De zsinór arra is jutott s a gombkötőmunkából készült, makkhoz hasonló gombhoz erősítették a gyönggyel kivarrt dohányzacskót.

Valami sajátságos patriárchális viszony kötötte akkor össze a gazdát meg az ispánt.

Sokszor elszegényedett nemes urakból lettek az ispánok is. Ha jött a restauráció, követválasztás, együtt mentek a birtokossal *voksolni*. Ha aztán választás után nagy dárídó esett és a gazda egy kicsit könnyen bánt a pénzzel, az ispán közbemordult:

— Lassan a testtel . . . Nem futja már a gyapjú.

Az úr ilyenkor többnyire észhez kapott, fogatott és hazamentek az ősi kúriába. Hanem azért, ha reprezentálni kellett, *kivágni a rezet*, ahhoz is értettek azok a régi ispánok. *Plus roi que le roi*. Némelyik olyan tiszteletben tartotta a gazdáját, hogy a magából is költött, ha úriszéket, kortesebédéket vagy ilyesmit tartottak a dominiumon.

Szerződésről, fölmondási határidőről, meg efé-

léről szó sem volt a régi világban. Akárhány nemes úr még a *konvenció-levelet* is átallotta megírni.

Furcsán fogadta ispánjait B. pestmegyei dúsgazdag földbirtokos.

Ha gazdatisztre volt szüksége, átüzent valamelyik szomszéd földbirtokos társához, nem tudna-e valami jóra való fiatal embert? Így történt egy alkalommal is, hogy beüzent egyik Orczy-pusztára, ahonnan egy jó állású, derék fiatal embert küldött föl a kasznár.

B. egypárszor végignézte, aztán elégedetten bólintott :

— Rendben vagyunk. A fiztetése annyi lesz, mint az előbbi ispánnak. Hogy az mennyit kapott, azt majd megmondja a gazda.

Sarkantyúját tisztességtudóan összeütve, kiment az ifjú s fölkereste a gazdát. Éppen aratás idejére fordult, ott foglalatoskodott a szérűskert körül. Mikor megtudta, hogy a fiatalember az új ispán, a fizetését illetőleg azonnal készen volt a fölvilágosítással :

— Hát biz az, nemzetes ifjurar, *kevés is, meg sok is*. Embere válogatja, hogy ejti a módját. Pénzt nem ad a nagyságos úr egy vörös krajcárt se. Van lakás, marhatartás, tüzelő, meg hulladék.

Hulladéknak nevezik azt a szemetet, ami le-
hull, mikor a csépléshez való asztagot rakják.

Az ispánjelölt kissé megvakarta a fületövét.
De azért csak beállt a szolgálatba.

Első nap mindjárt két remek tinót hajtott a
gazda az istállójába. Másnap meg két maglódisznót.
Mígnem harmadnapra két jóvérű harmadfű-csikó is
ficánkolt már a jászol előtt.

Az ispán elképedve szólt :

— De gazd'uram, mit szól ehhez a nagyságos
úr?

— Semmit bizony, ifjúr — felelt a gazda. —
Nem kérdez az ilyen *apróságot*. De meg tudja, hogy
élni kell a birtokon mindenkinek, ha nem ad pénzt,
ilyesből kell pénzt látni.

A kecskeméti vásár kapóra jött éppen. Eladta
a két csikót a fiatal ispán s előljáróba lett egy kis
apró költsége. Berándult Pestre is. Ott már százassal
fizetett a *Komló*-ban.

Forró nyári napok jártak. Javában folyt az
aratás. Az asztagot rakó legények lekiabáltak :

— Az ispán úré a hulladék?

Az igenlő válaszra unisono elkezdték a jel-
adást : Üsd, vágd, nem apád . . . S hullott a szérű
keményre söprött földjére az acélos búzaszem.

Annyi került ki a hulladékból, hogy mikor a szomszédfalubeli zsidó elhordatta az ispán búzáját, a fiatal ember nem cserélt volna akármelyik *hét-szilvás* úr vagyónállapotával.

Szállóigévé lett Józsa Gyurinak, a tiszafüredi nábobnak, ispánfogadási rendszere. A régi Magyarország ez a tipikus alakja meg éppen semmi fizetést sem adott gazdatisztjeinek.

— Szabad lopás, amice. — Ezzel bocsátotta ki a *veres kastélyból* az ujonnan beszegődöttet.

Egynek kivételével, Józsa Gyurinak minden ispánja meggazdagodott. Ezt az unikumot Molnár Jánosnak hívták s a kalandjairól híres nemes úr egy ízben Pesten, a Zöldfa-utcában találkozott vele.

Molnár János háttal állt egy sarokháznak és zsebéből tökmagot szedgetve ki, eddegélt nagy flegmával.

Józsa Gyuri belékötött.

— Mit csinál itt kend?

— Ebédelek, ahogy látja — felelte csendesen Molnár uram.

— Egy ember, aki tökmagot ebédel, heuréka. Ez éppen nekem való. Fölfogadom magát tisztartónak.

— Én meg elmegyek — felelt elpusztítva,

tatlan flegmával a kaputrokkos, diákos formájú ember. Aztán bekötötte a maradék tökmagot egy keszkenőbe és követte Józsa Gyurit a „Vörös Ökör”-be, a hová a nemes úr megszállott volt.

Másnap kocsira pakkolta Molnár Jánost és vitte nagy diadallal magával Tiszafüredre.

Molnár János a szabad lopással soha nem élt. Még fütéléket sem vitetett szegényes odujába, ha csak Józsa nem küldött valamelyik béresaszonynyal egy-egy nyalábbal. Azt az ócska fekete kaputrokkját pedig, a melyikben jött, egyre foltozgatta.

— Amice, maga varrni is tud? — mondá neki egy napon Józsa Gyuri, látva, hogy szaporán öltöget a vedlett jószágon.

— No, amennyire, annyira — viszonzá a szűkszavú Molnár.

A padláson állt egy rakás bürgebőr. Józsa Gyurinak eszébe jutott, hiszen tanyai iskolát is alapított ő. Tanít is ott néha valami levitaféle, de a gyerekek nem igen mennek. A bércsek azt mondják, *fáznak a kis cselédek*. Jó lesz, ha azokból a bőrből ködmenkéket varr Molnár uram. Télen úgy sincs valami nagy munka a gazdaságban.

Molnár nem bánta. Lehozta a bőroket, meg is

varrta a ködmenkéket s mikor az apró béresfiúk prezentálták magukat a földesúrnak, az majd megpukkadt nevéttében a *biró hátán* való óriási öltések láttára.

Biz azok a ködmönök nem voltak olyanok, mintha fővárosi műhelyből kerültek volna ki, de annál inkább példázták Molnár János hűségét, a ki mindent elvállalt a gazdája kedvéért.

Mikor Józsa Gyuri megtért apáihoz, az örökösök Molnár Jánost rendes, szép fizetésre marasztották. Egy világért sem maradt.

— Már én csak a régi módihoz szoktam. Meg aztán eddig is elég volt egy helyben ülni.

Világga ment Molnár, hiába keresték Józsa örökösei. Egyik azonban — biharmegyei szolgabíró — egyszer elcsipte az országúton. Megkérdezte, mi járatban van.

— Egy fejelés csizmát ígértek tavaly Pozsonyban. Azért indultam.

— Ugyan nem tenné meg azt a barátságot, hogy útba ejtené Pestet és elvinne kétezer pengőt a fiskálisomnak ?

Molnár uram vállalkozott s hogy a szolgabíró az utiköltségről ejtett szót, öt pengőt kért. Többet semmi noszogatásra nem lehetett ráerőszakolni.

A Józsa-örökös pedig vígan dörzsölte a markát, valahára lerótták a jó Molnárnak járó adósságuk egy részét. Mert olyan bolond csak nem lesz, hogy azt a kétezer forintot odaadja a fiskálisnak, akinek a legesleghiányosabb címét mondta meg a szolgabíró.

De két hónap múlva beállít ám Molnár János a biharmegyei szolgabíróhoz.

— *Ehun a quentantia a kétezer florenokról.* Annyit kerestem azt a fiskálist, instálom, hogy két hét alatt csak egy florent tudtam megspórolni az ötből. Mert kutya drága hely ám az a Pest!

Dicsekedni is szerettek gazdájuk javaival a régi ispánok.

Ismeretes, hogy Vay Ábráhámnak a jurium direktora, Tóth fiskális, egyszer vadászat alkalmával, mikor egy kis duodec német herceg irtózatosan hengegett a vagyonával, egyszerre számokban mutatta ki, hogy Vaynak egy évi jövedelme több, mint a herceg egész vagyona.

Vay Ábráhámnak mondotta egyszer Bódogh egyik gazdasági főtisztje:

— Kegyelmes uram, nagyon lopnak az ispánok, számadók. Jó lenne már egyszer a körmükre koppintani.

Vay Ábrahám kálvinista fatalismussal legyintett a kezével :

— Hagyd el fiam. A kis állat a nagy állaton él.

Aztán intett Pöllmannak, töltsön friss pipát, mert förtelmesen boszantják a szúnyogok s a pipa-füst mindenről jó. Elüzi az alkalmatlan férgeket, meg a fölösleges gondot.

A gondoktól és kellemetlen ügyektől pedig a március előtti idők boldog nyugalmasában éldegelő ősök épp úgy borzadtak, azokat éppen úgy kerültek, a fiskálisra, direktorra, mindenkire rábízták, mint a neuraszténiás, már semmi ellenállóságot kifejteni nem képes utódok.

HIRES SZÉPSÉGEK.

A szabadságharc egyik vértanújának, gróf Leiningen-Westerburg Károlynak özvegyét temették Kolozsvárott ...

Letette ugyan már régen az özvegyi fátyolt s a hatvanas években ugyancsak egy régi honvédnek, gróf Bethlen Józsefnek lett a nejévé, de azért mindig első férje után említi majd azoknak a tüntető időknek a krónikása.

Az elhunyt matróna, törökbecsei Sisányi Erzsébet, egyike volt azoknak a híres szép Sisányi lányoknak, akiket a negyvenes évek ifjúsága csak a *százszorszépek* név alatt ösmert.

Azon a régi Pesten nehéz volt pedig akkor a legszebbnek lenni, mikor bájosabbnál bájosabb leányok táncoltak a Lloyd-bálokon, meg nyáron a budai Horváth-kerti reuniókban.

Forgách Lajos, Festetich Géza és a többi híres

gavallér olyan leánygárdát verbúvált akkoriban össze, hogy mikor egy alkalommal valami angol lord megjelent Szekrényessy Józsefnek egyik híres „Jungen Herren“ bálján, azt mondta, hogy nincs az a beauty's galery, amely hozzájuk fogható szépet produkálna.

Orczy Lizi, Scnnyei Amelie, Szapáry Erzs, Obrenovics Katinka, egyik szebb volt a másiknál, de mindnyájuknál szebbek voltak a Sisányi lányok, akiket akárhol mutatkoztak is, valóságos udvara kísért a hódoló gavalléroknak.

Eliz sehogy sem tudott számtalan kérője közt választani, és testvérei rendesen tréfáltak vele, hogy bizonyosan a mesebeli herceget várja.

Ha nem is épen a mesebeli, de valóban egy fejedelmi származású ifjú nyerte meg végre is szívét, az angol királyi ház rokona, gróf Leiningen-Westerburg Károly.

Török-Becsén, a szülői háznál ösmerkedett meg a nyalka svalizsér-tiszttel, aki az alvidéken volt az ezredével.

Nagy honleány volt Sisányi Eliz és — mint a magyar nemes leányok általában, ellenszenvet érzett az osztrák Waffenrock iránt.

Noha rokonszenvezett a nemes, daliás ifjúval,

kijelentette, hogy csak úgy lesz a neje, ha leveti a gyűlölt uniformist.

— Majd, hogy én egy liszteszsák felesége legyek! incselkedett a gróffal, a chevcauxleger-k akkori fehér Waffenrockjára célozva.

Addig beszélt, míg Leiningen szerelmének meghozta az áldozatot és levetette az egyenruhát.

Négy évig éltek felhőtlen boldogságban az ifjú házaspár, mikor kiütött a szabadságharc, és megzendült a nóta, az a lelkesítő, mámorító, hogy:

Kossuth Lajos azt üzenté . . .

A lelkes Sisányi Eliz dehogy nézte volna el, hogy az ő férje ne legyen ott a szent háborúban.

— Áldozd véredet, életedet a hazáért! mondotta, mikor búcsúzott hitvese, és a végzet rémítően szavainál fogta a szegény asszonyt.

Sajátságos játéka a véletlennek, hogy egy másik szép Sisányi lány is honvédfelcső lett, még pedig a hős Rohonczy Leopold ezredes neje, aki évekig sínylődött Olmütz várának sötét kazamatáiban.

Ideálisan szép volt ez is, de talán legszebb, legeszményibb a harmadik, akinek olyan tragikus véget készített a semmit nem kímélő fátum.

Nemcsak szépek, jók, de még rendkívül gazdagok is voltak a Sisányi-lányok.

A negyvenes évek elején történt, hogy Beniczky Lajos, akit kortársai a „magyar Bayard“-nak, a história a „losonczy hős“-nek nevez, anyagi zavarok miatt kénytelen volt leköszönni a Zólyomban viselt alispánságról.

A fiatal, geniális, rendkívül szép és elegáns férfi Pestre jött, ahol már előszele fújdogált márciusnak, ahol mindenki fényes jövőt jósolt neki. Csakhamar a szalónok kedvence lett és megismerkedve a Sisányi-lányokkal, Beniczky is a hódolók táborához csatlakozott.

A szép leány szívében ugyan más eszménykép élt, egy gazdag, csinos örményszármazású ifjú képe, de azért nem utasította vissza teljesen Beniczky udvarlásait sem.

Hízelgett neki, hogy a nők kedvence, a szalónok elkenyeztetett hőse úgy meghódolt bájainak, és szívesen látta, ha bálokban foglalkozott vele.

Beniczky ezt bátorításnak vette s noha igazában az ő szíve is egy zólyommegyei kis lányért dobogott, részben a nagy vagyon is csábította a mindenáron karriert csinálni vágyó, ambíciózus férfit s egy szép napon mint kérő lépett föl Sisányiéknál.

Határozott kosarat nem kapott, a lány csak néhány napi várakozást kért, a legközelebbi Lloyd-bál után való délelőttre tűzvén ki a válaszadás terminusát.

A bál napja eljött.

A szép lány ott találkozott ideáljával, egy szövevényes négyes figurája alatt így szólt hozzá:

— Gratulálhat, Beniczky Lajos megkért, hozzá megyek.

A lányszívek rejtekébe belátni bajos. Talát csak azért mondta ezt a fiatal hölgy, hogy azt, akin szeret, végre nyilatkozásra bírja, vagy naiv dicsekedés volt egyszerűen.

Az ifjú hallgatott.

— Nos, maga hallgat, gratuláljon hát, Pista.

És az ifjú, aki pedig szintén vonzódott a leánykához, hogy megmutassa, mennyire nem veszi komolyan a dolgot, megszegte a nyakát s félig tréfásan, félig gúnyosan vágta oda:

— Gratulálok . . .

Ez a szó megpecsételte a csodálatosan szép, kedves leányka sorsát.

Az a nemzedék nagyon érzelmes regényt olvasott, s akár volt halottja, akár nem, gyakran kísétált a váczi-úti temetőbe, hogy jóízűen kisírhasa

magát. Nem voltak akkor még dekadens írók, a lányok nem szorítottak gigerlisen kezét és piknikeken világért nem ittak volna meg egy csöpp szeszes italt.

A szép Sisányi-lány komolyan vette Pista úr nembánomságát és másnap híre futott a társaságban, hogy — *megmérgezte magát.*

Talán a nagy árvíz óta nem volt akkora szenzáció Pesten, mint ennél az esetnél.

Kocsi kocsit ért a Sisányiék lakása előtt és még a palatinusi udvarból is futva jött az ojtott lábú lakáj, hogy Pest rózsájának, az egyik híres százszorszépnek a hogyléte felől tudakozódjék.

— Meghalt! Csak ennyit tudott mondani Balogh Pál, az akkori híres orvosprofesszor és a jó öreg úr maga is törölgette a szemeit.

Mussclinek a virágos boltját kipusztították a gavallérok és a temérdek rózsától, kaméliától alig látszott a koporsóban fekvő, minden virágok közt a legszebb, örökre elhervadt virág!

A szegény ** Pista majd megőrült a nagy bánattól, Beniczkynek kellett még vigasztalni és kivenni a fejéből azt a rémes gondolatot, hogy tulajdonképen ő volt a szép, sensitiv lány gyilkosa.

De családot nem alapított soha és egész életét a közügynek szentelve, tevékeny és jeles tagja volt a 67-iki Andrássy-féle kabinetnek.

Beniczky is elvonúlt egy időre a társaságtól és csak a forradalomban, a dicsőség véres útján találjuk újra.

Ő is, épen úgy mint arája, a szép Sisányi-lány, erőszakos módon halt meg, még pedig orgyilkos kéz által, mint áldozata egy máig is teljesen soha föl nem derített rejtélynek.

* * *

A régi világban nem voltak báli tudósítók, nem ösmerték a névsor divatját. Őseink hite szerint a jó bornak nem kell cégér és magától is elment a tizedik vármegyébe a híre egy-egy szép lánynak, menyecskének.

A pozsonyi diéták, a mádi meg a pataki bálók, nyaranta a bárcai fürdő, az ország minden részéből összegyűjtötték az akkori világ szépeit s a családi hagyományok, régi naplók megőrizték a híres szépségek emlékezetét.

Ilyen szép lány, később csodaszép menyecske volt *Hertelendy* Anna, Deák Gáborné, aki nagynyja volt Deák Ferencnek, a haza bölcsének. Her-

telendy Annáról egy szálló ige maradt fön, mely azt tartja, hogy : Zala bora, Zala rákja, Zala menyecskéje első minőségű az egész országban.

Híres szépség volt a XVIII. század vége felé Csáky Walpurga grófnő, Andrássy József gróf felesége. Ez az elragadó szépségű asszony, aki a szó teljes értelmében olyan volt, mint egy madonna, szomorú véget ért. Pozsonyban töltötte a telet, mikor egy alkalommal meghívást kapott egy bécsi udvari bálra. Nagy bosszúságára akkor éppen erős náthában szenvedett s az orvos megtiltotta neki a hideg időben való útra indulást. Bajától mindenképpen szabadulni akarván, megfogadta egy látogatójának a tanácsát, aki azt *kommendálta* a grófnénak, hogy olvasszon föl spanyolviaszt egy serpenyőben s szívja föl a gőzét, Andrássyné megtette, el is ment a bálba, de a náthát hirtelen megakasztott kúra végzetessé vált, mert a belehelt gőz tönkre tette tüdejét s a gyönyörű szép asszony 1797-ben, rohamos tüdősorvadásban meghalt.

Ugyancsak a XVIII. században, de jóval előbb mint Csáky Walpurga, híres szép leány volt *Reviczky* Judith, aki 1769-ben Beöthy Gábornak lett a felesége. A magyar női szépség mintaképe volt s egy ízben rokonai látogatásán Biharban időzve, megös-

merkedett a század vége felé Nagyváradon állomásozó Klein-Neuhold-ezred ezredesével, *Hohenlohe* herceggel. Az ösmeretségből szerelem lett és második házasságában a szép magyar nő *Hohenlohe* hercegné lett. Hazájáról azonban új otthonában, a németországi Kupferzellben sem feledkezett meg. Ezt bizonyítja, hogy midőn 1790-ben beállt az úgynevezett újjáébredés kora, *Reviczky* *Judith* egyike volt az első asszonyoknak, aki felöltötte a magyar köntöst s Pozsonyból több mentét, gyöngyös vállat és főkötőt rendelt magának.

Ennek a korszaknak voltak híres szépségei *Teleki* *Mária*, *Teleki* *Sámuel* erdélyi kancellár leánya és *Wartensleben* *Eszter*, a Dunán túl pedig *Gaál* *Franciska*; néhány évvel később *Szegedy* *Róza*, a *Himfy dalok* halhatatlan eszményképe.

Legendákat beszéltek *Rádayné* grófné, *Prónay* *Ágnes*, szépségéről is, akinek a XIX. század első tizedében leánya, *Ráday* *Nina* grófnő, is híres lány volt. Különösen táncát emlegették s mikor *Ferenc* császár 1814-ben szövetségeseit, I. *Sándor* orosz cárt és a porosz királyt Budára hozta, a tiszteletükre adott udvari bálon *Ráday* *Nina* mutatta be a magyar táncot, amelyet még abban az időben nem volt szokás eljárni a szalónokban. Az ő emlékkönyvébe írta

fegyverneki Vida László, a magyar színész nagy patrónusa a következő fellengző poemát :

Szép 's pirosabb lettél Rós'a mikor lezakaraszott
 Angyali Ninának szép keze, Lilioma —
 Jaj, de mihelyt fölemelt láng bíbor szűz ajakához,
 Eltűnt szépséged 's színed is egyszeriben...

A század legelején ünnepelt szépségek voltak *Sturmman* Karolina, később *Beniczky* Pál neje, *Beniczky* Herminának, a magyar nőnevelés halhatatlan érdemeit szerzett apostolának édesanyja és *Prónay* Simon báróné.

Utóbbi egyike volt a legszebb nőknek, akik valaha magyar földön születtek — hozzá még élete folyása egy teljesen bevégzett regény. Atyja *Orczy* bárónál volt kasznár, testvére pedig az a *Hirgeist* Ferenc, aki ifjúi lelkesedéssel csatlakozott a magyar jakobinusok ügyéhez. Végzete őt is elérte s midőn az összeesküvést fölfedezték, előbb Budán, majd Kufsteinban került börtönbe.

Míg *Hirgeist* Ferenc Budán, az úgynevezett gárdaépületben ült, az akkor tizenhárom éves *Nina* gyakran meglátogatta s a többi fogolynak is vitt gyümölcsöt, virágot. Róla írja *Kazinczy* Ferenc egyik levelében, hogy : Mindnyájunk védő angyala volt, vigaszt és örömet hozott nekünk.

Mikor aztán Kufsteinba vitték *Hirgeist* Feren-

cet, a kis Nina merész lépésre szánta el magát. Audienciára jelentkezett *Sándor nádornál*, de nem nyert bebocsáttatást. Ekkor könyörögni kezdett Eszterházy Józsefnek, a palatinus kamarásának, akit annyira meghódított szépségével, hogy minden udvari formaságok ellenére bevitte a nádorhoz. Hirgeist Nina térdre vetette magát a nádor előtt s könyörgött, adná vissza fivére szabadságát. Sándor főherceget is megindította a lányka könyörgése, de végre is, föl-emelve őt, szomorúan jelentette ki.

— Ich kann nichts thun — meine Hände sind gebunden ! (Nem tehetek semmit, meg vannak kötve a kezeim.)

Nina erre könyörgött, írta a nádor levelet fivérének, Ferenc császárnak, amit a lovagias palatinus meg is tett, persze eredmény nélkül.

A ritka nemes, önfeláldozó és bátor leánynak országszerte híre futott s az akkori aranyifjúság valósággal búcsut járt Hirgeisték szerény lakásához. Köztük volt Prónay Simon is, Prónay László valóságos belső titkos tanácsos fia, Prónay Piroska és Honoráta bárónők fivére, akik a magyar irodalomban mint a lánglelkű Kármán *Uránia*-jának protektori tették nevüket halhatatlanná.

Prónay Simon annyira megszerette Hirgeist

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Ninát, hogy atyja ellenére is nőül vette s ifjú nejével hat évig élt titokban Bécsben, majd Nógrádmegyében, mindaddig, míg az öreg excellenciás úr, elismerve menyé nagy lelki és szellemi tulajdonait, kibékült vele és megbocsátott fiának.

A magyar főúri társaságnak ragyogó csillagai voltak a két *Waldstein Wartenberg* grófnő, az egyik Koháryné, a másik az oly korán elhunyt, lelkes ifjú főúr, Károlyi József neje, valamint a bécsi kongresszus idején Orczy Fáni és Teréz bárónők.

A húszas években három *Teleki* grófnő, Ferenc gróf lányai, Erzsébet, Ágnes és Róza voltak híresek nagy szépségükről; 1830—31 farsangján pedig *Bónis* Jeanette állt abban a hírben, hogy az ország legszebb leánya. A pozsonyi bálók e csodálatosan bájos jelenségét, ha az utcán végig ment, valóságos búcsujárásban követték az országgyűlési ifjak. A koronázásra lejutott nemes testőrök legdaliásabb tisztjei az ő ablakai alatt ugratták hófehér ménjeiket és a *koronációs*-bálon úgy megtetszett a *Reichstadti* hercegnek, hogy reggelig el nem mozdult oldala mellől.

A harmincas években alig volt szebb lány, mint a három *Zerdényi* nővér, Antónia, Jozefa és Viktória. Messze földről eljártak akkor a gavallérok a váradi bálókra az ő kedvükért, sőt elvitték Boka Károlyt,

a híres debreceni cigányt is, ott húzatva ablakaik alatt az akkori édeskés, valcerforma andalgókat.

Tíz év múlva már divatba jött, hogy némely főrangú estélyről hozott tudósítást Petrisevich-Horváth Lázárnak, a mágnessok által fölkapott *Honderű* című lapja. Eleinte ugyan a nők nevének csak kezdőbetűit közölte, de aztán kiírta az egész nevet, sőt még a fényesebb toaletteket is.

Ez időtájt *Orczy Lizi*, *Sennyey Amália* s a negyvenes évek vége felé *Kendeffy Katinka* — később *Andrássy Gyula* neje — voltak a pesti társaság legszébb lányai.

Mikor az 1847-iki farsang után *Kendeffy Katinka* édes anyjával, aki másodszor Traun grófhoz ment nőül, — eltávozott a fővárosból, a legelső gavallérok, élükön Festetich Gézával és Marczibányi Lőrincével, zenével kísérték ki a gőzhajóállomáshoz. Mindegyik ifjú óriás bokrétát nyújtott át. Petrisevich-Horváth lapja pedig szokott bombasztikus stílusában így emlékezett erről az elutazásról:

— Gróf Traunné s vele a legszebb hölgy, az *erdélyi gyöngyvirág*, múlt szombati gőzössel Pozsonyba utaztak, mély gyászban hagyva a kis Syrén nagyseregét lovagiasan fiatal hódolóinak . . .

Az elnyomatás idejében, az ötvenes években

is bővelkedett a pesti társaság szép nőkben. Orczy Sarolta, Bajza Lenke, Ráday Biri, Degenfeld Anna mind méltók lettek volna a legkiválóbb művész ecsetére. A két előbbinek csárdástáncáról dythirambokat írtak s még külföldön is híre volt ezeknek a híres magyar beautéknak.

Ugyancsak ekkor nemcsak szépsége, de gyönyörű hangja miatt is, egyik dédelgetett kedvence volt a szocietásnak Beniczky Lotti. A jótékony hangversenyeken rendszeren résztvevő bájos lányt festők lefestettek, poéták megénekelték. Egy hangverseny alkalmával a *Megvirrad még valaha . . .* dal elénekelésével annyira föllelkesítette a fiatalságot, hogy lakásáig éljenezve kísérte, Tóth Kálmán pedig, az akkor már nagyhírű ifjú poéta, verset írt hozzá, amely így kezdődött :

Úgy sír dalod mint a bánat —

Vagy a szív, ha már elfáradt . . .

Ez a vers nagy hírre vergődött, mert némely hazafias vonatkozás miatt a cenzura megtagadta kiadását, amiért is kéziratban forgott közkézen s minden lány és ifjú könyv nélkül tudta akkor.

A magyar világban — 1861 — meg később, a provizóriumban, híres szép lányok voltak *Mocsáry Kamilla*, aki a koronázási táncestélyen először tán-

colt csárdást a királyné előtt, Kvassay Irén, Enge Ilka, asszonyok közt pedig Zichy Jánosné, *Kray* Mari. Ő tőle vett ezer forinton egy csókot Almássy Pál, a híres gavallér, mikor a főrangú asszonyok 1864-ben az ínséges bazárt rendezték, Csekonics Jánosné védnöksége alatt, aki maga is egyike volt az ország legszebb asszonyainak.

Vay Leonie és Ilka szintén a hatvanas években voltak híres szépségek. Mikor 1865-ben Pesten járt az orániai herceg, Hollandia gavallér trónörököse, meglátta a két szép lányt a színházban. Másnap egy-egy pompás csokrot küldetett nekik, a nehéz selyemszalagon következő dedikációval: *Admiration à la beauté.*

Hajnik Paula, *Königsegg* Irma, *Wass* Emma, mind virágai voltak annak a koszorúnak, amelynek szépségéhez nem volt akkor fogható Európában.

A hatvanas évek végén a csodásan szép Kende Polin, *Karacsay* Clemence és Melanie, majd századunk hetedik tizedében *Fáy* Carola, *Teleki* Margit és Sarolta, a Loreley-hajú, oly korán elhunyt *Bogdán* Margit és annyi számtalan szép leány, szép asszony, akiknek nevét megőrizte a családi szájhagyomány, följegyzi a kulturhistória, akik a magyar faj szépségét föntartották s örökölni hagyják az utódoknak

Mert nem hiába dalolja a magyar ember virágos éjszakákon, rózsás hajnalban, büszke nemzeti önérettel, hogy :

Kék eres a szőlő level, —
A szép asszony szép lányt nevel...

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

OSZK